

*Inhoudelijke richtlijnen cursistenopleiding
strijkinstrumenten*

Utrecht, november 2012
Kunstfactor

Colofon

Onderzoek en tekst: Jan van den Eijnden en Wilma van der Heide

© **Kunstfactor Utrecht, november 2012**

Inhoudelijke richtlijnen cursistenopleiding strijkerinstrumenten, met als ondertitel: Leren strijken in een rijke leeromgeving, is een uitgave van Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst. Tenzij anders overeengekomen, geeft Kunstfactor u als lezer toestemming deze uitgave voor eigen gebruik te downloaden en af te drukken. Het is niet toegestaan om inhoudelijk, tekstueel of anderszins wijzigingen aan te brengen. Bij citeren is bronvermelding verplicht. Overdracht aan derden van het gebruiksrecht is uitgesloten. Het gebruiksrecht geldt niet voor commerciële doeleinden. De overdracht van de rechten van intellectueel eigendom, waaronder het auteursrecht, rustend op de door Kunstfactor opgestelde of ontworpen werken is bij het gebruiksrecht niet inbegrepen. Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst, zet zich in voor een sterke amateurkunstsector. Dit doen we vanuit de overtuiging dat actieve kunstbeoefening een bijdrage levert aan de persoonlijke ontwikkeling van mensen en aan een creatieve, harmonieuze samenleving.

Inhoudsopgave

Deel A Algemeen deel	5
1. Verkenning	7
1.1 Wie is die amateurkunstenaar?	7
1.2 Welke aanbieders zijn actief?	7
1.3 Actuele sociaal-culturele ontwikkelingen	7
1.4 Marktdenken	8
2. Richtlijnen voor cursistenopleidingen	9
3. Visie op leren en kunsteducatie	11
3.1 Facetten van amateurkunst	11
3.2 Soorten van leren	11
3.3 Leertheorie: het constructivisme	12
3.4 Leerstijlen	14
3.5 Methodisch didactische benaderingswijzen	14
4. De invulling van het docentschap	15
4.1 Meester-gezel	15
4.2 Docent-leerling	15
4.3 De docent als coach	15
4.4 Peer education	15
5. Bekwaamheden	17
5.1 Competenties van de docent	17
5.2 De cursisten: competenties, toetsen en examens	17
6. Legitimering	18
Deel B Inhoudelijk deel	19
7. Onderwijs voor strijkers in Nederland	19
7.1 Aanleiding	19
7.2 De rol van het huidig muziekonderwijs in de ontwikkeling van orkesten	19
7.3 Strijkerscultuur in Nederland en actuele ontwikkelingen	20
8. Uitgangspunten	22
8.1 Genrerijk	22
8.2 Auditieve ontwikkeling en zelf doen	23
8.3 Ambitieniveau	24
9. Samenspelen	25
9.1 Opleidingssysteem voor orkestspel	25
9.2 Methodes voor samenspel	26
9.3 Orkest met eigen opleidingssysteem	27
9.4 Zelf een strijkorkest starten	28
9.5 De essentie van muziek en samenspel	29

10. Structuur van de opleiding	30
10.1 Structuurschema voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid	30
10.2 Toelichting op het structuurschema	30
10.2 Toelichting op het structuurschema	31
10.3 Toelichting op de drie leergebieden en leeraspecten	31
10.4 Didactisch model van de instrumentale vorming	32
11. Formulering van de niveaus van onderwijs voor strijkers	33
11.1 Indeling in vijf fasen	33
11.2 Oriëntatie	33
11.3 Fase A Basis	35
11.4 Fase B Uitbouw	36
11.5 Fase C Verdieping	37
11.6 Fase D Specialisatie	37
12. Inhoudelijke beschrijving per fase in leeraspecten	39
12.1 Leeraspecten volgens de drie leergebieden	39
12.2 Inhoud (globaal) in schema	40
12.3 Inhoudelijke beschrijving per fase in leeraspecten	43
Bijlage 1. Adaptief onderwijs	49
Bijlage 2 Methodieken en literatuur	58
Bijlage 3 Toetsvoorbeelden	78
Bijlage 4 Voorbeeld toetsprocedure	86
Bijlage 5 Suggesties voor leren samenspelen	90
Bijlage 6 Van viool naar altviool	92
Bijlage 7 De overgang van basgitaar en cello naar contrabas	94
Bijlage 8 Checklist Opleidingswerkplan	96
Bijlage 9 Onderzoeksgegevens over muziekonderwijs	97
Literatuur	98

Deel A Algemeen deel

Inleiding

In 2009 is Kunstfactor begonnen met een inventarisatie onder aanbieders van 'strijkerseducatie', koepels, jeugdsymfonieorkesten etc. naar de behoefte aan een format, raamleerplan of inhoudelijke richtlijnen. Tijdens de rondetafelconferentie in november 2009 bleek het draagvlak groot. Er waren 25 deelnemers uit alle gelederen van de actieve muziekbeoefening en uit alle delen van Nederland (Kunstfactor, FASO, docenten didactiek conservatoria, vertegenwoordigers van diverse (kunst) koepels, bestuurders en docenten van muziekscholen, dirigenten en componisten etc.).

Er werd een voorbeeld van een leerplan voor strijkers gepresenteerd (Instituut voor Kunst en Cultuur Boogie Woogie te Winterswijk). De uitkomst vanuit de drie discussiegroepen was verrassend eenduidig: samenwerken, brede steun voor een landelijk raamleerplan voor strijkers. Kwaliteitsverbetering: niet alleen wat betreft de educatie van docenten maar ook van hun opleiders aan de conservatoria. Lessen staan niet op zich zelf (hoe belangrijk ook) maar moeten mede gericht zijn op het samenspeelaspect.

De aanbeveling: niet het wiel opnieuw uitvinden als er al goed bruikbare initiatieven zijn.

Deze publicatie, die vanaf nu de meer realistische benaming zal dragen van inhoudelijke richtlijnen cursistenopleiding strijkinstrumenten, is het eindresultaat van de intensieve samenwerking van een speciaal hiervoor in het leven geroepen commissie van inhoudelijk deskundigen met als referentiekader de beide raamleerplannen: het Algemeen Raamleerplan Muziek (LOKV 2001) en het Raamleerplan HaFaBra-opleidingen (1996).

Ter ondersteuning van bestaande en nieuwe aanbieders van kunsteducatie, publiceert Kunstfactor per kunstdiscipline richtlijnen voor cursistenopleidingen. Dit document is een algemene inleiding op die disciplinegerichte richtlijnen. In deze algemene inleiding bespreekt Kunstfactor een aantal belangrijke aspecten waarmee potentiële aanbieders van cursistenopleidingen rekening zouden moeten houden.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 is een algemene verkenning. Daarin bespreken we kort de enorme diversiteit aan amateurkunstenaars, recente ontwikkelingen op het gebied van de amateurkunst en de markt voor kunsteducatie. Voor nieuwe aanbieders van kunsteducatie is het immers van belang goed te bepalen op welke doelgroep(en) zij zich willen richten en waar mogelijke kansen liggen.

In hoofdstuk 2 leggen we uit waarom Kunstfactor richtlijnen voor cursistenopleidingen publiceert en waarom die per kunstdiscipline sterk van elkaar kunnen verschillen.

In hoofdstuk 3 bespreken we kort verschillende leerstijlen en de op dit moment belangrijkste leertheorie voor kunsteducatie. Deze theorie vertalen we bovendien naar didactische benaderingswijzen.

Hoofdstuk 4 bouwt daarop voort, maar richt zich specifiek op de rol van de docent.

Hoofdstuk 5 tenslotte informeert over gewenste competenties van kunstdocenten en biedt overwegingen over het toetsen van cursisten.

Kunstfactor hoopt met deze korte Algemene Inleiding (potentiële) aanbieders van kunsteducatie te inspireren en aan te zetten tot nadenken over hun (nieuwe) aanbod. Daarmee hoopt Kunstfactor bij te dragen aan een hogere kwaliteit van kunsteducatie in Nederland, zowel bij Centra voor de Kunsten als bij het groeiende aantal particuliere aanbieders.

Hoofdstuk 7 schetst kort de huidige situatie in Nederland.

Hoofdstuk 8 behandelt een aantal belangrijke uitgangspunten zoals het belang van genrerijk repertoire ontwikkelen, auditieve ontwikkeling en zelf doen, ambitieniveau

Hoofdstuk 9 behandelt diverse facetten van samenspelen in ensemble of orkest, zoals het opbouwen van een opleidingssysteem voor orkestspel, methodes voor samenspel en zelf een strijkorkest starten.

Hoofdstuk 10 gaat over de structuur van de opleiding

In het structuurschema voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid wordt onderscheid gemaakt tussen cognitief, motorisch en affectief leergebied.

Het didactisch model van de instrumentale vorming laat de samenhang tussen deze drie leergebieden zien en de verschillende elementen die nodig zijn om deze ontwikkeling in gang te zetten: leerdoelen, leerinhoud, leeractiviteiten en leermiddelen, samenspelvormen, ouderparticipatie, presentatie, evaluatie & toetsing.

In hoofdstuk 11 worden de vijf niveaus van onderwijs voor strijkers beschreven met algemene karakteristieken en globale leerinhouden: oriëntatie, basis (fase A), uitbouw (fase B), verdieping (fase C), specialisatie (Fase D).

In hoofdstuk 12 worden de leeraspecten van de drie leergebieden per fase verder inhoudelijk uitgewerkt.

Bijlage 1 beschrijft de diverse facetten van adaptief onderwijs. Hoe kun je iedere leerling tot volle ontplooiing laten komen door rekening te houden met zijn of haar leerstijl en specifieke talenten? In deze bijlage wordt ook aandacht besteed aan de docent als coach, aan volwassen strijkers en aan het belang van ouderparticipatie.

1. Verkenning

In dit hoofdstuk bekijken we in vogelvlucht wie de amateurkunstenaar is en welke actuele ontwikkelingen van belang zijn voor (potentiële) aanbieders van kunsteducatie.

1.1 Wie is die amateurkunstenaar?

Wie overweegt cursussen of workshops te organiseren, moet weten voor wie hij dat doet. Want dé amateurkunstenaar bestaat niet!

Uit de *Monitor Amateurkunst* die Kunstfactor jaarlijks publiceert, blijkt dat ruim zeven miljoen Nederlanders zich op de een of andere manier met actieve kunstparticipatie bezighouden. Zij richten zich op een groot aantal verschillende kunstdisciplines, dat bovendien nog toeneemt (denk bijvoorbeeld aan nieuwe media).

De intensiteit waarmee amateurkunstenaars actief zijn, loopt sterk uiteen. Sommigen wijden zich jarenlang aan een kunstdiscipline. Anderen zijn het ene jaar actief op het toneel, maar gaan een jaar later met net zoveel enthousiasme schilderen.

Ook de ambitie waarmee amateurkunstenaars actief zijn, verschilt sterk. Sommigen zien hun activiteiten als een hobby, waarbij de sociale contacten minstens zo belangrijk zijn als de kunstdiscipline. Anderen willen excelleren, hun persoonlijke top halen en zich het liefst presenteren aan een publiek.

1.2 Welke aanbieders zijn actief?

De markt voor aanbieders van kunsteducatie is voortdurend in beweging. Amateurkunstenaars kunnen op verschillende plaatsen terecht voor hun activiteiten. Belangrijke aanbieders zijn Centra voor de Kunsten en muziekscholen. Ook buurt- en jeugdcentra bieden vaak verschillende vormen van kunsteducatie. Daarnaast bieden amateurkunstverenigingen vaak enige vorm van kunsteducatie, al dan niet in samenwerking met een centrum voor de kunsten of een zelfstandige kunstdocent.

Groeiend is het aantal particuliere aanbieders. Denk aan muziekdocenten of beeldende kunstenaars die hun praktijk uitbreiden met cursussen of workshops.

Voor aanbieders van kunsteducatie is het de uitdaging om naast het al maar groeiende aanbod aan informatiebronnen en inspiratie voldoende meerwaarde te bieden aan cursisten.

1.3 Actuele sociaal-culturele ontwikkelingen

Amateurkunstenaars maken deel uit van de samenleving, hebben hun invloed daarop, maar ondervinden zelf daarvan ook weer de invloeden. Aanbieders van kunsteducatie zullen daar rekening mee moeten houden.

Het rapport Toekomstverkenning Kunstbeoefening van het Sociaal en Cultureel Planbureau (A. van den Broek, 2010) noemt vijf sociaal-culturele ontwikkelingen die van belang zijn voor aanbieders van kunsteducatie:

- Individualisering,
- Informalisering,
- Intensivering,
- Internationalisering,
- Informatisering.

Door deze ontwikkelingen vermindert de invloed van de traditionele cultuuruitingen. De groeiende deelname aan kunsteducatie van mensen met een niet-westerse achtergrond versterkt die ontwikkeling.

Minstens zo belangrijk is de invloed van internet en digitale hulpmiddelen. Daardoor beschikken amateurkunstenaars over een onuitputtelijke bron van inspiratie. Bovendien brengen digitale hulpmiddelen amateurkunstenaars makkelijker in contact met geestverwanten waar ook ter wereld, waarmee zij hun kunstuitingen kunnen delen en bespreken. Dat geldt niet alleen voor nieuwe, digitale kunstvormen, maar ook voor traditionele kunstdisciplines. Via digitale communities en Youtube is het voor amateurkunstenaars erg gemakkelijk om beeldend werk, muziek, literatuur of dans te verspreiden en onderling te becommentariëren.

1.4 Marktdenken

De hierboven geschetste sociaal-culturele ontwikkelingen betekenen een uitdaging voor aanbieders van kunsteducatie. Meer dan ooit zullen zij moeten nadenken over de inhoud en de kwaliteit van hun aanbod en de meerwaarde die zij cursisten kunnen bieden. Bovendien zullen zij de nodige flexibiliteit moeten ontwikkelen om op voortdurende veranderingen in de behoeften van cursisten te kunnen inspelen. Dat vraagt marktdenken en dus een ontwikkeling naar cultureel ondernemerschap.

Voor de breedte van de kunsteducatie kan dat positieve gevolgen hebben. Door actieve culturele ondernemers met gevoel van kansen, zal de diversiteit in het cursus- en workshopaanbod - offline en online - toenemen. Die diversiteit heeft niet alleen betrekking op nieuwe lesinhouden en lesvormen, maar ook op dagdelen waarin cursussen worden aangeboden en doelgroepen waarop het aanbod gericht is. Wat dat betreft liggen er nog volop mogelijkheden. Aanbod gericht op bijvoorbeeld kleuters, senioren, niet-Nederlandstaligen en mensen met een fysieke, verstandelijke of psychiatrische beperking bestaat wel, maar is nog schaars. Maar ook onder traditionele doelgroepen zal altijd vraag blijven bestaan naar kwalitatief goede kunsteducatie die voldoet aan de wensen van amateurkunstenaars.

Inventariseer het huidige aanbod in de omgeving; probeer vast te stellen welke behoeften er leven.

2. Richtlijnen voor cursistenopleidingen

In deze algemene inleiding bespreken we aspecten die betrekking hebben op de hele amateurkunst, dus op alle kunstdisciplines. Daarnaast publiceert Kunstfactor per kunstdiscipline inhoudelijke richtlijnen. Deze bieden aanbieders van cursistenopleidingen - zoals centra voor de kunsten, muziek- en dansscholen, verenigingen en individuele aanbieders - handvatten voor het opzetten van cursussen en workshops in bepaalde kunstdisciplines. Die disciplinegerichte richtlijnen verschillen op een aantal punten sterk van elkaar.

Vershil in disciplines

Vershillen tussen de disciplinegerichte richtlijnen zijn in de eerste plaats ontstaan doordat kunstdisciplines sterk van elkaar kunnen verschillen in tradities en achtergrond. Het verschil in historie tussen kunstdisciplines uit zich onder meer in organisatorische en inhoudelijke verschillen in de kunsteducatie.

Kunstdisciplines verschillen ook ten aanzien van het beroep dat zij doen op de vermogens van mensen.

Niet voor niets hadden de Grieken voor de onderscheiden kunstvormen aparte muzen. De ontwikkeling en verfijning van deze vermogens verloopt via verschillende leerprocessen.

Sommige kunstvormen doen een sterker beroep op auditieve vermogens, waar andere gebruik maken van de visuele, linguïstische, fysieke of kinesthetische vermogens. Elk van die vermogens vraagt om andere leerroutes en leidt dus tot verschillen in de richtlijnen daarvoor.

Vershillen ontstaan ook doordat sommige kunstvormen leiden tot creatie van nieuw werk, waar in andere kunstvormen het (her)uitvoeren en (her)interpreteren van werk van derden een belangrijke rol speelt. Ook dat vraagt om een andere educatieve aanpak.

Behalve met verschillen tussen kunstdisciplines, hebben we ook te maken met verschillen binnen disciplines. De grote diversiteit aan middelen en materialen, en aan instrumenten, stijlen en technieken, vraagt ook binnen disciplines om verschillende didactische methoden.

De inhoudelijke disciplinegerichte richtlijnen die Kunstfactor publiceert, verschillen inhoudelijk sterk van elkaar. Tip: lees ook eens de richtlijnen van een totaal andere discipline. Dat kan inspirerend werken.

Vershil in niveau

Een aantal kunstdisciplines kent - deels historisch gegroeide - duidelijk omschreven niveaus van vaardigheden. De richtlijnen voor die kunstdisciplines bieden dan ook aanknopingspunten voor de planmatige en doelgerichte opzet van cursussen, van inhoud en ordening van de lesstof tot toetsingscriteria.

Voor andere kunstdisciplines bestaan die niveaus niet of zijn die niet helder te omschrijven.

Voor die kunstdisciplines geven de richtlijnen meer beleidsmatige impulsen, met als doel bij te dragen aan de discussie over kwaliteit en innovatie binnen de educatie van die kunstdisciplines.

Concrete inhoud versus methodiek

Sommige richtlijnen geven een uitgebreid en gedetailleerd overzicht van de leerstof die in een cursus of opleiding aan bod moet komen, inclusief de eindtermen waaraan de cursist aan het eind van de leerroute moet voldoen.

Andere richtlijnen geven een meer globale omschrijving van de leerstof, maar gaan uitgebreider in op de methodiek.

De verschillen in de richtlijnen per kunstdiscipline en zelfs binnen kunstdisciplines maken duidelijk dat in de educatie van amateurkunstenaars zeer veel invalshoeken mogelijk én noodzakelijk zijn. Voeg daar nog maatschappelijke ontwikkelingen en uiteenlopende doelgroepen aan toe, en duidelijk is dat op het gebied van kunsteducatie behoefte is aan een zeer divers aanbod. Mede daarom bieden de disciplinegerichte richtlijnen geen dichtgetimmerde directieven; het zijn vooral bronnen voor inspiratie en discussie.

3. Visie op leren en kunsteducatie

Ervaring met (kunst)onderwijs is niet voldoende om zelf kunstonderwijs vorm te geven. Om een gedegen cursus of workshop te ontwikkelen is op z'n minst enige kennis nodig over didactiek, leerstijlen en letheorieën. Dit hoofdstuk bespreekt een aantal basisprincipes uit de onderwijskunde, waarbij we de theorie waar mogelijk vertalen naar de praktijk van de kunsteducatie.

Buitenschoolse kunsteducatie kent geen verplichtende aspecten. Deelnemers hebben daarvoor een intrinsieke drijfveer. Reden te meer om rekening te houden met hun behoeften.

3.1 Facetten van amateurkunst

In paragraaf 1.1 betoogden we dat dé amateurkunstenaar niet bestaat. In het verlengde daarvan beweren we nu dat dé kunsteducatie niet bestaat. Dat heeft alles te maken met de verschillende wijzen waarop amateurs met kunst bezig kunnen zijn. Die verschillende facetten van (amateur)kunst vloeien in de praktijk vaak in elkaar over, maar zijn toch helder van elkaar te onderscheiden.

In de (amateur)kunst zijn vier facetten te onderscheiden:

- de amateurkunstenaar als uitvoerder;
- de amateurkunstenaar als maker;
- de amateurkunstenaar als kijker;
- de amateurkunstenaar als criticus.

Niet iedere amateurmuzikant wil ook componeren, niet iedere fotograaf heeft belangstelling voor het werk van professionals en niet iedere danser wil nadenken over de betekenis van bewegingen.

Ontwikkelaars en uitvoerders van cursussen voor amateurs zullen zich bewust moeten zijn van deze vier mogelijke kanten van kunstbeleving. De keuze voor een of meer van deze facetten heeft invloed op de inhoud van een cursus.

3.2 Soorten van leren

Waarom willen wij leren? Waarom willen amateurkunstenaars iets leren? Voor aanbieders van kunsteducatie is nuttig om bij deze vragen stil te staan.

Het motief voor regulier onderwijs is eenvoudig. Daarom heeft dit zogenaamde formele leren over het algemeen een duidelijke structuur en een helder doel: binnen gestructureerde grenzen (in tijd en omgeving) draagt een leraar bewust en systematisch kennis, vaardigheden en attitude over. Formeel leren leidt in de regel tot erkende diploma's en kwalificaties met een maatschappelijke waarde.

Tegenover het formele leren staat het buitenschoolse leren. Onderwijskundigen onderscheiden twee hoofdvormen: het non-formele en het informele leren.

Enige kennis van leertheorieën en leerstijlen inspireert aanbieders van kunsteducatie om na te denken over hun eigen programma en werkwijze.

Het non-formeel leren is, net als het formele leren, intentioneel en systematisch. Anders gezegd: deze

onderwijsvorm heeft een concreet doel, bijvoorbeeld gitaar leren spelen of leren volleyballen. Deze onderwijsvorm leidt in tegenstelling tot het formele leren niet tot een kwalificatie of een diploma met maatschappelijke waarde.

Datzelfde geldt voor het informele leren. Dat kent zelfs geen structuur, maar gebeurt spontaan, in een context zonder onderwijsdoeleinden. Dat neemt niet weg dat deze manier van leren erg belangrijk kan zijn, juist in de amateurkunst. Voorbeelden? Denk aan hangjongeren die elkaar coole hiphop-moves leren. Of aan amateurschrijvers die elkaars werk beoordelen. Of aan muziekbands die zich door andere bands laten inspireren om een clip op Youtube te publiceren.

Bij het non- en informele leren zijn de doelen minder scherp definieerbaar dan bij het formele leren. Vaak zijn die doelen veel persoonlijker; 'Ik wil dat gewoon kunnen', 'Mijn vrienden zijn hier ook mee bezig', 'Ik wil kijken hoe ver ik kan komen'. Hierbij is dus sprake van een intrinsieke drijfveer.

Meer informatie over authentiek leren is te vinden in de publicatie van F. Haanstra De Hollandse Schoolkunst: mogelijkheden en beperkingen van de authentieke kunsteducatie, in 2001 uitgegeven door Cultuurnetwerk Nederland.

In de kunsteducatie spelen zowel non-formeel leren als formeel leren een rol. Cursussen bij Centra voor de Kunsten of andere aanbieders hebben immers vaak een concreet doel; een techniek leren gebruiken of een instrument leren bespelen.

Maar vrijwel altijd hebben die cursussen ook een informeel aspect, omdat cursisten in de wandelgangen voor of na een les met elkaar praten, elkaars werk bespreken, tips uitwisselen of samen gaan spelen. Aanbieders van kunsteducatie spelen dus ook een facilitaire rol; zij brengen cursisten met dezelfde belangstelling met elkaar in contact.

Als instellingen voor non-formeel leren hebben Centra voor de Kunsten, particuliere aanbieders en verenigingen een grote mate van vrijheid om het educatief aanbod in te richten en de educatieve activiteiten vorm te geven. Slimme aanbieders houden rekening met de doelen en drijfveren van potentiële deelnemers.

3.3 Leertheorie: het constructivisme

Hoewel buitenschoolse kunsteducatie tot het non-formele of informele onderwijs behoort, zijn ook daarop formele pedagogische theorieën van toepassing. Voor aanbieders van kunsteducatie is het nuttig om enige kennis van belangrijke leertheorieën te hebben. Immers, docenten kunnen kennis en vaardigheden op verschillende manieren overdragen. Voor een optimaal resultaat daarvan is het goed om na te denken over de eigen aanpak en kennis te nemen van alternatieven daarvoor.

In de loop van de tijd hebben pedagogen en onderwijskundigen verschillende leertheorieën ontwikkeld. De onderwijsgeschiedenis laat zien dat in verschillende tijden en in verschillende onderwijstypen verschillende leertheorieën in zwang waren. Het is niet onlogisch dat die veranderingen verband houden met ontwikkelingen in de samenleving. Grotere zelfstandigheid van leerlingen en grotere betrokkenheid van leerlingen bij het onderwijsprogramma hebben bijvoorbeeld invloed op actuele leertheorieën.

Op dit moment is in de onderwijswereld 'het Nieuwe leren', ook wel 'Authentiek leren' genoemd, een belangrijke stroming. Deze stroming is ontstaan uit zogenaamde constructivistische opvattingen over leerprocessen. We gaan hier wat dieper op het 'Authentiek leren' in, omdat deze leertheorie goed toepasbaar is in de kunsteducatie.

De constructivistische benadering benadrukt dat leren een actief, constructief proces is; leren is het koppelen van nieuwe informatie aan bestaande voorkennis. Bovendien vindt volgens het constructivisme het leren altijd plaats in een sociale context, in interactie met mensen. Onderlinge communicatie is dus een belangrijk aspect van deze leertheorie.

De didactiek (de leer van het onderwijzen) binnen het constructivisme kent vier uitgangspunten, die stuk voor stuk ook voor kunsteducatie van belang kunnen zijn:

- Het onderwijs beperkt zich niet tot het overdragen van door de docent voorgestructureerde leerstof, maar streeft naar een productieve leeromgeving, met gevarieerde opdrachten en globale richtlijnen. Deze bieden cursisten ruimte voor eigen initiatief en exploratie.
- Het onderwijs is inhoudelijk georiënteerd op de leefwereld van de cursisten en hun voorkennis. Het schenkt aandacht aan de eigen interesses en behoeften van cursisten.
- Het onderwijs is waar mogelijk afgeleid van activiteiten van professionals in de samenleving. (N.B. Het begrip 'authentiek' slaat dus niet alleen op de persoonlijke inbreng en motivatie van de cursist, maar ook op het levensechte karakter van de leertaken).
- Authentieke leersituaties kenmerken zich door onderlinge communicatie en samenwerking tussen cursisten, zoals het uitvoeren van groepstaken, onderling overleg en discussie, standpunten bepalen en presenteren en eventueel ook onderlinge beoordeling.

Binnen de onderwijskunde zijn naast de constructivistische leertheorie nog twee grote stromingen bekend: de behavioristische leertheorie en de cognitieve leertheorie. Hoewel die minder goed toepasbaar lijken in de kunsteducatie, kan het natuurlijk nooit kwaad om daar enig inzicht in te verwerven.

Voor aanbieders van kunsteducatie is het de uitdaging om deze uitgangspunten te gebruiken bij het samenstellen van een onderwijsprogramma.

Een ander hulpmiddel voor aanbieders van kunsteducatie zijn de leerprocessen die J. Lowyck en N. Verloop (2003) beschreven. Zij onderscheiden:

- Leren als een constructief proces: Mensen zijn geen passieve ontvangers van informatie, maar bouwen zelf hun kennis en vaardigheden op. Dit gebeurt in samenhang met aanwezige voorkennis en vaardigheden, verwachtingen en behoeften. Het interpreteren en verwerken is een actief proces.
- Leren als een cumulatief proces: Het leerproces bouwt voort op eerder verworven kennis en vaardigheden.
- Leren in samenhang maakt kennis en vaardigheden betekenisvoller en vergroot de kans op beklijven.
- Leren gericht op wendbaar gebruik: Kennis wordt toepasbaar in nieuwe situaties als de cursist al tijdens het leerproces nieuwe kennis creatief leert toepassen.
- Leren als een sociaal proces: Kennis wordt niet alleen individueel geconstrueerd, maar ook gespiegeld aan de opvattingen van anderen. Door eigen kennis te spiegelen aan die van anderen, wordt deze verrijkt en ontstaat een vorm van sociale betekenis.
- Leren is reflecteren: Leren en reflecteren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Doel van het reflecteren is het vergroten van begrip en inzicht, ook in het werk van anderen.

Al deze leerprocessen kunnen in de kunsteducatie een rol spelen.

3.4 Leerstijlen

De ene cursist is de andere niet. Binnen een ogenschijnlijk homogene groep cursisten kunnen grote verschillen bestaan in houding en karakter. Die persoonlijke verschillen uit zich ook in verschillende leerstijlen. Die leerstijlen spelen uiteraard ook binnen de kunsteducatie een rol.

Een belangrijke theoreticus op het gebied van leerstijlen is de Amerikaanse pedagoog David Kolb (1984). Hij ontwikkelde een zogenaamde leercyclus waarin vier leerstijlen op elkaar inhaken:

- concreet ervaren - doen en ervaren
- reflectief observeren - voelen, kijken, luisteren
- abstract conceptualiseren - kijken, luisteren, denken
- actief experimenteren - denken en doen

Niet iedere cursist is even sterk op elk van die vier gebieden. Sommige mensen nemen informatie het best op door middel van concrete ervaringen (voelen, aanraken, vasthouden, zien en horen), terwijl anderen meer abstract omgaan met informatie (door middel van mentale en visuele conceptualisering).

Voor het verwerken van informatie geldt iets dergelijks: sommige mensen verwerken informatie het best door er actief mee te experimenteren, terwijl anderen informatie verwerken door observatie en daarover nadenken.

Volgens Kolb dienen voor optimale leerprestaties de vier genoemde gedragingen (ervaren, observeren, nadenken, experimenteren) samen te gaan. Hoewel iedere cursist zijn voorkeursleerstijl heeft, zal hij, om een 'complete leerling' te worden, zich in alle vaardigheden moeten bekwamen en deze moeten combineren.

De vier leerstijlen zijn ook voor kunsteducatie van belang. Voor optimale overdracht van kennis en vaardigheden is variatie in oefeningen en opdrachten nodig. Idealiter spreekt een programma op z'n tijd elk van de vier verschillende leerstijlen aan.

3.5 Methodisch didactische benaderingswijzen

De vier verschillende leerstijlen - en de vier facetten van de amateurkunstenaar - vragen verschillende didactische benaderingswijzen.

In *Dans in Samenhang*: een flexibele methodiek, een uitgave van De Kunstconnectie, beschrijft Vera Bergman die voor dans. Haar omschrijvingen zijn echter ook toepasbaar voor andere kunstdisciplines.

Bergman omschrijft vier benaderingswijzen, gericht op de uitvoerder, de maker, de kijker en de criticus in de amateurkunstenaar:

1. De techniekgerichte benadering: daarbij gaat het om de ontwikkeling van het vakmanschap en de beheersing van technische vaardigheden.
2. De reproductiegerichte benadering: hier gaat het om de overdracht van bestaand repertoire of het nabootsten van voorbeelden.
3. De expressief/creatieve benadering: de nadruk ligt op het ontwikkelen van een eigen idioom, het vermogen zichzelf uit te drukken in kunst en het uitdrukking geven aan gevoelens en ervaringen. Hieronder wordt ook het eigen makerschap verstaan.
4. De receptief/theoretische benadering: het accent ligt op de ontwikkeling van kennis, inzicht en attitudes. Die vindt vooral plaats door het reflecteren op zowel het eigen kunstwerk, als dat van anderen, en het plaatsen daarvan in een bredere maatschappelijke context.

4. De invulling van het docentschap

In iedere educatieve omgeving speelt de docent een leidende, sturende en/of coachende rol ten opzichte van cursisten. De precieze rol die hij speelt, kan van geval tot geval sterk verschillen. Voor aanbieders van kunsteducatie is het goed om zich bewust te zijn van de hieronder genoemde vier mogelijke rollen die een docent kan spelen. De keuze voor een van die rollen hangt onder meer af van de doelgroep, het leerdoel, de onderwijsvorm (individueel of groepsgewijs) en de kunstdiscipline. Aanbieders van kunsteducatie kiezen zelf voor welke cursussen welk type docent gewenst is.

4.1 Meester-gezel

De meester-gezelrelatie is zo oud als de mensheid en één van de meest beproefde onderwijsvormen. Hoogeveen e.a. omschrijven in *Onderwijsvormen in het kunstonderwijs, Vijf benaderingen* (Utrecht: HKU, 2004) deze onderwijsvorm als volgt: 'De leerling komt werken in de werkplaats van de meester en levert zijn arbeid in ruil voor inwijding in alle aspecten van het beroep. De meester zet de leerling aan het werk en becommentarieert zo nodig uitvoering en opbrengst. Hiaten in kennis en vaardigheden kan hij gericht aanvullen. De leerling werkt in de nabijheid van de meester en kan zo als het ware de kunst ook afkijken. Er is gelegenheid om alle kanten van de beroepsuitoefening onder de knie te krijgen: kennis en vaardigheden, gebruiken, mores, et cetera.' (p.8). Kenmerkend voor de meester-gezelrelatie is de praktijkgerichtheid. Het ontbreekt vaak aan expliciete instructie; overdracht van kennis en vaardigheden vindt indirect plaats door het observeren en meelopen met de 'meester'.

4.2 Docent-leerling

Het cursorisch onderwijs, dat gekenmerkt wordt door docentgestuurde werkvormen, kennen we uit het formele onderwijs. Hierbij verloopt het onderwijs volgens een van tevoren opgesteld leerplan, waarbij sprake is van een lineaire opbouw; beginnen bij A en eindigen bij Z. De docent formuleert doelstellingen en bepaalt in welke volgorde de leerstof wordt aangeboden. De leraar stuurt het leerproces door de keuze van de inhoud en de volgorde van de leerstof, door het leertempo aan te geven en door de juiste uitvoering van leertaken te controleren. Hoewel cursorisch onderwijs verschillende varianten kent en er soms sprake is van eigen inbreng van leerlingen, beslist de docent. De relatie tussen docent en leerling is hiërarchisch.

4.3 De docent als coach

Doordat mensen steeds meer zelf willen bepalen wat zij willen leren en op welke wijze, verschuift de rol van de docent. Van overdragers van kennis, inzichten en vaardigheden worden zij begeleiders; zij coachen hun cursisten. Dit leidt alleen tot succes als cursisten een actieve houding aannemen en de docent een coachende, begeleidende rol vervult.

4.4 Peer education

Nieuwe kunstdisciplines of nieuwe stijlen binnen bestaande kunstdisciplines komen vooral voort uit de jongerencultuur. Een gevolg daarvan is dat bestaande docenten onvoldoende expertise hebben op het gebied van nieuwe disciplines of stijlen. Aanbieders van kunsteducatie kunnen dit ondervangen door gebruik te maken van zogenaamde peer education. Hierbij worden kennis, ervaring en motivatie overgebracht door leeftijdgenoten en/of mensen met dezelfde achtergrond als de doelgroep. Soms dragen peers daarbij niet alleen kennis, maar ook een levensstijl over.

Veel jongeren hebben veel waardering voor peer education, omdat zij zich goed kunnen identificeren met een leeftijdgenoot die tevens expert is. Die waardering is echter nog geen garantie voor kwaliteit. Samenwerking met of begeleiding door een ervaren docent kan het rendement van een peer educators belangrijk vergroten.

5. Bekwaamheden

Iedere aanbieder van kunsteducatie streeft kwaliteit na. Dat begint met het inschakelen van competente docenten. Bovendien zullen aanbieders op z'n minst dienen na te denken over de gewenste eindtermen van hun cursussen.

5.1 Competenties van de docent

Onder competenties verstaan we de kennis, het inzicht en de vaardigheden om in concrete situaties de beoogde doelen te bereiken.

Veel docenten in de kunsteducatie hebben een HBO-opleiding gevolgd. De competenties waarover een beginnende kunstvakdocent moet beschikken zijn vastgelegd door de HBO-Raad (Opleidingsprofiel Docent Kunstvak, 2004, www.hbo-raad.nl). Ook komt het voor dat kunstenaars zonder docentenopleiding lesgeven. Natuurlijk gelden de competenties ook voor deze groep.

5.2 De cursisten: competenties, toetsen en examens

Aanbieders van kunsteducatie hebben een grote mate van vrijheid om het eigen educatief aanbod in te richten en educatieve activiteiten vorm te geven. Dat geldt ook voor eventuele eindtermen of competenties die men aan bepaalde opleidingen verbindt. Aanbieders zullen moeten beslissen of, en zo ja, hoe zij willen toetsen of de leerdoelen zijn behaald. Dat kan op verschillende manieren:

- Testlessen zijn beoordelingslessen waarbij de docent de vooruitgang van elke cursist beoordeelt;
- Het rapport is een schriftelijke weergave van de vorderingen van de leerling dat ook inzet, motivatie en attitude beoordeelt. Voor de beoordeling wordt vaak de driedeling M(atig), V(oldoende), of G(oed) gebruikt;
- Examens toetsen de praktische vaardigheden en de inhoudelijke kennis van cursisten.

Voor het toetsen van cursisten bestaan geen centrale regels. Daarom een aantal aanbevelingen:

- Rapporten, examens en testlessen zijn over het algemeen alleen van toepassing op kinderen, pubers en adolescenten;
- Het is belangrijk om in de beoordeling het instapniveau van de leerling mee te nemen naast het algemeen/gemiddelde niveau van een groep;
- Testlessen en examens zijn met name relevant wanneer het gaat om talentontwikkeling en het bevorderen van doorstroming naar vakopleidingen;
- Rapporten zijn een mogelijkheid om een cursist en diens ouders feedback te geven. 10-minutengesprekken bieden de mogelijkheid om met het kind en de ouders de individuele vorderingen door te spreken. Rapporten moeten een dusdanige ontwikkelingsgerichte insteek hebben dat zowel goede leerlingen als zwakkere leerlingen zich gestimuleerd voelen.

In sommige, maar lang niet alle richtlijnen die Kunstfactor voor cursistenopleidingen heeft opgesteld, zijn competenties of eindtermen voor cursisten en soms ook exameneisen en wijzen van toetsen beschreven.

Het staat aanbieders vrij om daar gebruik van te maken of juist van af te wijken. Aanbieders die kiezen voor een competentiegerichte aanpak, doen er goed aan die competenties - ongeacht welke dat zijn - terug te laten komen in de evaluaties.

6. Legitimering

Alle door kunstfactor gepubliceerde richtlijnen komen tot stand in overleg met deskundigen en andere betrokkenen uit het veld van de amateurkunst en de kunsteducatie. In de verschillende richtlijnen worden deze personen vermeld.

De richtlijnen worden vastgesteld door het bestuur van Kunstfactor en openbaar gemaakt op de website van Kunstfactor, zodat belangstellenden er gebruik van kunnen maken.

Referenties

Algonquin College of Applied Arts and Technology, Learning on the Internet',
www.algonquinc.on.ca/edtech/gened/styles.html

Beraadsgroep Vorming (2003). Manifest over het belang van non-formele educatie. Rotterdam

Bergman, V. (2003). Dans in Samenhang: Een flexibele methodiek. Utrecht: De Kunstconnectie

Broek, A. van den (2010). Toekomstverkenning kunstbeoefening. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Haanstra, F. (2001). De Hollandse Schoolkunst: mogelijkheden en beperkingen van de authentieke kunsteducatie. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland

Hoogeveen, K, Oosterhuis, P, Oostwoud Wijdenes, P. Visch, E. (2004). Onderwijsvormen in het kunstonderwijs, Vijf benaderingen. Utrecht: HKU

Lowyck, J, / Verloop, N. (2003) Onderwijskunde: een kennisbasis voor professionals.
Groningen: Wolters-Noordhoff.

Mooijman, G.J.E. en Tillema, H. (2002). Strategisch opleiden en leren in organisaties.
Groningen: Stenfert Kroese

Vodsgaard, H.J., artikel in het kader van het multilaterale Grundtvigproject, Learning Outcome of Amateur Culture (LOAC) (2011). National Associations of Cultural Councils in Denmark, Copenhagen.

Deel B Inhoudelijk deel

7. Onderwijs voor strijkers in Nederland

7.1 Aanleiding

De aanleiding tot de vraag om een landelijk raamleerplan ontstond vanuit de FASO (Federatie van 270 amateur symfonie- en strijkorkesten in Nederland). De lidorkesten van de FASO vergrijzen momenteel in hoog tempo. Algemeen ontbreekt de groep van 20 - 40 jarigen (onder andere door studie, carrière, gezinsvorming). Als er al jongeren uit deze leeftijdsgroep zich willen aansluiten bij een symfonieorkest stuit dit in een aantal gevallen op een aantal bijkomende problemen:

- De jeugd mengt niet gemakkelijk met ouderen (wederzijds probleem);
- Jeugdorkesten spelen veelal andersoortige muziek (filmmuziek, bewerkingen van het klassieke repertoire enzovoort);
- Volwassenenorkesten kijken naar de muziek voor de jeugd, ook omdat deze niet 'authentiek' is;
- Jeugdige blazers vinden vaak onderdak bij harmonie- en fanfareorkesten, waar de sfeer meer open is en vaak een hecht verenigingsverband bestaat ('warm bad').

Bij een aantal orkesten is een instroom geconstateerd van volwassenen in de leeftijdsgroep 40 – 50 jaar. Deze categorie die meestal nog muzikale vorming heeft genoten is in een volgende levensfase beland, waardoor er weer gelegenheid is muziek te maken. Vaak hebben zij op jongere leeftijd deel uit gemaakt van een jeugd(symfonie)orkest. Vaak is dit niet in de huidige woonplaats geweest, zodat geconstateerd moet worden dat jeugdorkesten in een aantal gevallen opleiden voor andere orkesten in plaats van dat er een logische doorstroming is. Zolang dit landelijk plaats vindt is dit geen probleem. Jeugd wordt opgeleid om later ergens in het land in een amateurorkest terug te kunnen keren.

In Nederland zijn een aantal jeugdorkesten waar getalenteerde jongeren terecht komen. Vaak wordt dit gecombineerd met de jong-talentenklas van de conservatoria. Deze jongeren vinden hun weg wel en zullen vaker niet dan wel terecht komen in één van de orkesten. De groep jongeren die op een iets lager niveau musiceren zijn een uiterst welkome aanvulling voor de lidorkesten.

7.2 De rol van het huidige muziekonderwijs in de ontwikkeling van orkesten

Muziekscholen en privédocenten spelen een grote rol in het huidige muziekonderwijs, ook voor de symfonische instrumenten. Bij privédocenten is de opleiding vaak gericht op maximale individuele kwaliteit en beperkt het samenspel zich vaak tot uitvoeringen op een leerlingenavond. Bij de meeste muziekscholen is weliswaar een samenspelgroep aanwezig, maar ook daar is de mogelijkheid tot gezamenlijk musiceren vaak beperkt. Nadat in de afgelopen jaren een sterke individualisering is opgetreden, begint langzamerhand een kentering zichtbaar te worden dat naast de persoonlijke relevantie ook de maatschappelijke relevantie een rol moet spelen. Samenspel in orkestverband zoals dat binnen symfonie- en strijkorkesten plaats vindt kan hier een goede basis voor zijn. Deze maatschappelijke relevantie is ook terug te vinden wanneer de voorwaarden van diverse subsidieverstrekkingen worden bestudeerd. Het blijkt dat

projecten die het eigen verenigingsverband overstijgen en maatschappelijke meerwaarde hebben, gemakkelijker voor subsidie in aanmerking komen.

Wanneer een orkest geen samenwerking kan aangaan met een muziekschool, bestaat natuurlijk de mogelijkheid om zelf een opleiding te gaan verzorgen. Op een beperkt aantal uitzonderingen na bestaat er binnen de symfonie- en strijkorkesten geen opleidingsstelsel; dit in tegenstelling tot de situatie in de HaFaBra. Wanneer lokaal een dergelijk initiatief wordt opgestart en subsidie wordt aangevraagd, blijkt dat het ontbreken van een gedegen (bij voorkeur gecertificeerd) leerplan vaak een struikelblok is. Zonder subsidies (bijvoorbeeld voor accommodatie of aanschaf lesinstrumenten) blijft de opleiding dan vaak beperkt tot de verenigingen die kunnen putten uit voldoende eigen middelen of een hoge eigen bijdrage kunnen vragen. Daarmee wordt een groot deel van het potentieel uitgesloten van een opleiding voor symfonische muziek. Bovendien gaan lokale verschillen ontstaan tussen de diverse opleidingen. Blazers worden op deze manier bijna automatisch naar de harmonie- en fanfareorkesten gedreven, terwijl strijkers nergens terecht kunnen. Een gestandaardiseerd leerplan, gedragen door de koepel van orkesten, maakt het aanvragen van subsidies gemakkelijker. Tevens kunnen in een dergelijk leerplan garanties voor kwaliteit ingebouwd worden, voor de leerlingen en voor de docenten.

7.3 Strijkerscultuur in Nederland en actuele ontwikkelingen

De strijkerscultuur in Nederland heeft een eclectisch karakter, er is sprake van een langdurige verwerking van culturele invloeden uit andere landen. Ons nationaal vioolconcours draagt de naam van Oscar Back, een uit Wenen afkomstig violist van Hongaarse ouders, die o.a. Herman Krebbers en Theo Olof heeft opgeleid. Het calvinisme, dat afwijzend stond tegenover instrumentale muziek, is een remmende factor geweest in onze nationale geschiedenis. Andere denominaties zoals het katholicisme en lutheranisme hebben meer muzikale ontwikkeling mogelijk gemaakt in de kerkmuziek met bijbehorende koor- en orkestpraktijk. De humanistische traditie stond doorgaans positief t.o.v. kunsten en wetenschappen. De internationale oriëntering en het ondernemerschap van ons land brachten met zich mee dat het binnenhalen van bijzondere kwaliteit uit het buitenland een vast bestanddeel van onze cultuur is geweest. Zo zijn allerlei invloeden in de Nederlandse strijkersscholen aan te wijzen die sterk samenhangen met de professionele wijze waarop onze orkesten worden samengesteld.

Een probleem voor zowel binnenschools als buitenschools muziekonderwijs in de laatste decennia is de geringe aandacht die in het primair onderwijs aan muziek wordt gegeven. In de PABO's wordt te weinig aan muziekonderwijs gedaan en de meeste basisscholen hebben geen muziekvakdocenten meer. Daardoor is het sterk afhankelijk van individuele docenten of er ter plekke in het basisonderwijs iets met muziek gebeurt en of er samenwerking is met de lokale muziekscholen en/of centrum voor de kunsten. Er zijn inmiddels wel een aantal veelbelovende initiatieven zoals *Muziek telt!* en *Muziek in de klas* die stimulerend kunnen werken. Verder kopen basisscholen steeds vaker kant en klare muziekpakketten zoals het PEP-pakket (Kunstfactor). Ook het gebruik van nieuwe media zoals app, Iphone, Smartmusic, Youtube en Spotify kunnen van invloed zijn op de muzikale ontwikkeling en als hulpmiddel worden ingezet. Daarnaast zijn er in het kader van de gesubsidieerde buitenschoolse kinderopvang mogelijkheden ontstaan voor muziekeducatie. De subsidie op muziekscholen in Nederland is dermate gereduceerd dat steeds vaker een omschakeling naar privatisering wordt gemaakt. Sommige instrumenten zijn populairder dan andere, maar voor het uitvoeren van een symfonie is een compleet orkest nodig.

Een 15-jarige leerlinge viool van de Jong Talentklas van een Nederlands conservatorium werkte onlangs mee aan een uitvoering van het Pianokwintet van Antonin Dvorak in A-groot opus 81. Met evenveel plezier speelt zij echter ook in een Rockband.

Het gedrag van ‘consumenten’ en hun verhouding tot kunst en cultuur zijn behoorlijk gewijzigd. Traditionele vormen van onderwijs worden aangevuld of vervangen door vormen die we kunnen aanduiden als ‘edutainment’ of ‘infotainment’. ‘Beleving’ en ‘betekenis’ zijn belangrijker geworden in de kunsteducatie.

Veel jongeren zijn erg geïnteresseerd in trajecten die ‘leren’ combineren met ‘performen’. Er ontstaan nieuwe kunstvormen en er is meer aandacht en belangstelling voor multidisciplinaire of interdisciplinaire projecten. Al deze ontwikkelingen zijn van grote invloed op de manieren waarop we hedendaagse jongeren kunnen interesseren voor de klassieke instrumenten.

Het stemt tot nadenken dat inmiddels steeds meer ouders de muzieklessen en samen muziek maken als een uitstekende tegenhanger zien van het te veel achter de computer zitten.

Een andere hoopgevende ontwikkeling is het in aanraking komen met de diverse vormen van kunstbeoefening zoals cross-overs en andere interdisciplinaire projecten.

Voorbeeld

Een jeugd symfonieorkest organiseert een optreden samen met een rapgroep.

Het is van groot belang dat voor het veertiende levensjaar in de basisvorming voldoende, ook auditieve, vaardigheden en kennis is bijgebracht zodat jonge mensen levenslang kunnen participeren in de muziek die hen boeit. In verschillende fasen van hun leven zal hun voorkeur wisselen en daarbij is kennis van het muzieknotatiesysteem en vocale en instrumentale vaardigheden noodzakelijk.

8. Uitgangspunten

Deze inhoudelijke richtlijnen voor strijkinstrumenten laten zien welke vaardigheden leerlingen zich eigen moeten maken bij het leren bespelen van een strijkinstrument. Genrerijk muziekonderwijs vanuit een auditieve benadering en gericht op veel, gezamenlijk en plezierig, musiceren zijn de uitgangspunten waarop dit vijfphasenplan (inclusief de oriëntatiefase) is gebaseerd. In de praktijk zal de concrete leerroute dan ook nader moeten worden ingevuld.

De richtlijnen kunnen dienen als referentiekader voor muziekdocenten en leidinggevenden aan instellingen voor muziekeducatie en in privélespraktijken. Het is aan hen de richtlijnen om te zetten in een concrete aanpak die aansluit bij de instrumentale ontwikkeling van de individuele leerling.

Vanuit deze inhoudelijke richtlijnen kan een (opleidings-)werkplan geformuleerd worden op grond waarvan docenten hun lessen concreet vormgeven en inrichten. Muziekonderwijs kan zo maatwerk zijn, gericht op het optimaal ondersteunen van de leerling (zie bijlage 8).

De inhoudelijke richtlijnen willen de discussies over de praktijk van het muziekonderwijs tussen docenten bevorderen, al dan niet vanuit verschillende vakgebieden. Daarbij gaat het er niet in de eerste plaats om overeenstemming te bereiken. Het gaat vooral om de helderheid van die discussie, zodat bewuste keuzen kunnen worden gemaakt.

Muziekdocenten kunnen, binnen de organisatiestructuren waarin zij werkzaam zijn, deze richtlijnen als spiegel gebruiken bij hun streven naar kwaliteitsverbetering of vernieuwing van het onderwijs. De keuze of ze daarnaast ook worden gebruikt als norm is aan de instellingen en betrokken docenten. Ze zijn niet als toetsingsinstrument geformuleerd. Wie ze als zodanig wil gebruiken kan de geformuleerde competenties zelf toetsbaar maken. Daartoe vindt u in bijlage 3 een aantal toetsvoorbeelden die mogelijk kunnen inspireren.

Deze inhoudelijke richtlijnen voor strijkerinstrumenten beogen voor een ieder een inspirerende, uitdagende en prettige leeromgeving te scheppen, die nauw aansluit bij de actuele muziekpraktijken. Met als hoofddoel leren musiceren, alleen of samen met anderen in klein of groter (orkest)verband.

8.1 Genrerijk

Vrijwel overal is muziek te horen op de radio en TV, op geluidsdragers van iPod tot Cd speler en in films en video games. De sterkste stimulans is de actieve participatie die meestal al thuis begint vanaf de jongste jaren. Kinderliedjes thuis en op school leggen een fundament van muzikale ervaring en sociale verbondenheid in alle culturen. Dit biedt dan ook meteen een aanknopingspunt voor de muzikale vorming. Het meezingen in de klas op school, met opnames van de eigen favoriete popzangers, de karaoke, de schoolmusical, het zangkoor zowel in de kerkelijke als de wereldlijke traditie maakt deel uit van de cultuur van vele volken.

Hans is dol op zingen en bewegen, maar mag niet meer meezingen van de leraar, omdat hij 'bromt'. Hoe zorgen we ervoor een kind als Hans toch gemotiveerd bij de les te houden? De bevlogen muziekleraar/dirigent in de film *Les Choristes* had daarvoor een mooie oplossing bedacht. De brommende jongen werd ingezet als assistent bij de diverse hand- en spandiensten voor het koor.

Deze richtlijn gaat uit van een genrerijke benadering. Bij het onderscheid naar verschillende muzieksoorten zijn kwalificaties als beter of slechter, moeilijker of gemakkelijker niet aan de orde. Het is de leerling die aangeeft welke waarde een gekozen genre voor hem of haar heeft. De leerling moet de kans krijgen zich aanvankelijk breed te ontwikkelen en te oriënteren zonder dat de gevolgde werkwijze hem of haar in een bepaalde richting dwingt. Evenmin mogen bepaalde richtingen a priori worden buitengesloten.

Daarbij gaat het niet zozeer om repertoire, maar vooral om de wijze van muziek maken. Spelen op het gehoor, van blad spelen, improviseren, componeren en produceren van muziek zijn vaardigheden die vroeg ontwikkeld moeten worden opdat de muzikant in sp  later breed kan functioneren. De ontwikkeling van ‘muzikantschap’ is van groot belang. Als eenmaal een genre is gekozen, zal de verdieping van specifieke vaardigheden voor het spelen van het betreffende genre en repertoire eventueel ten koste gaan van andere.

8.2 Auditieve ontwikkeling en zelf doen

De auditieve ontwikkeling van de leerling staat centraal in deze inhoudelijke richtlijnen. Klankvoorstellingsvermogen ligt aan de basis van alle musiceractiviteiten. Met theoretische kennis op basis van klankvoorstelling en kritisch en creatief luisteren, kan de studerende leerling zijn of haar instrumentaal-technische prestaties verbeteren. Het klankvoorstellingsvermogen wordt primair ontwikkeld middels auditieve leeractiviteiten zoals speeldictee, voor- en naspelen of zingen, improviseren, uit het hoofd spelen, analyseren en noteren, componeren en produceren van muziek. De nadruk ligt dan ook op het zelf doen. In elke fase is steeds de vraag hoe, waarmee en in welke situaties de leerling muziek maakt. Instrumentale en vocale lessen zijn dan ook geen doel op zichzelf, zij dienen de muzikale activiteiten van de leerlingen te ondersteunen. Samenspel en deelname aan ensembles of orkesten zijn daarbij onmisbaar.

Een achtjarige in het beginnersorkestje tijdens een van onze projecten zag een dirigent zwaaien en vraagt zich af wat hij bedoelt met al die gebaren: ‘Wat doet die man daar?’ Vanaf dit moment was de standaard voor al onze jeugdprojecten: elke dirigent geeft eerst een korte uitleg over zijn of haar slagtechniek.

Voor de ontwikkeling van de klankvoorstelling is ook luisteren naar muziek een belangrijke activiteit. Daarbij gaat het om het vormen van een ideaalklank en het ontwikkelen van gevoel voor stijl. Het vergelijken van interpretaties leidt tot een eigen opvatting over het repertoire, en tot inzicht in de musicermogelijkheden die passen bij het eigen instrument of de stem. In de lessen en vooral in de opdrachten aan de leerling moeten dan ook receptieve activiteiten worden opgenomen. Daarbij is muziek op geluidsdragers een goed hulpmiddel, maar het bezoeken van live uitvoeringen is minstens zo belangrijk.

Deze inhoudelijke richtlijnen zijn opgesteld met de ideale leerling voor ogen, iemand die de ambitie heeft een breed geori nterd en vaardige muzikant te worden. Een dergelijke instrumentalist musicert in meerdere genres en verdiept zich in de theoretische en culturele context van de muziek. Hij of zij ontwikkelt creatieve vaardigheden voor het interpreteren, improviseren en soms ook componeren van muziek. Deze actieve muzikant besteedt veel tijd aan studeren en samen spelen, neemt deel aan projecten en presentaties.

8.3 Ambitieniveau

Natuurlijk zijn er leerlingen die om uiteenlopende redenen niet aan dit beeld van de ambitieuze en doelgerichte leerling voldoen. Samen met de leerling moet worden gezocht naar activiteiten waarin hij of zij kan en wil participeren, waarbij hij of zij de ontwikkelde vaardigheden kan toepassen. Deze participatie in de amateurkunst is soms doel op zichzelf, maar minstens zo belangrijk is het motiverende aspect. Ervaring met muziek maken levert uitdagingen en plezier op, dat zijn sterk motiverende factoren voor verdere oefening en studie. Zo draagt het onderwijs er bovendien toe bij dat ook als de lessen eenmaal gestopt zijn, de participatie in de amateurkunst blijft.

Vooraf in de twee laatste fasen komt naar voren in welke richting een leerling zich ontwikkelt. Dan zal ook duidelijk worden of de betrokkene aspiraties heeft een professioneel musicus te worden. In deze richtlijnen zijn de grenzen niet scherp getrokken, maar zijn kaders opgenomen voor zowel leerlingen die zich prepareren op een toelatingsexamen voor het conservatorium, als voor leerlingen die wel verdieping zoeken maar geen beroepsaspiraties hebben.

Het gaat erom de competenties van de muzikant zodanig te ontwikkelen dat hij of zij een artistiek niveau bereikt dat aansluit bij zijn of haar ambities en mogelijkheden. De muzikant moet uiteindelijk in staat zijn zelfstandig muziek te maken in de gekozen genres en in de door betrokkene gewenste situaties.

9. Samenspelen

Met de computer, het klavier, de harp en gitaar kan een complete klankwereld worden geschapen, maar de meeste muziekinstrumenten zijn gemaakt voor het samenspel in groepsverband of voor solistisch spel met begeleiding. Zoals de menselijke stem zowel solistisch als meerstemmig kan klinken zo kunnen de meeste instrumentenfamilies dat ook. De samenstelling kan homogeen (alleen instrumenten van dezelfde familie) of heterogeen zijn (instrumenten uit verschillende families).

Het is belangrijk strijkers kennis te laten maken met de grote diversiteit van samenspel: van de kleinste vormen zoals duo, trio en kwartet tot en met de grotere ensembles zoals het strijkorkest, symfonieorkest, of andersoortige ensembles die bijvoorbeeld bij klezmer- en andere vormen van volksmuziek gebruikelijk zijn.

Over ensemble – en/of samenspel

De individuele- en groepslessen hebben vooral een instrumentaal instructief karakter. De samenspelles is hierop een aanvulling: in deze lesvorm ontstaat een wisselwerking met andere leerlingen, niet alleen op muzikaal gebied, maar ook op het sociale vlak. Muziek lijkt op een taal, een ensemble op een gemeenschap. De positieve werking op de ontwikkeling van iedere leerling tot complete muzikant is dan ook duidelijk aanwezig.

Deelneming aan een van de ensembles van de muziekschool of spelen in een verenigingsorkest verdient daarom aanbeveling
www.zeistermuziekschool.nl

9.1 Opleidingssysteem voor orkestspel

Hoewel het dit moment meer uitzondering dan regel lijkt te zijn dat muziekscholen een gelaagd opleidingssysteem voor orkestspel hebben, zijn er een aantal voorbeelden van good practice te vermelden, zoals Muziekinstituut Hellendaal in Rotterdam, De Kunstlinie in Almere en de Muziek- en Dansschool in Amstelveen.

Hellendaal Muziekinstituut

Het Hellendaal Muziekinstituut biedt zijn leerlingen een mooi arsenaal van mogelijkheden om in een orkest te leren spelen. Het begint met het Preludio-ensemble, een echte beginnersgroep. Hier worden de basistechnieken voor het samenspel aangeleerd (zoals goed naar elkaar luisteren, zittend spelen, samen strijken, intonatie aan elkaar aanpassen, manier van spelen naar elkaar toe brengen naar de dirigent kijken enz.) Dit gebeurt op een basaal niveau.

Het Preludio-ensemble moet door elke leerling doorlopen worden die naar het Intermezzo Ensemble wil. Voor de gevorderden is er het Concerto Grosso Ensemble. Met dit ensemble wordt veel nadruk gelegd op het leren kennen van de muziekhistorische praktijk, het ontwikkelen van stijlgevoelen en de kennismaking met een ruim orkestrepertoire.

www.hellendaal.com

De Kunstlinie Almere

De Kunstlinie in Almere kent een totale opleiding die begint met een strijkersklas (Haar en Snaar) van ongeveer 15 leerlingen die in hun tweede lesjaar zitten o.l.v. een viooldocent. Het eerste echte orkest is de Orkestklas met ongeveer 30 leerlingen in de basisschool leeftijd. Dit orkest heeft een heterogene bezetting. Als kinderen naar de middelbare school gaan stromen ze door naar het Junior Orkest Almere (JOA, ongeveer 40 leerlingen). Als ze ver genoeg zijn, door de auditie komen en er ook plek voor hen is kunnen ze vanaf ongeveer 13 jaar doorstromen naar het Almeers Jeugd Symfonie Orkest (AJSO met ongeveer 80 leerlingen). Dit orkest heeft geen eindleeftijd.

www.dekunstlinie.nl

9.2 Methodes voor samenspel

Een richtlijn voor strijkers die beoogt het ensemble-/orkestspel te bevorderen moet ook de bestaande lesmethodes noemen die hiervoor op de markt zijn. Het heeft waarschijnlijk met een andere traditie van lesgeven te maken dat we vooral met Engels/Amerikaans materiaal te maken hebben. Het groepsgewijs lesgeven, homo- en heteroëen, is bijvoorbeeld op de Highschools een 'klassiek' voorbeeld te noemen. Hieraan danken we veel speelbaar orkestmateriaal in diverse bezettingen die in series worden uitgegeven (Uitgevers: Highland Edling, Belwin Mills, Hal Leonard, Boosey & Hawkes).

Concentreren we ons op strijkers, dan zien we dat er niet alleen autonoom samenspel materiaal is, maar dat er ook methodes gekoppeld aan samenspel geproduceerd zijn. Het gebruik van een centrale strijkersmethode gekoppeld aan een samenspelklas zien we in de Nederlandse praktijk nog weinig. Het samenspel materiaal staat vaak los van wat in de lessen van de diverse instrumenten wordt behandeld.

Quote van een ouder: 'Wat vreemd dat, als mijn kind op deze muziekschool van de ene viooldocent overstapt naar de ander, ik andere methodes moet aanschaffen. In het reguliere onderwijs kiest een school/vaksectie voor een gezamenlijke methodiek.'

Het verdient aanbeveling om goed de mogelijkheden te bekijken voor een gezamenlijke lijn in relatie tot samenspel materiaal. Hierop kan individueel spel en samenspel geïntegreerd en geborgd worden in de opleiding.

Muziek- en Dansschool Amstelveen

Deze muziekschool kent een rijke strijkerstraditie: met lessen in alle maten en soorten, ook voor de allerjongsten en met orkesten op vier niveaus. En minstens zo belangrijk: er wordt doorlopend muziek voor geschreven. Een van de viooldocenten en leider van diverse ensembles is Hans Scheepers van wiens hand al veel composities zijn verschenen.

De in de serie '**Music for Strings**' uitgegeven composities en arrangementen voor strijkorkest (met en zonder piano) gaan uit van de persoonlijke visie van Hans Scheepers op het samenspelen vanaf jonge leeftijd in orkestverband: plezier in het samen musiceren en speelbaarheid van het materiaal zijn de belangrijkste kenmerken van deze werken.

Alle composities en arrangementen zijn geschreven voor het zogeheten Tweede Strijkorkest van de Muziek - en Dansschool in Amstelveen. De bezetting bestaat uit: eerste, tweede en derde viool, cello, contrabas met in de meeste werken een ondersteunende pianopartij. De pianopartij heeft een begeleidende functie. Het materiaal is zeer geschikt voor elementair ensemblespel en klankontwikkeling. De partijen zijn aantrekkelijk om te spelen en de muziek is voor kinderen zeer begrijpelijk. www.muzekschoolamstelveen.nl

9.3 Orkest met eigen opleidingssysteem

Een ontwikkeling die in de HaFaBra vanzelfsprekend wordt gevonden maar in de symfonie- en strijkorkesten tot nu toe nog niet algemeen gebruikelijk is, is een eigen opleidingssysteem. Het oudste jeugdorkest van Nederland, het Hofstads Jeugd Orkest is een goed voorbeeld van hoe het ook kan.

Het Hofstads Jeugd Orkest biedt de volgende mogelijkheden om in een ensemble of orkest te leren spelen. Voor alle orkesten worden duidelijke eisen geformuleerd om mee te kunnen spelen. Er is ook nog een Bigband (14-25 jaar, voor alle koperblazers en saxofoonblazende klarinetten, aangevuld met gitaar, contrabas, slagwerk, piano en zang), een salonorkest en een blazersensemble. Er zijn vijf orkesten voor strijkers met oplopende moeilijkheidsgraad.

Strijkersensemble (6-9 jaar):

In dit ensemble leren de strijkers de eerste beginselen van het samenspel. Kinderen kunnen meestal na 1 jaar les beginnen in het ensemble, afhankelijk van de gemaakte vorderingen. Als ze ver genoeg zijn kunnen ze naar het Basisorkest.

Basisorkest (8-12 jaar):

Het basisorkest is voor strijkers die 2-3 jaar les hebben en voor blazers vanaf 9 jaar (1 jaar les).

Voorbereidend orkest (10-14 jaar):

Wie al wat gevorderd en/of ouder is mag naar het voorbereidend orkest

Juniorenorkest (12-16 jaar):

Het Juniorenorkest heeft al een echte symfonische bezetting. Het orkest speelt vooral bewerkingen van composities uit het grote repertoire.

Jeugdorkest (14-25 jaar) :

Het Jeugdorkest is het grootste orkest van de vereniging met symfonische bezetting en telt op het ogenblik bijna 90 leden.

De Vereniging Hofstads Jeugdorkest biedt de volgende mogelijkheden voor jonge kinderen in de leeftijd van ca. 5 - 14 jaar om een instrument te leren bespelen:

- * volgen van een introductieopleiding op de instrumenten viool, contrabas, trombone, fagot, hoorn, hobo, klarinet, dwarsfluit, pauken/slagwerk, trompet, altviool of tuba, waarbij het instrument in bruikleen gegeven wordt door de VHJO.
- * Via de vereniging volgen van muzieklessen op bepaalde blaasinstrumenten bij Kunstencentrum Het Koorenhuis in Den Haag.
- * Volgen van lessen bij een privé docent.

Afhankelijk van de beschikbaarheid, kan een instrument van de vereniging gehuurd worden. Voorwaarde voor huur is dat er meegespeeld wordt in een van de orkesten van de vereniging zodra de vorderingen op het instrument voldoende zijn.

Hofstads Jeugdorkest beschikt sinds 1 augustus 2007 over een **Talent Ontwikkelings Fonds** (TOF), waarmee jong muzikaal talent binnen de vereniging gestimuleerd en ondersteund wordt. Het VHJO - TOF heeft de volgende doelstellingen:

- Stimuleren en ondersteunen van jonge kinderen een orkestinstrument te gaan bespelen
- Ondersteunen van theoretische muzikale vorming voor verenigingsleden
- Individuele steun voor leden bij het verder ontwikkelen van hun muzikale kwaliteiten op hun instrument, zoals het volgen van een masterclass, deelname aan een concours of Summer school
- Ondersteuning voor leden bij het verwerven van een instrument
- Bijdrage in de kosten voor leden t.b.v. concertbezoek van het Residentie Orkest of vergelijkbare concerten
- Andere initiatieven ter beoordeling van het fonds

www.vhjo.nl

9.4 Zelf een strijkorkest starten

Amateur symfonie – en strijkorkesten die nog geen jeugdbeleid (met bijvoorbeeld kinderconcerten) of een jeugdorkest hebben, kunnen proberen een samenwerkingsverband aan te gaan met de plaatselijke muziekschool, of met docenten die viool- of celloles geven.

Ook het samenwerken met een jeugdorkest behoort tot de mogelijkheden (zie voor een volledig overzicht www.jeugdorkest.com, dat ook het tweejaarlijks Nationaal Concours voor Jeugdsymfonieorkesten organiseert.) www.jijspeelttochook.nl

Voorbeeld van good practice

Aan het meespeelproject van een amateursymfonieorkest deden naast de 40 eigen leden 20 jongeren mee. Daarna werden een aantal jeugdige strijkers (14-18) gevraagd de kinderconcerten van dit orkest te komen versterken.

Andere mogelijkheden om jeugd te interesseren voor het spelen in een orkest zijn:

- Open repetities;
- Strijkersdag of strijkersfestival organiseren;
- Podium bieden aan ambitieuze jongeren en conservatoriumstudenten: (vervangend) concertmeester of aanvoerder van een van de strijkersgroepen, solo's spelen etc.;
- Crossovers met andere kunstdisciplines.

Voorbeeld van good practice

Op een gezamenlijke strijkersdag voor jeugd was er ook een speciaal programma voor de allerkleinste strijkers tot 10 jaar bedacht. Alle jonge strijkers die 1, 2 of 3 jaar les hadden gehad, mochten meedoen. Samen ontdekken hoe leuk het is met z'n allen in een orkest te spelen. Wie doet wat? Waar moet je op letten? Samen beginnen, samen stoppen. Rekening met elkaar leren houden. Luisteren naar elkaar. In zowel het AB-orkest als het beginnersorkest werd eerst uitgelegd hoe de slag van de dirigent werkt: 'kijk, als ik dit doe, moet je zacht spelen...'. Voor veel strijkers was het de eerste keer dat ze samenspeelden. 'Ik vind het nog best moeilijk' bekende mijn 12-jarige buurvrouw tijdens de groepsrepetitie van de 3^e violengroep: 'maar wat klinkt het orkest opeens mooi als we allemaal spelen. Dit wil ik veel vaker.'

Praktische tips voor het starten van een orkest:

1. Stel heldere begrepen, zoals van een mol t/m drie kruisen kunnen spelen en bij voorkeur al in een positie (met name voor de 1^e violen);
2. Met 20 kinderen is al een goede start te maken mits er een evenwichtige verdeling over de verschillende groepen mogelijk is;
3. Kies voor alleen 1^e en 2^e vioolpartijen (geen 3^e) als het aantal onder de maat blijft;
4. Zorg dat iedere groep tenminste een oudere of volwassen ondersteuner heeft;
5. Zorg voor passende muziek, pas de muziek aan of doe het met wat je hebt. Een dirigent die dit kan heeft natuurlijk de voorkeur;
6. Start homogeen (alleen strijkers);
7. Start vanuit homofone muziek, daarna in canon etc. Daarmee leren de kinderen naar elkaar te luisteren en op zuiverheid te letten.

Voorbeeld van good practice

Een projectorkest van 22 strijkers van 8-13 jaar. Naast een aantal volksmelodieën staan ook echte klassiekers op het programma (speciaal door de dirigent voor dit beginnersorkestje bewerkt) zoals *Eine kleine Nachtmusik* van W.A. Mozart en *An der schönen blauen Donau* van J. Strauss. De presentatie van dit project (na 7 keer 1 1/2 uur repeteren) overtreft alle verwachtingen. Trotse ouders en grootouders na afloop. De docent: 'mijn leerlingen zijn door dit orkest beter gaan spelen!'

9.5 De essentie van muziek en samenspel

Frits Evelein (2007, 2009) beschrijft een aantal essentiële aspecten van muziek, muziekonderwijs, samenspelen en flow. Flow wordt gezien als een optimale ervaring die energie geeft; als een diepe motivatie, diep leren en optimaal functioneren. Om bij het muziekmaken flow te stimuleren zijn de volgende aspecten van belang:

1. positief contact met het instrument en het instrument als deel van het lichaam;
2. ontwikkeling van klank-, kleur- en vormsensatie;
3. gevoel van genieten en moeiteeloosheid in het spelen en studeren. Muziek maken is genieten. Ook wanneer het lastig is om iets te leren. Flow vergroot zich door inspanning en inzet;
4. speels, spontane, enthousiaste omgang met oefenmateriaal. Het woord spelen zegt het al. Muziek speel je. Het uitvergroten van een speelse benadering door een spontane, open, inventieve en creatieve houding versterkt dit.

Flow heeft een directe verbinding met de vervulling van drie psychologische basisbehoeften: autonomie, competentie en verbondenheid.

In leerprocessen zijn deze drie behoeften te ondersteunen door resp. concrete structuur met positieve feedback, positieve interactie en samenwerking en ruimte voor eigen inbreng en keuzes. Evelein werkt deze principes met voorbeelden uit voor muziekonderwijs die ook voor het leren samenspelen in ensembles goed zijn te gebruiken.

De uitgangspunten voor muzikdidactiek met coöperatief leren zijn:

1. Muzikale interactie en artistieke reflectie;
2. Veel doen met weinig;
3. Experimenteren, improviseren, componeren;
4. Gebruik van muzikale contexten of meespeelmuziek;
5. Actieve speelse luisterdidactiek;
6. Speels omgaan met notatie en het geleidelijk leren beheersen van de muzieknotatie;
7. Bewust worden van muzikale kwaliteit.

10. Structuur van de opleiding

De indeling in vijf fasen heeft tot doel om een duidelijke structuur aan te brengen in de opleiding. Het opleidingstraject wordt hierdoor beter zichtbaar.

Toetsmomenten (examens; tentamens; voorspeelactiviteiten) zijn tussenstations en ijkpunten op weg naar muzikale zelfstandigheid.

In de loop der jaren ontstaat zo een samenhangende leerlijn (longitudinale opzet) die voorziet in een veelzijdige en evenwichtige scholing van de muzikale functies.

De vijf fasen worden elk door een eigen karakteristiek gekenmerkt. Aan het einde van de fasen A, B, C en D kan een examen worden afgelegd ter verkrijging van een diploma.

Voor de vijf fasen wordt een gemiddelde opleidingsduur van twee tot drie jaar noodzakelijk geacht. Natuurlijk is het aan iedere opleiding om hier een zekere speelruimte te hanteren, bijvoorbeeld voor leerlingen die om bepaalde redenen iets meer tijd nodig hebben. Ook is het belangrijk goed om te gaan met de extra gemotiveerde leerling die juist een bovengemiddelde muzikale ontwikkeling doormaakt.

Na diverse jaren verbrokkeld vioolles te hebben gevolgd, voelde W. als 26-jarige een sterke behoefte aan een strenge leraar. Ze vond in Utrecht een docent viool aan het Conservatorium. Hij stelde meteen de verrassende vraag wat haar doelstelling was van de vioollessen en toen ze voorgespeeld had hoeveel tijd ze dagelijks dacht te kunnen besteden aan vioolspelen. Dat was maximaal twee uur per dag en hij reageerde daarop heel direct met: 'ik geef je alleen maar les als je twee uur per dag speelt'.

Hij stuurde haar bijna helemaal terug naar het begin om alle fouten te kunnen herstellen en liet haar starten bij deel 2 van een vioolmethode. Binnen twee jaar zat W. op het niveau om in het conservatoriumorkest mee te kunnen spelen.

Dankzij de goed gestructureerde lessen en deze bevlogen docent!

10.1 Structuurschema voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid

I. **Cognitief** leergebied (muziektheorie en gehoorscholing)

Muzikale begripsvorming en het muzikaal functioneel maken hiervan door auditieve toepassing en instrumentaal-auditieve toepassing

II. **Motorisch** leergebied (speelvaardigheden, kundigheden)

Het sensomotorische gebied gericht op de ontwikkeling van speeltechnische vaardigheden (de fysieke bewegingen).

Het psychomotorische gebied gericht op de ontwikkeling van functionele kundigheden (voorvoelen van de beweging, beïnvloeden van klank en toonhoogte etc.)

III. **Affectief** leergebied (muzikale uitdrukking, beleving, betrokkenheid)

Het bevorderen van artistieke uitdrukking en beleving in het musiceren door het toepassen en op elkaar laten inwerken van de verworvenheden uit de leergebieden I en II.

Een kwalitatief verantwoorde en onderwijskundig effectieve strijkersopleiding wordt gekenmerkt door een samenhangende en evenwichtige ontwikkeling vanuit deze drie leergebieden.

10.2 Toelichting op het structuurschema

Voor de inrichting en de planning van de instrumentale opleidingen wordt de leerinhoud in deze richtlijnen gerelateerd aan het structuurschema voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid. De in dit schema gegeven indeling is gebaseerd op drie leergebieden, die niet van elkaar te scheiden en muzikaal-functioneel op elkaar zijn afgestemd.

Uit de indeling in drie verschillende leergebieden blijkt, dat men het leerproces kan en moet aanpassen aan de wisselwerking tussen nagestreefde leerdoelen en de diverse leersituaties. Zo kunnen de verschillende fasen, leeftijd, leerstof en gekozen leer- en werkvormen, met behoud van de samenhang, tot accentverschillen leiden in de uitvoering van het muziekonderwijs.

Instrumentale vorming op basis van het structuurschema gaat uit van de pedagogisch-didactische situatie als een totaliteit, waarin leerling, docent, ouders, leerdoelen, leerinhoud, leeractiviteiten, leermiddelen, samenspel- en presentatievormen, evaluatie en toetsing in hun onderlinge relaties betrokken zijn.

De drie leergebieden worden hierna gedefinieerd in deelgebieden, de zogenaamde leeraspecten.

10.3 Toelichting op de drie leergebieden en leeraspecten

Cognitief leergebied ('hoofd', *weten*)

Dit leergebied betreft de functionele kennis van en het inzicht in de muziekleer en de toepassing daarvan. De ontwikkeling van het muzikale voorstellingsvermogen en uitdrukkingvaardigheid vormt het fundament waarop de muzikale begripsvorming wordt opgebouwd. Daarom staat de muzikale begripsvorming zo direct mogelijk in relatie tot de gehoorscholing.

De kennis van muziekleer en de toepassing ervan staan ten dienste van het praktisch musiceren. Om deze toegepaste cognitieve verwerking te realiseren is het opnemen van auditieve en instrumentale luister- en doe-activiteiten een belangrijke voorwaarde. Het op die manier integreren van kennis, inzicht en gehoorscholing geeft directe sturing aan het instrumentale musiceren.

Motorisch leergebied ('hand', *kunnen*)

Dit leergebied heeft betrekking op alle processen die te maken hebben met:

- de te verwerven automatismen (spiergevoelige vaardigheden van sensomotorische aard)
- de bewust aan te sturen speelbewegingen (de zogenaamde kundigheden van psychomotorische aard)

De aan te leren motorische speelvaardigheden krijgen muzikale betekenis als er van het begin af aan voldoende aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van het muzikaal voorstellingsvermogen in relatie tot de instrumentale techniek.

NOTEN ZIEN – KLANKEN HOREN – GREPEN WETEN/VOELEN

Met 'noten zien' wordt het geheel van de notatie bedoeld en betreft dus alle noten, rusten, speeltokens enzovoorts.

Met 'klanken horen' wordt het geheel van het muzikale geluid bedoeld, toegespitst op de eigenschappen van hoogte, duur, sterkte en timbre.

Met 'grepen weten/voelen' worden de speelbewegingen bedoeld. De betreft dus hand-, vinger- en armbewegingen enzovoorts.

Affectief leergebied ('hart', *voelen*)

Het affectief leergebied betreft alle activiteiten die te maken hebben met de vorming van muzikale attitudes. Het is de motor van muzikaal gedrag. Affectieve doelstellingen kunnen meestal alleen op langere termijn worden bereikt.

Het affectief leergebied kan vanuit twee aspecten benaderd worden;

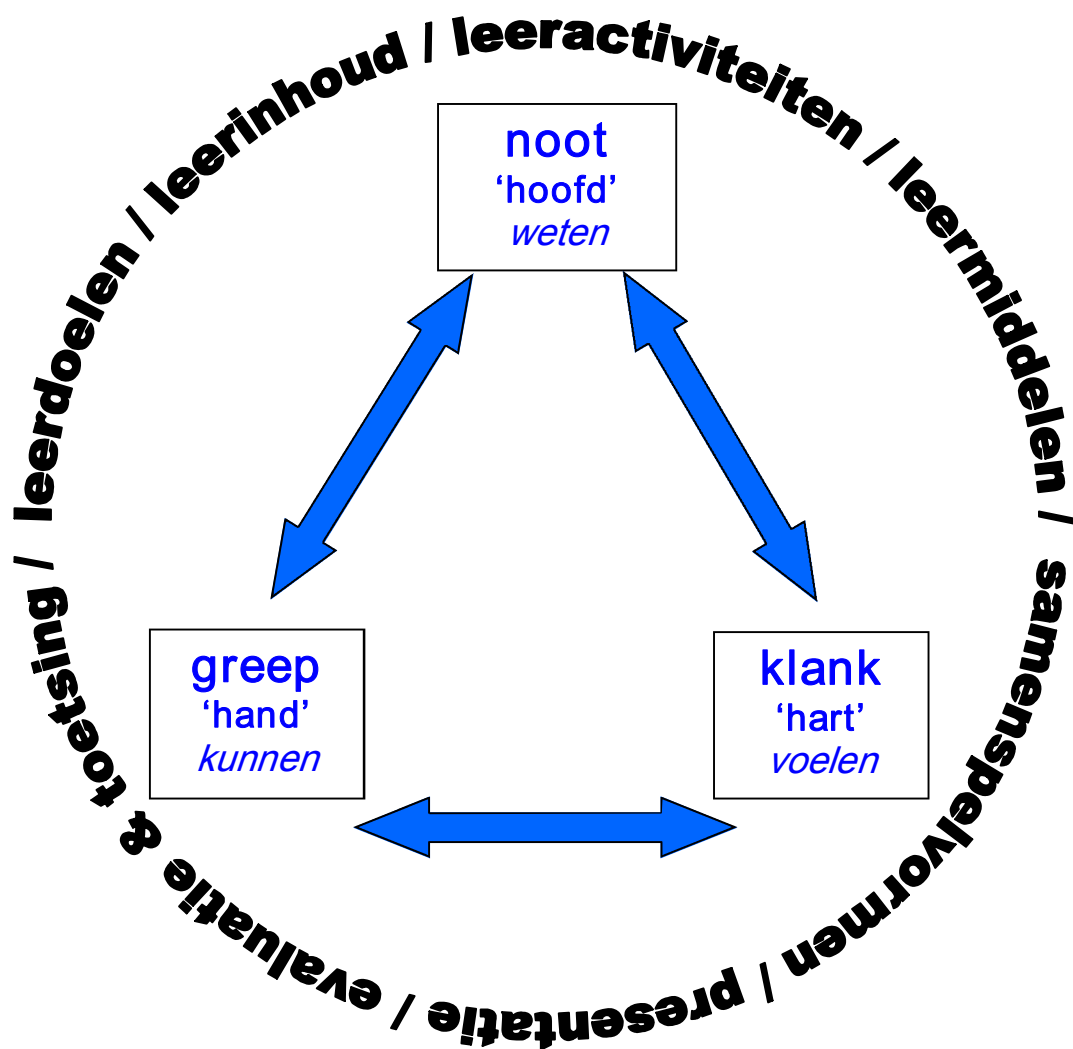
1. het voor de leerling te bereiken affectief-esthetisch doel: het creatief musiceren vanuit het eigen voorstellingsvermogen, de beleving en uitdrukking van muziek. Het groeiproces ontwikkelt zich vanaf het spelen van een eenvoudig oefenstukje tot en met het persoonlijk interpreteren van een muziekwerk naar gevoelens, stemmingen, stijl en structuur. Het instuderen van solorepertoire met het oog op uitvoering tijdens oefensituaties en concerten kan hieraan ook bijdragen;
2. het voor de leerling te bereiken affectief-sociaal doel: de ontwikkeling tot een enthousiast en betrokken ensemblemusicus. Motivatie en betrokkenheid worden o.a. bevorderd door activiteiten in kleinere en grote ensembles, zowel in oefensituaties als bij concerten.

Leeraspecten

De drie leergebieden worden gedefinieerd in een aantal deelgebieden: de zogenaamde leeraspecten. Leeraspecten zijn afgeronde leerstofeenheden die horen tot één van de drie leergebieden zoals beschreven in het structuurschema. Zij vormen de basis voor de onderlinge samenhang en methodische ordening van de leerstof.

10.4 Didactisch model van de instrumentale vorming

Gebaseerd op het structuurschema voor de ontwikkeling van de muzikale persoonlijkheid en op de ontwikkeling van het muzikale voorstellingsvermogen in het bijzonder.

11. Formulering van de niveaus van onderwijs voor strijkers

11.1 Indeling in vijf fasen

Deze richtlijnen beschrijven vijf fasen, inclusief de toevoeging van de oriëntatiefase waarin met name aandacht is voor het muziek leren maken door het zeer jonge kind.

De indeling in fasen is van belang omdat de richtlijnen op deze manier:

1. de ontwikkeling naar een hoger (duidelijk omschreven) niveau stimuleren
2. doelgericht studeren bevorderen
3. een evenwichtige verdeling van hoofd-hand-hart in de ontwikkeling stimuleren
4. de verwachting over wat de leerling kan in samenspel en orkestverband verduidelijken
5. de kwaliteit van het musiceren kan bevorderen
6. aanzet geven tot levenslang(leren) musiceren

<i>Fase</i>	<i>gemiddelde duur</i>	<i>globale leeftijds aanduiding</i>
Oriëntatie	3 jaar	4 tot en met 6 jaar
A basis	3 jaar	7 tot en met 9 jaar
Buitbouw	2 à 3 jaar	10 tot en met 14 jaar
Cverdieping	ca. 2 jaar	15 tot en met 16 jaar
Dspecialisatie (en/of professionalisering)	1 à 2 jaar	17 jaar en ouder

De duur van de fasen en de aanduiding van de bijbehorende leeftijdsgroepen zijn globaal. Omdat er in de praktijk soms op veel latere leeftijd wordt gestart met instrumentaal onderwijs en het leertempo van leerling tot leerling sterk verschilt, zal bewust moeten (en kunnen) worden afgeweken van deze fasering. Natuurlijk komt het ook voor dat vanuit een ander instrument wordt gekozen. Dan ziet het onderwijs voor de beginner er anders uit.

11.2 Oriëntatie

Jonge kinderen leren op hun eigen manier. Ze doen graag dingen na en vinden het geweldig om te laten zien wat ze al kunnen. Hun fantasie reikt tot in het oneindige, maar komt pas tot bloei wanneer er de veiligheid van duidelijke regels bestaat.

Kleuters lezen nog geen letters, en beginnen auditief aan het vioolspel. Alles wat gespeeld wordt, wordt eerst gezongen. Wat je kunt zingen, kun je ook (leren) spelen.

Ouderparticipatie is in deze fase van groot belang.

In het begin is het instrument een bijzaak. Gaandeweg neemt het in de lessen een grotere rol in. Kinderen die heel jong beginnen vergroeien als het ware met hun instrument. De dagelijkse studeerroutine wordt een vanzelfsprekendheid die de basis legt voor het verdere musicerende leven. De viool wordt een verlengstuk van het muzikale voorstellingsvermogen en de fantasie.

Algemene karakteristiek

De oriëntatiefase wordt gekenmerkt door auditieve benadering. Het is raadzaam te onderzoeken of (kinder-)liedjes behoorlijk (mee) gezongen kunnen worden. Voorzingen of nazingen (gehoortesten) maken bewust of tonen hoger of lager zijn, of de tonen van een bekend liedje zuiver of onzuiver nagezongen worden. Bij het jonge kind is het belangrijk dat het instrument als het ware de stem kan vervangen en een onderdeel van hemzelf kan zijn. Ontwikkeling vindt plaats vanuit een eerste toonbesef en ritmiek vanuit de natuurlijke puls. Er moet niets

geforceerd of gefixeerd worden. Het leren bespelen van een instrument wordt als spel benaderd en volgt de ontwikkelingsfasen van leren en leerling-gerichte benadering zoals in het primair onderwijs.

Groepsles Muziek- en Dansschool Amstelveen

Een impressie

Zeven kindjes van 4 tot 6 jaar zitten keurig op hun krukjes. De vioolkisten staan achter hen op de tafel. Bij binnenkomst leggen ze eerst allemaal de klapper voor huiswerk op de tafel van de docent. Daarna pakken ze netjes hun viool uit de koffer, spannen zelf hun strijkstok die meteen ook gearst wordt. Een wonder van discipline!

We maken een geweldige les mee en het is bijna teveel om op te noemen wat er allemaal in dat uur gebeurt.

De zeer tot de verbeelding sprekende liedjes zingen zoals 'Ga je mee, de wolken in?' (met bewegen hoog en laag); 'Ik heb geen zin om op te staan' (blij of boos kijken).

Lopen op de liedjes met behulp van de strepen op de vloer die de afstanden tussen de noten uitbeelden, om de beurt in tweetallen. Een meer gevorderde leerling gekoppeld aan een beginner.

Met metaforen zoals spoken in de viool (flageolet spelen).

Met speelgoedieren zoals gorilla, duif, aap, ezel die symbool staan voor de g, d, a en e-snaar.

Liedjes leren

Liedjes meezingen

Liedjes naspelen op losse snaren (ritme).

Spelletje *Fouten voordoen* met opdracht: ontdek de fout (houding).

Concentratie- en luisteroefeningen.

Strijken als beweging (zonder stok).

Strijken zonder vingers

Strijken met vingers die door de docent neergezet worden als dat nog niet vanzelf lukt.

Wonderbaarlijk zo snel een kind dit leert!

Klappen, stampen, dansen. Je kan het zo gek niet bedenken.

De docent laat de kinderen zelfs dirigeren en gaat daarbij zelf met haar viool in de groep zitten (onder grote hilariteit).

Tussendoor moet er ook wel 's een schoenveter worden vastgeknoopt, want daarover kan je struikelen tijdens het dansen. Maar de aandacht verslapt geen moment.

Een kleine zus wacht buiten op de gang, met haar neus plat tegen het raam, kennelijk verlangend naar het moment dat ze ook mee mag doen.

Na afloop willen bijna alle leerlingen toch nog een persoonlijk woordje kwijt aan juf Wiesje, voor ze met de map onder hun arm en het vioolkistje weer vertrekken.

Je zou die 4-jarige willen zijn als je zo kunt starten met vioolspelen.

Globale inhoud

- ontwikkeling innerlijk gehoor;
- ontwikkeling ritmegevoel;
- voorbereidend motorisch onderwijs met inbegrip van lichaamshouding en houding van instrument en strijkstok;
- ontwikkelen fantasie;
- bevordering van vrijheid van beweging van de linkerhand;

- elementair toonladderbegrip en -spel, uitgaande van hoge tweede vinger;
- leren strijken met inbegrip van eenvoudige stokindeling;
- eenvoudig melodisch spel, gebaseerd op kinderliedjes enz.;
- voorbereidend noten lezen;
- voorbereidend samenspel (unisono, beurtspel);
- voorbereiden vibrato en positieospel;
- kennismaking met toonvorming en dynamiek;
- kennismaking met eenvoudige muzikale structuren;
- aansprekend beeldmateriaal;
- muziek als spel.

Toetsen

In de oriëntatiefase wordt nog niet getoetst.

11.3 Fase A Basis

Algemene karakteristiek

De basisfase wordt gekenmerkt door de ontwikkeling van fundamentele muzikale en instrumentale competenties en bouwt voort op de oriëntatiefase met het leren bespelen van een strijkinstrument. In deze fase wordt de basis gelegd voor de muzikale vaardigheden van de leerling. Ook in deze fase is ouderparticipatie nog steeds belangrijk. Maar het is wel de bedoeling dat er steeds meer gewerkt wordt aan verzelfstandiging van het leren.

Daarbij gaat het om algemeen muzikale vaardigheden, instrumentale vaardigheden en vaardigheden waardoor diverse soorten muziek kunnen worden gespeeld.

In deze fase leert de leerling op eenvoudig niveau te spelen op het gehoor, van blad en samen met anderen. Ook met improviseren en componeren kan in deze fase een eerste begin worden gemaakt. Verder maakt de leerling kennis met verschillende soorten muziek en de mogelijkheden die muziek hem of haar te bieden heeft. De leerling wordt zich steeds meer bewust van de noodzaak tot leren, van de oefen- en studeeractiviteiten die nodig zijn om vooruit te komen. Hij leert dat er inspanning nodig is om resultaten te kunnen bereiken en te leren spelen in een groep. Het is belangrijk om in deze fase meerdere genres aan bod te laten komen, evenals de verschillende vormen van musiceren die bij de betreffende genres horen.

Globale inhoud

- eenvoudige toonladdertechniek over een of twee octaven met inbegrip van drieklanken;
- aanleren en uitwerken linkerhand, waarbij de belangrijkste vingerpatronen aan bod komen;
- ontwikkeling van basisstreken als *détaché*, *legato*, *martelé*, *staccato* en *spiccato*;
- ontwikkeling van gehoor en geheugen;
- van klankvoorstelling naar instrumentale beheersing; van idee naar klank;
- snaarwisseling;
- eerste opzet dubbelgreepstechniek;
- beginnend positieospel en vibrato;
- leren studeren;
- bewuste kennismaking met dynamiek, toonkleuring (contactplaats strijkstok/snaar enz.) en *prima vista* spel;
- leren voorspelen;
- kennis van voortekens, tonaliteitsbesef;
- samenspel: duo's, meerstemmig ensemblespel. Reageren op een dirigent.

Enige oriëntatie voorafgaand aan deze fase (zoals beschreven in de oriëntatiefase) is zeer aan te bevelen. Er moet al een zekere muzikale ontwikkeling in gang zijn gezet (kan ook door zingen en ritmische oefeningen).

De informele ontwikkeling in de directe omgeving is van grote invloed op de muzikale ontwikkeling van kinderen. De verschillen, zowel inhoudelijk als in de mate waarin die ontwikkeling is gestimuleerd, zijn groot. Een basisschool waarin muzikale vorming aan de hand van de kerndoelen serieus wordt genomen, biedt extra ondersteuning.

Toetsen

Toetsen kan goed in de vorm van een voorspeeluurtje, waarbij alle leerlingen die de toets doen naar elkaar luisteren (met of zonder ouders). Muziek lezen en gehoorscholing worden dan enkele weken daarvoor schriftelijk getoetst.

(zie voorbeeldprogramma's in bijlage 3)

11.4 Fase B Uitbouw

Algemene karakteristiek

De uitbouwfase wordt gekenmerkt door vergroting van de inzichten en vaardigheden die nodig zijn voor het spelen op een strijkinstrument. De leerling wordt steeds meer uitgedaagd om de noodzakelijke vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om te kunnen spelen in ensembles of orkesten, in samenspel en als solist. Daarbij is ruimte voor een toenemende mate van specialisatie.

Na de kennismaking met allerlei muzikale genres in de basisfase zal de leerling nu steeds meer een bewuste keuze maken ten aanzien van het genre en van de situaties waarin muziek wordt gemaakt. Naast de instrumentale lessen neemt de leerling deel aan samenspel, passend bij de ambitie van de leerling, en aan activiteiten die gericht zijn op receptieve vorming.

In deze fase ontwikkelt de leerling de muzikale en instrumentale vaardigheden, die nodig zijn om als instrumentalist eenvoudige muziek te maken, in genres en situaties waarnaar zijn of haar voorkeur uitgaat. Dat betekent dat er veel aandacht wordt besteed aan de beheersing van het instrument (toonvorming, zuiverheid, omvang, articulatie, dynamiek), eventueel binnen het voorkeursgenre. Dit wordt ondersteund door de verwerving van kennis en vaardigheden van algemeen-muzikale en theoretische aard. De receptieve vorming verschaft de leerling een referentiekader t.b.v. de genres die zijn voorkeur hebben en vergelijkingsmateriaal, op basis waarvan de leerling een ideaal kan formuleren.

Globale inhoud (aanvullend op fase A)

- instrumentale techniek: toonvorming en klankkwaliteit, zuiverheid, articulatie, dynamiek, uithoudingsvermogen, snelheid
- speelvaardigheid op het gehoor, van notatie, a prima vista, improviserend, al naar gelang het genre dat vereist
- studievaardigheden
- muziektheoretische kennis
- kennis van het gekozen genre: repertoire, toonaangevende muzikanten, ontwikkeling van het genre.
- toonladders en akkoorden tot en met de derde positie
- ontwikkeling van vibrato
- tweede en derde positie met inbegrip van positie wisselen
- uitbreiding streektechniek door middel van speciaal oefenmateriaal, toepassing streektechniek in muzikale context
- dubbelgreepstechniek
- ontwikkeling van stijlbesef wordt gestimuleerd door veel voordrachtsmateriaal
- ornamentiek in samenhang met het repertoire

Genres

Vooralsnog worden geen definities gegeven van de verschillende genres die onder deze richtlijnen kunnen vallen. Daar zijn verschillende redenen voor.

De belangrijkste reden daarvan is dat veel genres niet duidelijk af te grenzen zijn, en leerlingen in hun keuze worden beperkt, als er schotten tussen de genres worden geplaatst. De leerling moet echter wel de mogelijkheid krijgen zich op een bepaald genre te richten en niet voortdurend worden gedwongen genrerijk te werk te gaan. Uitgaande van de situaties waarin leerlingen muziek maken zijn vier clusters te onderscheiden:

- pop en jazz;
- genrerijke instrumentale of vocale opleiding;
- westers klassiek (inclusief oude muziek);
- wereldmuziektradities.

Streven is het leer-/werkplan zo in te richten en aan te vullen dat zowel de verschillende klassieke tradities als popmuziek, jazz, wereldmuziek en verschillende volksmuziek tradities gelijkwaardig aan bod komen. Belangrijk is dat het niet gaat om het repertoire vanuit verschillende genres, maar om de manier waarop muziek tot stand komt en de criteria die daarbij horen.

Toetsen

Voorbeeldprogramma's fase B in bijlage 3.

11.5 Fase C Verdieping

Algemene karakteristiek

Deze fase wordt gekenmerkt door verdieping van de specialistische vaardigheden van de leerling. De speeltechnische vaardigheden die worden geëist van een strijker vragen om een intensieve training van de instrumentale beheersing en de muzikale zeggingskracht. Als vanzelfsprekend zet de leerling zich in om vooruit te komen. Hij of zij oefent, studeert en speelt veel, en toont zich daarbij nieuwsgierig naar achtergronden en ontwikkelingen.

De docent ondersteunt die ontwikkeling door de leerling te voorzien van informatie, oefenmateriaal en repertoire, en vooral door samen met de leerling te analyseren en problemen van muzikale of technische aard op te lossen. De docent stimuleert de leerling in diens muzikale expressie en helpt hem of haar zich te presenteren in de voor het genre gebruikelijke situaties. In deze fase ontwikkelt de leerling het vermogen als instrumentalist binnen het eigen genre zelfstandig, op een voor een amateur goed niveau te musiceren. Er is zodanige instrumentale beheersing dat het repertoire goed gespeeld kan worden. Dat betekent ook veel aandacht voor nuances en verfijning van de technische beheersing, en voor muzikale zeggingskracht. Het spreekt voor zich dat de muziektheoretische basis en de kennis van het genre daarbij een belangrijke ondersteunende rol spelen.

In deze fase bezint de leerling zich mogelijk op zijn toekomst. Hij oriënteert zich op een breed repertoire, dat zowel technisch als muzikaal veelzijdig is en in diverse stijlen (ook moderne) komen. Misschien ontstaat het idee door te kunnen stromen naar het muziekvakonderwijs. De eerste oriëntaties op opleidings- en beroepsmogelijkheden van het leertraject zijn in deze fase zeer gewenst

11.6 Fase D Specialisatie

Algemene karakteristiek

De specialisatiefase wordt gekenmerkt door een professionele benadering van het ambacht, door instrumentale beheersing en muzikale uitdrukkingsvaardigheid op het hoogste niveau.

De opleiding, de participatie in de muziekpraktijk en de evaluaties behoren dit te weerspiegelen. Zo dient repertoire, dat zowel technisch als muzikaal veelzijdig is, in diverse stijlen (ook moderne) aan de orde te komen.

Een aantal deelnemers aan dit leertraject zal de wens hebben door te stromen naar het muziekvakonderwijs. Daarom zullen oriëntaties op de opleidings- en beroepsmogelijkheden deel uitmaken van het leertraject in deze fase. Oriëntatie op het beroep en de gewenste vervolgopleiding heeft natuurlijk consequenties voor de inhoud en de planning van het leertraject.

Deelnemers zonder beroepsaspiraties streven ook naar verhoging van hun niveau, in hun geval ontbreken echter externe eisen. De leerling zal, in overleg met de docenten, de doelen, de inhoud en de planning van het leertraject moeten bepalen.

Toetsing fase C en D

In het algemeen verdient het aanbeveling om jonge strijkers tijdens hun opleiding regelmatig in de gelegenheid te stellen hun verworven kennis en vaardigheid op het instrument te tonen.

Zowel voor de leerkrachten, de omgeving en natuurlijk de jonge musicus zelf, is dit van belang. Ook om de ontwikkeling zicht- en hoorbaar te maken.

De toetsen zijn bedoeld voor het vaststellen van het individuele niveau van de speler en geven een belangrijke indicatie van het collectieve niveau van de opleiding in Nederland. Individuele verschillen in ontwikkeling kunnen en zullen aanzienlijk zijn. En er zal voldoende ruimte moeten zijn om goede keuzes uit de aanbevolen literatuurlijst te kunnen maken.

Voor de hier boven genoemde niveaus C en D zou het wenselijk zijn om halfjaarlijks een zogenaamde techniektoets, bestaande uit toonladders, basistechnieken en bijpassende etudes, aan te bieden. De speler zou hierdoor in de gelegenheid gesteld kunnen worden om zelf inzicht in zijn technische niveau te verwerven. Om drempelvrees te voorkomen zouden deze toetsen in groepsverband kunnen plaatsvinden, maar wel in besloten kring. Dus in een vertrouwde sfeer, met de leraar en met medeleerlingen van ongeveer gelijk niveau.

Daarnaast is het natuurlijk zeer aan te bevelen om een afsluitend eindejaar voorspeelmoment te gebruiken als algemene toets van ontwikkeling. Maar wellicht zou er ook de mogelijkheid geboden kunnen worden om binnen een hele opleidingsfase tijdens openbare uitvoeringen of gezamenlijke voorspeelactiviteiten een beoordeling te kunnen maken. Dit kan zo op een hele natuurlijke manier en ook als zeer bevredigend worden ervaren.

Ook zijn er natuurlijk in het kader van extra activiteiten op het gebied van samenspel en kamermuziek talrijke mogelijkheden om spelers in de gelegenheid te stellen om hun ontwikkeling en speelvreugde tot uitdrukking te brengen. Ook hierbij zou het goed kunnen werken om de spelers regelmatig een officiële feedback te geven, dus een mondelinge of schriftelijke beoordeling.

Voorbeeldprogramma's C en D in bijlage 3.

12. Inhoudelijke beschrijving per fase in leeraspecten

Twee belangrijke Nederlandse Raamleerplannen vormden het referentiekader voor opzet en inhoud van deze richtlijnen, te weten het Algemeen Raamleerplan Muziek (LOKV 2001) en het Raamleerplan HaFaBra-opleidingen (1996).

Beide raamleerplannen hanteren qua visie op muziekeducatie dezelfde uitgangspunten en volgen de indeling in de drie leergebieden: cognitief, motorisch en affectief.

Waar nodig werden de inhoudelijke aspecten meer toegespitst op of vertaald naar het strijkersonderwijs, met gebruik van het door de ESTA ontwikkeld plan voor strijkers.

Er wordt eerst een algemeen overzicht van alle aspecten uit de drie leergebieden beschreven, daarna volgt een nadere aanduiding van de inhoud per leeraspect (globaal weergegeven). Hoewel alle aspecten conform de indeling uit het Raamleerplan HaFaBra zijn geordend, is deze volgorde niet dwingend maar bedoeld als checklist waarin de drie leergebieden hoofd (cognitie), handen (techniek, motoriek) en hart (affectie) voldoende aandacht krijgen en in evenwicht blijven. Ook voor het afnemen van toetsen of examens is dit overzicht noodzakelijk.

12.1 Leeraspecten volgens de drie leergebieden

I. Cognitief leergebied (muzikleer en gehoorscholing)

Muzikale begripsvorming en het muzikaal functioneel maken hiervan door auditieve toepassing en instrumentaal auditieve toepassing.

Kennis, inzicht en auditieve toepassing

- a. notatie en toonstelsel
- b. toonladders
- c. intervallen
- d. akkoorden
- e. maat en ritme
- f. melodieopbouw, frasering, vormen
- g. uitvoeringsaanwijzingen
- h. versieringen
- i. samenspel waaronder orkestscholing
- j. transpositie
- k. receptief inzicht
- l. solfège

Instrumentaal auditieve toepassing

- m. prima vista ritmisch
- n. prima vista melodisch
- o. speeldictee
- p. uit het hoofd
- q. improvisatie
- r. mentale training
- s. transpositie (spelend)

II. Motorisch leergebied (speelvaardigheden)

Betreft het *sensomotorische gebied* gericht op de ontwikkeling van speeltechnische vaardigheden (fysieke bewegingen).

Betreft het *psychomotorische gebied* gericht op de ontwikkeling van functionele kundigheden (voelvoelen van de beweging, beïnvloeden van klank, toonhoogte etc.).

- t. toonladders en akkoorden
- u. technische oefeningen, uit te splitsen in de linker – en de rechterhand

III Affectief leergebied (muzikale uitdrukking, beleving, betrokkenheid)

Betreft het bevorderen van artistieke uitdrukking en beleving in het musiceren door de geïntegreerde toepassingen uit de leergebieden I en II en affectieve betrokkenheid.

- v. Ontwikkelen van ritmisch en metrisch correct musiceren.
- w. Ontwikkelen van samenspel
- x. Ontwikkelen van muzikale uitdrukkingsvaardigheden

12.2 Inhoud (globaal) in schema

I. Cognitief Kennis, inzicht, auditieve toepassing	Inhoud (globaal)
a. Notatie en toonstelsel (leren lezen en schrijven van muziek)	Ontwikkeling innerlijk gehoor. Muziekschrift lezen. Noten benoemen.
b. Toonladders	Inzicht in de bouw van majeur- en mineur toonladders. Het auditief onderscheiden van de verschillende soorten toonladders en reeksen.
c. Intervallen	Inzicht in de bouw en de samenstelling van diatonische en chromatische intervallen. Het auditief herkennen en het geïntegreerd toepassen van intervallen in melodische (luister- en schrijf-)dictees.
d. Akkoorden	Inzicht in de bouw van de grote en kleine, verminderde en overmatige drieklank in grondligging en omkeringen, en veel voorkomende septiemakkoorden.
e. Maat en ritme (kennis van de muzikale begrippen maat en ritme, zie omschrijving)	Inzicht in de verschillende maatsoorten (zowel regelmatig als onregelmatig) Ontwikkeling ritmegevoel
f. Melodieopbouw, frasering, vormen	Inzicht in muzikale zinsbouw, frasering en vorm. Globale kennis en inzicht in veel voorkomende muzikale vormen zoals liedvormen, rondovorm, variatievorm, sonatevorm en polyfone vormen aan de hand van het repertoire.
g. Uitvoeringsaanwijzingen (samenvatting van alle termen en notatietekens, die van invloed zijn op het uitvoeren van muziek)	Inzicht in alle gebruikelijke tempo- en karakter aanduidingen, termen en tekens voor dynamiek, articulatie zoals legato, staccato, portato, marcato etc., herhaling, verwijzing en afkortingen.
h. Versieringen	Kennis van versieringen in relatie tot het desbetreffend repertoire en de instrumentale uitvoering, bijv. barok.

i. Orkestscholing (de werking van de instrumenten, omvang, notatie, speeltechnieken en de (muzikale) functies van de instrumenten).	Kennis en inzicht in de muzikale functies van de meest voorkomende instrumenten. Streektechnieken.
j. Transponeren.	Het omzetten naar een andere toonsoort van een bekende melodie of een te spelen muziekstuk
k. Receptief inzicht.	Inzicht in de ontwikkeling van de Westerse muziek. Het kunnen geven van een algemene karakteristiek van de ontwikkeling van de kamermuziek en de symfonische muziek.
l. Solfège (auditieve toepassing, ter bevordering van de klankvoorstelling).	Verstevinging noot-toon. O.a. door het zingen van het instrumentaal te spelen muziekstuk.
Instrumentaal- auditieve toepassing	
m. Prima vista ritmisch (auditief-instrumentale toepassing van het ritmisch inzicht)	Het uitvoeren van genoteerde ritmische fragmenten, gebaseerd op bij de fase passende maatsoorten en ritmische bouwstenen. Afsluitend beantwoorden van muzikale vraagzin, naspelen van eenvoudige ritmische patronen.
n. Prima vista melodisch (het uitvoeren van genoteerde melodische fragmenten, waarvan de ritmische grondslag wordt gevormd door de ritmische bouwstenen)	Als toegevoegde dimensie voor instrumentaal musiceren: notenbeeld (naast klankbeeld) als signaal voor motorisch handelen
o. Speeldictee (vorm van auditieve toepassing, middel om de klank-greep associatie te verstevigen)	Op het gehoor naspelen van klinkende melodisch-ritmische fragmenten.
p. Uit het hoofd (vorm van auditieve toepassing, gericht op het versterken van het muzikaal voorstellingsvermogen, in het bijzonder het klankvoorstellingsvermogen).	Uit het hoofd spelen van een stuk naar eigen keuze.
q. Improvisatie (vorm van auditieve toepassing waarin instrumentaal op creatieve wijze wordt ingespeeld op de reeds verworven materie).	Instrumentaal vraag- en antwoordspel. Instrumentaal improviseren in majeur en mineur, eventueel modulerend.
r. Mentale training	Gehoortoepassing waarin een kort fragment enkele maten wordt voorgelegd en daarna uit het hoofd wordt gespeeld. Stimuleert geheugen, leren vooruit te zien, loskomen van de partij en aandacht voor de dirigent.
s. Transponeren (spelend transponeren stimuleert klank- en greepvoorstelling).	Idem (alleen zoals onder j beschreven). Voor zover relevant: de gangbare sleutels passend bij het niveau beschrijven
II. Motorisch leergebied (speelvaardigheden)	
t. toonladders en akkoorden (als grondslagen voor speeltechnische vaardigheden en bewustzijn). Is gericht op:	Houding correct en soepel (op algehele lichaamstand en ontspanning letten). Houding van instrument en strijkstok.

<p>a. aanleren motorisch beeld door automatiseren van bewegingen</p> <p>b. op het aanleren van klank- en voorstellingsbeeld van tonale functies waarmee zuiver spelen wordt bevorderd.</p>	<p>Streekvoering inclusief stokingdeling:</p> <ul style="list-style-type: none"> - recht strijken (halve manen) - soepel strijken - wisseling aan de slof <p>Vrijheid van beweging van de linkerhand door middel van eenvoudig flageoletspel, glissandi, enz.</p> <p>Toonladdertechniek over een of twee octaven met inbegrip van drieklanken.</p> <p>Streektechniek zoals détaché, legato, portato, martelé, staccato, spiccato, pizzicato, collé, sautillé, ricochet.</p> <p>Snaarwissel</p> <p>Met sourdine</p> <p>Dubbeltreptechniek</p> <p>Positiespel</p> <p>Vibrato</p>
<p>u. Technische oefeningen</p>	<p>Uit het hoofd spelen van alle toonladders over drie octaven, drieklanken met omkeringen en in verschillende streken en posities.</p> <p>Dominant septiemakkoord.</p> <p>Transponeren.</p> <p>Etudes.</p> <p>Voordrachtstukken.</p>
<p>III. Affectief leergebied (muzikale uitdrukking en beleving)</p>	
<p>v. Ontwikkelen van ritmisch en metrisch correct musiceren (correct spelen met gevoel voor maat).</p>	<p>Muziek persoonlijk kunnen interpreteren, door bijvoorbeeld het zelf kunnen voorzien van vingerzettingen, streken, gebruik van vibrato in overeenstemming met de stijl van de muziek.</p>
<p>w. Ontwikkelen van samenspel.</p>	<p>Musiceren in groepsverband.</p> <p>Het toepassen van alle samenspelaspecten, zoals die voorkomen in strijkersensemble, (muziekschool) orkest en strijkkwartet.</p>
<p>x. Ontwikkelen van muzikale uitdrakkingsvaardigheden</p>	<p>Repertoire opbouwen. Te beoordelen op technische uitvoering en aspecten als ritmiek, vorm, frasering, agogiek en nuancering, met name in dynamiek en articulatie.</p> <p>Uitbreiding streektechnieken.</p>
<p>Overige</p> <p>y. Instrument/techniek</p>	<p>Kennis van instrument, snaren en strijkstok.</p> <p>Zorgvuldig omgaan met instrument en strijkstok</p> <p>Stemmen van het instrument.</p> <p>Opzetten van nieuwe snaren.</p> <p>Gebreken signaleren en problemen oplossen.</p>
<p>z. Studeerstrategie</p>	<p>Manier en frequentie van studeren thuis.</p> <p>Rekening houden met leeftijd, niveau, leerstijl.</p> <p>Zelfstandigheid bevorderen/opvoeren.</p>

12.3 Inhoudelijke beschrijving per fase in leeraspecten

Fase A. Basis

Duur: 3 jaar

I. Cognitief leergebied (Muziekleer en gehoorscholing)

- kan het notenschrift benoemen m.b.t. toonhoogte binnen de omvang behorende bij het spelniveau en de gangbare sleutels voor het instrument die passen bij het niveau;
- kan de begrippen en notatievormen van ritme benoemen: hele, halve, kwart, achtste en zestiende noot alsmede de gerelateerde rusten; punt achter de noot; verbindingsbogen;
- kan de maatsoorten 4/4, 3/4, 2/4, 6/8 benoemen en de daarmee samenhangende begrippen als hoofd- en nevenaccent; opmaat; notatie van diverse maatstrepen;
- kan een toonsoort in majeur noteren of zingen t/m 3 voortekens;
- kan een majeur toonladder noteren t/m 3 voortekens;
- kan de namen van de volgende intervallen aangeven: grote secunde, kleine/grote terts, reine kwint en octaaf en kan deze op het gehoor herkennen;
- kan een eenvoudig genoteerd melodisch en ritmisch fragment vanuit het gehoor beantwoorden in een meerkeuzevraagstelling;
- kan de uitvoeringsaanwijzingen benoemen m.b.t.; articulatie, dynamiek, tempo, herhalings- en verwijzingstekens en aanwijzingen zoals arco en pizzicato.

Instrumentaal-auditieve toepassing

- kan genoteerde muziek lezen en spelen binnen de omvang passend bij het niveau;
- is in staat de volgende articulatie en frasering toe te passen: legato, staccato, portato, marcato;
- is in staat dynamische nuancering tot vier gradaties toe te passen: p, mp, mf en f;
- kan bepalen bij het stemmen wanneer een toon hoger of lager moet;
- kan in combinaties van 2 personen of meer spelen;
- kan intoneren in samenspelverband;
- kan een eenvoudig stukje of tune uit het hoofd spelen;
- kan prima vista spelen van een eenvoudig ritmisch fragment;
- kan prima vista spelen van een eenvoudig melodisch fragment;
- kan een fragment van 2 maten op gehoor naspelen;
- kan een nazin maken op een voorgespeelde voorzin.

II. Motorisch leergebied (Speelvaardigheden en kundigheden)

- laat een goede houding en motoriek zien die verdere ontwikkeling toelaat;
- kan majeur toonladders tot en met 3 kruizen en mollen met de (gebroken) drieklank spelen: C-, G-, D-, A- en F-, Bes- en Es majeur over twee octaven;
- kan in maatsoorten 4/4, 3/4, 2/4 en 6/8 spelen;
- laat ritmische toepassing zien van hele, halve en kwartnoten inclusief triolen en gepuncteerde ritmes in een rustig tempo;
- oefent etudes en voordrachtsstukken;
- beheerst instrumenteigen technieken zoals:
 - aanleren en uitwerken linkerhand, waarbij de belangrijkste vingerpatronen – kleine- en grote greep op en neer aan bod komen;
 - ontwikkeling van basisstreken als détaché, legato, martelé, en staccato;
 - snaarwisseling;
 - eerste opzet dubbelgreepstechniek;
 - stokvoering en stokindeling.

III Affectief leergebied (Muzikale uitdrukking, beleving en betrokkenheid)

- laat beginnende aandacht voor toonvorming zien;
- kan de plaats van het instrument in de gangbare muzikale omgeving en de bijbehorende genres benoemen;
- kan in groepsverband musiceren.

Overige

Instrument

- kan de begrippen en onderdelen van het instrument en de strijkstok benoemen;
- gaat zorgvuldig met instrument en strijkstok om;
- kan beperkt dagelijks onderhoud van instrument en strijkstok verrichten.

Leren

- besteedt voldoende tijd aan studeren;
- is in staat regelmatig en effectief te studeren.

Fase B. Uitbouw

Duur: 3 jaar

I. Cognitief leergebied (Muziekleer en gehoorscholing)

- kan het notenschrift benoemen m.b.t. toonhoogte binnen de omvang behorende bij het spelniveau en de gangbare sleutels voor het instrument die passen bij het niveau;
- kan de begrippen en notatievormen van ritme als in fase A benoemen met toevoeging: de 32^e noot en de gerelateerde rusten; punt(en) achter de noot; verbindingsbogen;
- kan de maatsoorten 4/4, 3/4, 2/4, 6/8 benoemen en de daarmee samenhangende begrippen als hoofd-, nevenaccent; opmaat; notatie van diverse maatstrepen;
- kan een toonsoort in majeur en mineur noteren of zingen t/m 4 voortekens;
- kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder noteren t/m 4 voortekens;
- kan de majeur en mineur drieklank bouwen op de toegepaste toonladders;
- kan de namen van de grote, kleine en reine intervallen t/m het octaaf benoemen deze op het gehoor herkennen;
- kan een eenvoudig genoteerd melodisch en ritmisch fragment vanuit het gehoor beantwoorden in een meerkeuzevraagstelling;
- kan de uitvoeringsaanwijzingen benoemen m.b.t.: articulatie, dynamiek, tempo, herhalings- en verwijzingstekens zoals die in de literatuur voorkomen.

Instrumentaal-auditieve toepassing

- kan genoteerde muziek lezen en spelen binnen de omvang passend bij het niveau, waaronder de symbolen voor dubbelalteraties en enharmonisch gelijke tonen;
- is in staat articulatie en frasering toe te passen zoals in fase A met toevoeging: tenuto, non legato en leggiero;
- is in staat dynamische nuancering toe te passen zoals in fase A met toevoeging: Met plotselinge dynamiek zoals sf, sfz, fp etc.;
- kan bepalen wanneer een toon hoger of lager moet;
- kan in combinaties van 2 personen of meer spelen;
- kan intoneren in samenspelverband;
- kan een (gedeelte van) één van de examenstukken uit het hoofd spelen;
- kan prima vista spelen van een eenvoudig ritmisch fragment;
- kan prima vista spelen van een eenvoudig melodisch fragment;
- kan een fragment van 8 maten op gehoor naspelen;
- kan een nazin maken op een voorgespeelde voorzin;
- kan verschillende sleutels lezen (C-(tenor) en F- (bas-)sleutel).

II. Motorisch leergebied (Speelvaardigheden en kundigheden)

- laat een goede houding en motoriek zien die verdere ontwikkeling toelaat;
- kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder tot en met 4 kruizen en mollen met de (gebroken) drieklank spelen: C-, G-, D-, A- en F-, Bes- en Es majeur over twee octaven; a-, d-, g- en c mineur over twee octaven;
- kan in maatsoorten als in fase A spelen en toegevoegd: regelmatig 2/2, 6/4, 9/8, 12/8 en onregelmatig 5/4, 7/4, 5/8, 7/8; 4/4, 3/4, 2/4 en 6/8;
- laat ritmische toepassing zien van 1/1, 1/2, 1/4, 1/8, 1/16 noten, alsmede triolen, duool en gepuncteerde ritmes;
- oefent etudes en voordrachtstukken;
- beheerst instrumenteigen technieken zoals:
 - ontwikkeling van vibrato;
 - spiccato;
 - tweede en derde positie met inbegrip van positie wisselen of vierde positie met positie wisselen;
 - dubbelgreeptechniek: tertsen sext;
 - flageoletten op octaaf en kwint;
 - uitbreiding streektechnieken;
 - stokvoering en stokindeling

III Affectief leergebied (Muzikale uitdrukking, beleving en betrokkenheid)

- ontwikkelt muziekhistorisch besef;
- kan de plaats van het instrument in de gangbare muzikale omgeving en de bijbehorende genres benoemen;
- ontwikkelt stijlbesef door uiteenlopend voordrachtsmateriaal;
- is in staat ornamentiek toe te passen in samenhang met het repertoire;
- kan in groeps- en orkestverband musiceren.

Overige

Instrument

- is in staat het instrument te stemmen.
- kan bepalen bij het stemmen of een toon hoger dan wel lager moet en het eigen instrument stemmen
- verricht dagelijks onderhoud van instrument en strijkstok;
- is in staat de meest gangbare hulpmiddelen voor het instrument te benoemen;
- is in staat eenvoudige problemen van instrument of strijkstok op te lossen.

Leren

- besteedt voldoende tijd aan studeren;
- is in staat regelmatig en effectief te studeren;
- is in staat de eigen sterke en zwakke kanten te benoemen;
- toont doorzettingsvermogen.

Fase C. Verdieping

Duur: 2 - 3 jaar

I. Cognitief leergebied (Muziekleren en gehoorscholing)

- kan het notenschrift benoemen m.b.t. toonhoogte binnen de omvang behorende bij het spelniveau en de gangbare sleutels voor het instrument die passen bij het niveau;
- kan de begrippen en notatievormen van ritme zoals in fase A en B beschreven, benoemen;
- kan alle toegepaste maatsoorten benoemen;
- kan een toonsoort in majeur en mineur benoemen t/m 5 voortekens inclusief de chromatische en hele toonladder;

- kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder noteren t/m 5 voortekens inclusief de chromatische en hele toonladder;
- kan de namen van de diatonische en chromatische intervallen t/m het octaaf benoemen en deze op gehoor herkennen;
- kan de bouw van grote, kleine, verminderde en overmatige drieklanken uitleggen;
- kan een genoteerd melodisch en ritmisch fragment vanuit het gehoor beantwoorden in een meerkeuzevraagstelling;
- kan de uitvoeringsaanwijzingen benoemen m.b.t.: articulatie, dynamiek, tempo, herhalings- en verwijzingstekens zoals die in de literatuur voorkomen.

Instrumentaal-auditieve toepassing

- kan genoteerde muziek lezen en spelen binnen de omvang die passen bij het niveau;
- kan articulatie en frasering toepassen volgens de literatuur;
- kan dynamische nuanceringen toepassen volgens de literatuur;
- kan bepalen of een toon hoger of lager moet;
- kan in combinaties van 2 personen of meer spelen;
- kan intoneren in samenspel- en orkestverband;
- kan één van de examenstukken uit het hoofd spelen;
- kan een ritmisch fragment prima vista spelen;
- kan een melodisch fragment prima vista spelen;
- kan een fragment van 8 maten op gehoor naspelen;
- kan een naziin maken op een voorgespeelde voorzin;
- kan transpositie toepassen dan wel verschillende sleutels lezen of octaveren; ook G- (vioolsleutel);
- is in staat vrij te improviseren.

II. Motorisch leergebied (Speelvaardigheden en kundigheden)

- laat een goede houding en motoriek zien die verdere ontwikkeling toelaat;
- kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder tot en met 5 kruizen en mollen met de (gebroken) drieklank spelen, inclusief de chromatische en hele toonladder over tenminste twee octaven.
Toevoeging fase C : E-, B-, As en Des majeur en cis-, gis-, f- en bes mineur;
- kan in alle maatsoorten zoals in voorgaande fasen spelen.
Toevoeging fase C: regelmatig 3/2, 4/2, 2/8, 4/8 en onregelmatig 8/8 en 9/8;
- laat ritmische toepassing zien van antimetrische figuren zoals de kwartool, sextool, kwartenduool en triool;
- oefent etudes en voordrachtstukken;
- beheerst instrumenteigen technieken zoals:
 - tweede en derde positie met inbegrip van positie wisselen of vierde positie met positie wisselen;
 - dubbelgreepstechniek: terts, sext, octaaf;
 - uitbreiding van 'natuurlijke' flageoletten;
 - uitbreiding streekstechnieken zoals détaché, legato, son filé, portato, martelé, staccato, collé, sautillé, ricochet;
 - stokvoering en stokindeling;
 - duimpositiespel beginnend op de flageolet in de 7e positie.

III. Affectief leergebied (Muzikale uitdrukking, beleving en betrokkenheid)

- is in staat inzicht en gevoel voor notatie en uitvoeringswijze van versieringen toe te passen;
- ontwikkelt een goede toonvorming gebruikmakend van verfraaiingstechnieken zoals vibrato etc.;
- is in staat muziek op persoonlijke wijze te interpreteren (eigen vingerzetting, streken, vibrato etc.);
- laat de techniek van het instrument zodanig zien dat binnen het voorkeursgenre

<p>repertoire zelfstandig kan worden ingestudeerd;</p> <ul style="list-style-type: none"> • laat de, voor het betreffende instrument, specifieke vaardigheden zien om het repertoire op een persoonlijke en muzikaal expressieve wijze uit te voeren; • kan in groeps- en orkestverband musiceren; • laat voldoende muzikale uitstraling zien om anderen te kunnen stimuleren. <p>Overige</p> <p>Instrument</p> <ul style="list-style-type: none"> • is in staat het instrument te stemmen; • verricht zorgvuldig dagelijks onderhoud van instrument en strijkstok; • is in staat de gangbare problemen van instrument of strijkstok op te lossen. <p>Leren</p> <ul style="list-style-type: none"> • studeert regelmatig en effectief; • ontwikkelt een eigen stijl voor studeren; • is in staat te reflecteren op zijn/haar leren en musiceren; • toont incasseringsvermogen bij drempels of tegenslag bij het musiceren.

<p>Fase D. Specialisatie of professionalisering Duur: 1- 2 jaar</p> <p>I. Cognitief leergebied (Muziekleer en gehoorscholing)</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan het notenschrift benoemen m.b.t. toonhoogte binnen de omvang behorende bij het spelniveau en de gangbare sleutels voor het instrument die passen bij het niveau; • kan de begrippen en notatievormen van alle toegepaste ritmes benoemen; • kan alle toegepaste maatsoorten benoemen; • kan een toonsoort in majeur en mineur benoemen t/m 7 voortekens inclusief de chromatische, hele toonstoonladder, pentatonische en zigeunertonladder; • kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder noteren t/m 7 voortekens inclusief de chromatische en hele toonstoonladder; • kan de namen van de diatonische en chromatische intervallen t/m het octaaf benoemen en deze op gehoor herkennen; • kan de bouw van grote, kleine, verminderde en overmatige drieklanken in verschillende liggingen uitleggen; • kan een genoteerd melodisch en ritmisch fragment vanuit het gehoor noteren; • kan de uitvoeringsaanwijzingen benoemen m.b.t.: articulatie, dynamiek, tempo; herhalings- en verwijzingsstekens zoals die in de literatuur voorkomen. <p>Instrumentaal-auditieve toepassing</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan alle genoteerde muziek lezen en spelen; • kan alle manieren van articulatie en frasering toepassen; • kan alle dynamische nuanceringen toepassen; • kan in uiteenlopende samenstellingen spelen en zijn/haar ideeën overbrengen; • kan intoneren in samenspel- en orkestverband; • kan één of meerdere voordrachtsstukken uit het hoofd spelen; • kan een ritmisch fragment prima vista spelen; • kan een melodisch fragment prima vista spelen; • kan een fragment van 8 maten op gehoor naspelen; • kan een nazin maken op een voorgespeelde voorzin. <p>II. Motorisch leergebied (Speelvaardigheden en kundigheden)</p>

- laat een goede houding en motoriek zien die verdere ontwikkeling toelaat;
- kan een majeur en mineur (oorspronkelijk, harmonisch en melodisch) toonladder tot en met 7 kruizen en mollen met de (gebroken) drieklank spelen, inclusief de chromatische en hele toonstoonladder over tenminste twee octaven.
Toevoeging voor fase D: E-, B-, As en Des majeur en cis-, gis-, f- en bes mineur;
- kan in alle maatsoorten zoals genoemd in voorgaande fasen spelen.
Toevoeging voor fase D: regelmatig 3/2, 4/2, 2/8, 4/8 en onregelmatig 8/8 en 9/8;
- laat ritmische toepassing zien van antimetrische figuren zoals de kwartool, sextool, kwartenduool en triool;
- beheerst instrumenteigen technieken als:
 - transponeren, dan wel verschillende sleutels lezen of octaveren
 - in staat te improviseren, vrij of geleid door bijv. akkoordschema
 - aanleren van kunstmatige flageoletten
 - posities hoger dan de vierde en duimpositie
 - uitbreiding streektechnieken
 - stokvoering en stokindeling

III. Affectief leergebied (Muzikale uitdrukking, beleving en betrokkenheid)

- toont bij het musiceren dat klankvoorstelling, luistervaardigheid en technische beheersing een eenheid vormen;
- is in staat een eigen muzikale inbreng te integreren in de technische en genrespecifieke eisen die voortkomen uit de te spelen stukken;
- kan, door flexibele muzikale en technische vaardigheden, en door zijn of haar sociale opstelling goed samenspelen met anderen, zowel in grote als in kleine groepen zoals kwartet;
- is in staat groepsgenoten te stimuleren en te helpen bij het muziek maken;
- laat repertoire zien dat getuigt van nieuwsgierigheid en persoonlijke oriëntatie;
- toont de ambitie om zijn of haar muzikale intenties uit te dragen en zet zich in daartoe mogelijkheden te scheppen;
- laat ervaring in de amateurmuziekpraktijk zien en toont belangstelling voor ontwikkelingen, ook op professioneel niveau;

Overige

Instrument

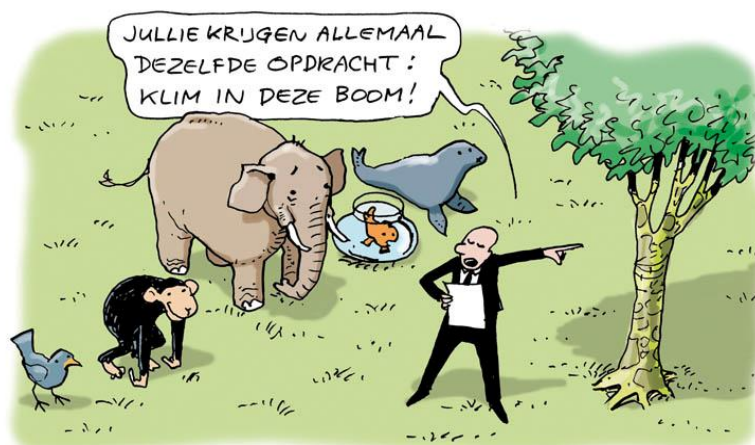
- verricht zorgvuldig dagelijks onderhoud van instrument en strijkstok;
- is in staat eventuele gebreken aan het eigen instrument en de oorzaken hiervan te benoemen;
- is in staat de meest voorkomende problemen van instrument of strijkstok op te lossen.

Leren

- is in staat het eigen niveau te handhaven en waar nodig bij te sturen op basis van inzicht in zijn of haar instrumentale vaardigheden en kennis van de oefenstof;
- is in staat de eigen muzikaal en instrumentaal sterke en zwakke kanten bespreekbaar te maken en hiervoor persoonlijke leerdoelen te formuleren.

Bijlage 1. Adaptief onderwijs

Door Wilma van der Heide

Inleiding

Hoe kun je de verschillen tussen leerlingen onderkennen en benutten?

In ieder geval niet door van iedere leerling precies hetzelfde te vragen!

Leerlingen zijn zeer divers wat betreft aanleg, ontwikkelingsniveau, begaafdheid, belangstelling en milieu. Een docent die een persoongerichte aanpak voorstaat, zal veel moeite doen om aan uiteenlopende karakterkenmerken, interesses en vaardigheden tegemoet te komen. De lessen worden daardoor leuker en het resultaat beter.

Adaptief onderwijs betekent *passend* onderwijs. De bedoeling van dit onderwijs is de leerling te laten leren op een manier die hem past. Dat geldt niet alleen voor kinderen, maar ook voor de oudere cursist die graag weer de muzieklessen wil oppakken.

De visie van adaptief onderwijs is dat de leerling beter leert als de leerstof op de leerling is afgestemd en op zo'n manier wordt aangeboden dat het de interesse van de leerling heeft. Het aanspreken, stimuleren en ontwikkelen van de eigen verantwoordelijkheid en het zelfvertrouwen van de leerling staan hierin centraal. Nederlandse experts op dit gebied zijn de professoren Stevens en Doornbos die nauw samenwerkten in het onderzoek binnen adaptief onderwijs (Bron: Wikipedia).

In dit artikel worden een aantal mogelijkheden uiteengezet om meer passend maatwerk te kunnen geven in je muzieklessen.

B1.1 Differentiëren

Differentiatie betekent in dit verband: onderwijskundige oplossingen bedenken voor het omgaan met verschillen tussen leerlingen.

Je kunt differentiëren in de aangeboden leerinhoud (niveaudifferentiatie), je kunt het tempo aanpassen (tempodifferentiatie), je kunt de leerling individueel of in groepjes laten studeren of samenspelen (organisatorische differentiatie). Je blijft vooral kijken naar wat aanslaat en de aandacht van de leerling voldoende weet te pakken, bijvoorbeeld door andersoortige muziekgenres toe te passen (interessedifferentiatie).

Waar je ook voor kiest binnen de mogelijkheden die je hebt, verstandig differentiëren vraagt om een docent die breed toegerust is en creatief. Hij/zij is in staat desgewenst ook nieuwe wegen in te slaan en wendbaar te handelen.

Meestal is niet de gemiddelde leerling het probleem of de uitdaging, maar de leerling die (in jouw ogen) te langzaam vordert of een bepaald leerprobleem heeft (bijvoorbeeld ADHD of dyslexie).

Roel is helemaal van slag. Hij vertelt bij thuiskomst dat zijn vioolleraar hem geen les meer wil geven omdat hij niks kan met Roels dyslexie: 'Hij zegt dat ik niet geschikt ben voor vioolspelen'.

Ook de begaafde (meer getalenteerde) leerling verdient bijzondere aandacht omdat hij veel meer munitie nodig heeft en sneller wil.

Hanneke is door een dirigent van een plaatselijk orkest gevraagd voor een harpconcert en heeft in haar enthousiasme al ja gezegd. Ze vertelt dit als ze op les komt maar haar docent reageert boos: 'dat gaat zomaar niet, we gaan het eerst eens even bekijken'.
Waarop Hanneke (die het intussen zelf al heeft ingestudeerd) het concert voorspeelt...

Bij differentiëren is het ook handig iets over leerstijlen en meervoudige intelligenties te weten. Ze verklaren veel over de verschillen tussen mensen.

B1.2 Leerstijlen

Hoewel er meerdere opvattingen over leerstijlen bestaan, biedt vooral de benadering van Kolb handige handvatten voor een persoonsgerichte benadering in je lessen. Niet alleen voor de leerling is dit handig, ook de bewustwording van je eigen leerstijl kan verhelderend werken. Waarom doe je bepaalde dingen in je les het liefst zo en niet anders? En wanneer botst dat met wat de leerling leuk vindt of met de manier waarop hij of zij het beste kan leren?

Kolb (1984) onderscheidt vier fasen in het leren:

- concreet ervaren (voelen);
- effectief observeren en reflecteren (kijken);
- abstract conceptualiseren (denken);
- actief experimenteren (doen).

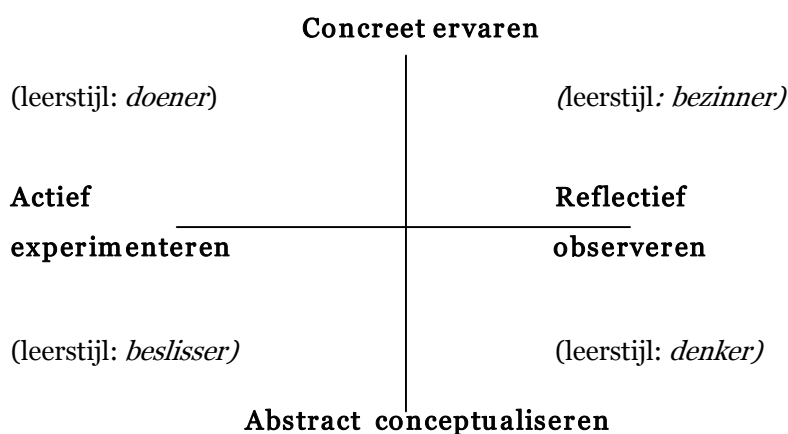
Ieder mens doorloopt altijd min of meer deze cyclus in het leren van de dagelijkse praktijk, maar de voorkeur voor een fase kan erg verschillen. Sommige mensen zijn bijvoorbeeld meer reflectief dan doenerig. Hieronder vind je een kort overzicht van de kenmerkende verschillen.

Concreet ervaren	Reflectie en observatie
<ul style="list-style-type: none"> • Je kunt doortastend handelen in lastige situaties • Je bent steeds op zoek naar nieuwe ervaringen • In gesprekken en besprekingen ben jij vaak de bron van nieuwe ideeën • Je kunt ook vaak ondoordacht reageren • Je praat meer dan dat je luistert • Je houdt niet van formele afspraken • Je houdt vooral van spontane mensen die van het leven kunnen genieten. • Je reageert in nieuwe, uitdagende situaties eerder gevoelsmatig dan nadenkend 	<ul style="list-style-type: none"> • Je vindt bezinning belangrijker dan nieuwe ideeën uitproberen • Je trekt geen overhaaste conclusies • Je hebt rust en ruimte nodig om alle aspecten van een situatie te kunnen overzien • Je luistert liever dan dat je praat • Je neemt een moeilijke beslissing pas na het vergelijken van verschillende keuzemogelijkheden • Je observeert graag de andere deelnemers tijdens een bespreking of vergadering • Je bent eigenlijk een perfectionist

Abstract denken	Actief experimenteren
<ul style="list-style-type: none"> • Je vindt het moeilijk om nieuwe ideeën te bedenken • In nieuwe situaties, die een uitdaging inhouden, ben je liever denkend bezig dan voelend • In gesprekken met anderen ben jij in staat het meest neutraal en objectief te zijn • Je gaat systematisch te werk bij het oplossen van problemen • Je vindt het prettig om je eigen doen en laten in samenhang te zien met algemene principes. • Je bent vaak in staat de zwakke punten of hiaten in andermans betoog op te merken 	<ul style="list-style-type: none"> • Je bent een mens van de praktijk • In nieuwe situaties ben je liever al doende bezig dan toekijkend • Je houdt meer van het uitproberen van nieuwe ideeën dan van bezinning • Je vindt het belangrijk, dat voorstellen in de praktijk ook echt werkbaar blijken • Je vindt dat zaken voor gevoel gaan • In gesprekken of vergaderingen draag je praktische, haalbare ideeën aan • In gesprekken ga je het liefst recht op je doel af

Kolb leidt uit deze combinatie de volgende vier leerstijlen af:

1. *de bezinner* combineert concreet ervaren (voelen) graag met reflectief observeren (kijken). Hij is goed in staat een situatie van verschillende kanten te bekijken en is in staat allerlei oplossingen voor een probleem te bedenken.
2. *de denker* combineert reflectief observeren (kijken) met abstract conceptualiseren (denken). Hij verzamelt concrete gegevens, vergelijkt ze met elkaar en vertaalt ze vervolgens in abstracte theorieën en modellen.
3. *de beslisser* combineert abstract conceptualiseren (denken) met actief experimenteren (doen). Hij probeert liever een reeds bestaande oplossing voor een probleem uit dan dat hij zelf een nieuwe oplossing bedenkt.
4. *de doener* combineert actief experimenteren (doen) met concreet ervaren (voelen). Hij leert het liefste door actief bezig te zijn zonder al teveel theoretische ballast.

In deze cyclus van ervaringsleren gaat het niet om goede of minder goede leerstijlen. Iedere leerstijl heeft zijn eigen voordelen en beperkingen. Maar als je alle fasen van ervaringsleren goed weet te benutten, kun je wel veel meer van je ervaringen leren.

Het geheel doorlopen van de cyclus voorkomt eenzijdig leren (bijvoorbeeld te veel theorie zonder toepassen of actief experimenteren; of te veel doen zonder na te denken).

Leren is te beschouwen als een voortdurende circulaire beweging van aanpassing (assimilatie) en verandering (accommodatie) van reeds aanwezige kennis en vaardigheden.

Tips voor docenten

Als docent help je *de bezinner* door hem de ruimte te geven voor creatieve ideeën en oplossingen, voor observatie en reflectie op zijn eigen manier van studeren.

Je stimuleert *de denker* door hem te laten nadenken over de theorie of met extra ruimte voor kritische vragen.

Je daagt *de beslisser* uit door de verstaalslag tussen denken en doen met duidelijke handvatten, modellen of tips voor het studeren.

Je helpt *de doener* met veel afwisseling, levendige lessen en door hem ruimte te geven om te kunnen experimenteren.

B1.3 Meervoudige intelligenties

Een ander belangrijk aspect van leren is het koesteren en ontwikkelen van talent.

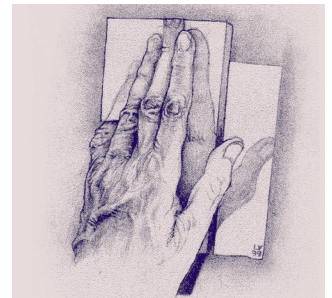
Dat houdt in: alle talenten die leerlingen in huis hebben benutten en alle bijzondere talenten de ruimte geven om tot volle bloei te komen. Uit onderzoek blijkt dat talent niet alleen meervoudig is, maar ook dynamisch in zijn ontwikkeling. Talent is een bijzondere eigenschap van een persoon die in de kern is aangeboren, maar dat door oefening in een leerproces ontwikkeld kan worden en door relevante ervaringen kan worden verrijkt: nature én nurture. Dit leerproces vindt overal en op allerlei manieren plaats, zowel in het onderwijs als daarbuiten.

Voorbeeld

Ik wilde graag het gedicht van Leo Vroman gebruiken voor mijn nieuwe boek en vroeg hem om toestemming. Er kwam een verrassend snel mailtje terug, met een prachtige eigen gemaakt tekening van zijn hand erbij: 'Je mag alles gebruiken. Doe ermee wat je wilt'.

De verschillende intelligenties vielen hier op verrassende wijze samen met het gedicht (muzikaal ritmisch), tekst (verbaal linguïstisch) en tekening (visueel ruimtelijk).

De inhoud van het gedicht en het spiegelbeeld versterkten de reflecterende werking (intrapersoonlijk) en de correspondentie met de dichter liet een mooie vorm van samenwerking zien (interpersoonlijk).

Talent is, zeker in het onderwijs, heel lang eenzijdig ingevuld met cognitieve begaafdheid of met 'intelligentie', zoals gedefinieerd in klassieke IQ-testen. Maar talent is een meervoudig begrip. Naast taalkundige en wiskundige begaafdheden is er ook het talent om iets te creëren, is er muzikaal en sportief talent en wordt in toenemende mate het belang erkend van sociale intelligentie en het talent om sturing te geven aan de eigen en andermans ontwikkeling.

Intelligentie

Het vermogen om informatie te verwerken, dat in werking kan worden gesteld in een culturele situatie om problemen op te lossen of producten te scheppen die van waarde zijn in een cultuur (Gardner, 1999).

Enkele specifieke kenmerken van een intelligentie:

- Manifesteert zich soms op uitzonderlijke wijze in mensen die op andere terreinen ver achterblijven (zoals de autist in de film *Rain Man*).
- Er zijn meer vaardigheden nodig die nauw met elkaar samenhangen. Bijvoorbeeld: muzikale intelligentie vraagt om gevoel voor melodie, ritme, harmonie, timbre en muzikale structuur.
- Er zijn in experimentele en bestaande psychometrische en psychologische tests aannemelijke aanwijzingen voor het bestaan van een intelligentie gevonden.
- Een intelligentie leent zich voor een symboolsysteem (het alfabet, cijfers, noten, landkaarten) (*bron: www.pharos.nl*)

Herkennen van meervoudige intelligenties

Verbaal linguïstisch 	Logisch mathematisch 	Visueel ruimtelijk 	Muzikaal ritmisch
<ul style="list-style-type: none"> • communiceert effectief • speelt met woorden • is gevoelig voor taalnuances • integreert makkelijk nieuwe woorden • houdt van taal en woordspelletjes • houdt van lezen en schrijven • luistert graag naar verhalen • maakt graag aantekeningen • heeft een rijke woordenschat • houdt van discussiëren 	<ul style="list-style-type: none"> • werkt planmatig • overweegt bij het oplossen van problemen • denkt kritisch • is goed in abstracte symbolen • houdt ervan problemen op te lossen • past logica makkelijk toe • werkt graag met getallen, schema's en symbolen • kan goed patronen herkennen • kan goed ordenen en redeneren 	<ul style="list-style-type: none"> • heeft oog voor verhoudingen • maakt fantasiekrabbels • kleedt zich op eigen manier • let op het uiterlijk van anderen • kan goed beelden in z'n hoofd creëren • onthoudt goed wat hij gezien heeft • kan goed kaartlezen • heeft een levendige fantasie • kijkt graag naar een voorbeeld • is gevoelig voor kleurencombinaties 	<ul style="list-style-type: none"> • heeft muzikale associaties • vertelt boeiend met goed stemgebruik • schrikt van harde geluiden • kan goed zingen of een instrument bespelen • beweegt graag op ritmes • hoort de structuur en het ritme in de muziek • houdt van rijmende of muzikale ezelsbruggetjes
Lichamelijk kinesthetisch 	Naturalistisch 	Interpersoonlijk 	Intrapersoonlijk
<ul style="list-style-type: none"> • wil graag dingen aanraken • heeft duidelijke gezichtsuitdrukkingen • gebruikt gebaren en bewegingen om te communiceren • is meestal sportief of actief • wil graag dingen doen en uitproberen • heeft een goede oog-hand coördinatie • verbetert z'n concentratie door bewegen 	<ul style="list-style-type: none"> • is snel in herkennen • verzamelt graag • bezit aanpassingsvermogen • voelt zich thuis in de natuur • is milieubewust • kan goed observeren en rubriceren • vindt daglicht in de werkomgeving belangrijk • is een echte verzamelaar • heeft oog voor details 	<ul style="list-style-type: none"> • is uit op consensus • houdt van feesten • is assertief • neemt initiatief in de groep • is gevoelig voor stemmingen van anderen • is goed in het leggen van contacten • vindt het leuk om met anderen opdrachten uit te voeren • bemiddelt bij conflicten • leeft sterk met anderen mee • let goed op non-verbale signalen 	<ul style="list-style-type: none"> • kan eigen doelen stellen • combineert eigen ervaring met theorie • heeft een sterke mening • kan goed luisteren • is geïnteresseerd in z'n eigen ontwikkeling • werkt graag zelfstandig • is erg zelfbewust • betreft graag zaken op zichzelf • houdt van stilte en alleen zijn • wil standpunten van alle kanten kritisch bekijken

Hoewel in deze richtlijn voor strijkersonderwijs de nadruk uiteraard ligt op muziek leren maken en samenspelen, dus op de leerling met een doorgaans meer dan gemiddelde muzikaal ritmische intelligentie, loont het toch de moeite ook de andere intelligenties in kaart te brengen. Want ook hier geldt weer, dat je als docent –wanneer je je niet voldoende bewust bent van je eigen voorkeursintelligenties - sommige werkvormen waarschijnlijk liever zult toepassen dan andere. De kunst is om zodanige variatie aan te brengen dat alle intelligenties worden aangesproken. Je versterkt de effecten van het leren als je ook de andere intelligenties benut.

Tips voor docenten

Als docent kun je inspelen op deze intelligenties met o.a. :

- * discussie, talige opdrachten en metaforen voor muziek voor de *verbaal linguïstische leerling*.
- * schema's, symbolen, patronen en logisch redeneren voor de *logisch mathematische leerling*.
- * kleur, fantasie, associatief denken, foto's, figuren voor de *visueel ruimtelijke leerling*
- * gedichten, limericks en alle andere vormen van ritme en rijm voor de *muzikaal ritmische leerling*.
- * veel beweging, dans of ritmische opdrachten voor de *lichamelijk kinesthetische leerling*.
- * natuurbeelden (ook in de muziek!) met woorden, foto's en afbeeldingen van dieren etc. voor de *naturalistische leerling*.
- * samen spelen in groepen, luisteren naar elkaar of elkaar coachen voor leerlingen met een *interpersoonlijke intelligentie*.
- * ruimte voor het maken van eigen keuzes, nadenken, zingeving, reflectie voor leerlingen met een *intrapersoonlijke intelligentie*.

B1.4 Docent als coach

Om iedere leerling recht te kunnen doen als individu met zijn persoonlijke eigenschappen, karakterkenmerken, leerstijl en intelligenties, moet je een wendbare docent zijn die zich gemakkelijk kan aanpassen aan wisselende omstandigheden. Hoewel er diverse docentrollen mogelijk zijn, zoals die van docent-leerling (bij lessen aan beginners) en die van de expert in de de masterclass (bij de zeer gevorderden), komt de rol van coach het dichtst bij de opvattingen van adaptief onderwijs en de constructivistische opvatting over levenslang leren.

In deze tijd willen met name de meer gevorderden en gemotiveerden en volwassen leerlingen steeds meer zelf kunnen bepalen wat zij willen leren en op welke wijze. Daardoor verschuift ook de rol van docent van overdrager van kennis, inzichten en vaardigheden naar begeleider van het leren.

Een aantal cruciale kenmerken van coachen zijn:

1. het beste uit de leerling naar boven halen;
2. de juiste vragen stellen;
3. de leerling zelf laten nadenken en beslissen over wat hij weet, kan en nog moet ontwikkelen;
4. eigen verantwoordelijkheid leren nemen voor het leerproces;
5. ontwikkeling van zelfinzicht; de sterke en de zwakke kanten leren benutten of accepteren;
6. respect voor de eigenheid van de leerling maar confronterend als het nodig is;
7. gelijkwaardige verhouding (niet hiërarchisch).

Het zal duidelijk zijn dat coachen niet geschikt is voor jonge leerlingen of beginners in de muziek. Pas als iemand voldoende zelfinzicht, verantwoordelijkheid en zelfstandigheid heeft ontwikkeld en een eigen sterke drive heeft, biedt coachend begeleiden goede ondersteuning. Bij activiteiten in het kader van talentontwikkeling werkt de coachende rol uitstekend.

B1.5 Volwassen strijkers

In dit verhaal past ook specifieke aandacht voor oudere strijkers want het gaat in deze richtlijnen om levenslang leren. Jong geleerd is oud gedaan! Wat je ooit hebt geleerd, is ook weer op te halen. De manier waarop je het geleerd hebt, kan echter zeer bepalend zijn. Een goed begin blijft het halve werk! Muziek maken kan tot op hoge leeftijd, al moet je er wel steeds harder aan trekken om op hetzelfde peil te kunnen blijven. Veel mensen halen pas na jaren onderbreking (bijvoorbeeld door een drukke baan, verblijf in het buitenland, gezinsvorming) hun instrument weer uit de koffer. Om (soms zelfs voor het eerst!) te ontdekken hoe zinvol, verrijkend en stimulerend voor de geest muziek maken en samenspelen in een orkest is.

Maar ook ouderen kunnen beginners zijn of vanuit een ander instrument overstappen naar viool, altviool, cello of contrabas. Natuurlijk verschilt de aanpak van de lessen dan niet alleen vanwege de leeftijd maar ook vanwege aanleg, beginsituatie, leerstijlverschillen etc. Wat weet of kan iemand al waar het muziek of musiceren betreft? Het maakt bijvoorbeeld een groot verschil of de aspirant in een koor gezongen heeft, basale muziekkennis bezit etc.

Enkele aansprekende voorbeelden van good practice

De omroep organiseert een educatieve workshop improviseren voor amateurmusici. Of ik mijn eigen instrument mee wil brengen. Ik besluit zonder viool te gaan en heb een geweldige middag met improviseren op de marimba.

Dochter tekent in op een orkestproject en moeder vraagt of ze ook mee mag doen

Vader komt zijn dochter van 15 jaar brengen voor de eerste repetitie. Blijft luisteren en vertelt na afloop dat hij binnenkort ook weer wil spelen. Hij gaat volgend jaar met pensioen.

Moeder speelt piano maar mist het samenspelen. Zoon van 6 jaar kiest voor viool en zij besluit om samen met hem les te nemen.

Moeder tekent met drie kinderen tegelijk in op een van onze orkestprojecten.

Het orkest is in het bezit van twee contrabassen maar er zijn geen vaste spelers te krijgen, alleen maar invallers. Met de oproep aan amateurs die reeds een instrument bespelen *Contrabas zoekt speler!* en een flinke korting op de eerste tien lessen wordt de nieuwe contrabassist binnengehaald.

In ons orkest zitten een 13-jarige violist en een 83-jarige violist naast elkaar. Ze kunnen het uitstekend met elkaar vinden. De 13-jarige heeft extra oren voor de 83-jarige en helpt haar af en toe 'bij te blijven' of aan te wijzen waar we gebleven zijn.

B1.6 Talent benutten

Door Susanne Jaspers

In deze richtlijnen voor strijkinstrumenten past het extra aandacht te geven aan zowel het getalenteerde kind als het zeer gemotiveerde kind. Om het isolement van een getalenteerd c.q. zeer gemotiveerd kind te voorkomen, is een samenwerkende omgeving (netwerk) zoals het ouderlijk huis, de basisschool of middelbare school, muziekschool en privé-docent) van groot belang.

Daarnaast moeten de reeds bestaande muziekonderwijsinstellingen zoals muziekschool podiumklassen, conservatorium jong talent afdelingen een gezamenlijk beleid hanteren en dezelfde richtlijnen voor het opleiden van jonge musici gaan volgen. Natuurlijk horen hier ook privé-docenten bij.

Voor specifieke doelgroepen kunnen extra mogelijkheden worden aangeboden:

- extra individuele lesuren;
- samenspellessen;
- solfège- en theorie lessen;
- structurele voorspeelmogelijkheden, voorspeltrainingen en opdoen van podiumervaring;
- praktijkgerichte extra activiteiten, zoals: aandacht voor spelhouding en klankkwaliteit, spelen in een kwartet, strijkersdag, auditie doen etc.;
- samenwerking met plaatselijke orkesten en hun educatieve medewerkers t.b.v. praktijkgerichte activiteiten;
- coaching door professionele musici;
- masterclasses, kamermuziek cursussen en contact met bekende musici uit Nederland of het buitenland;
- mentale begeleiding, bijv. aanbieden van Alexandertechniek of soortgelijke cursussen met aandacht voor de specifieke lichamelijke aspecten, die bij het intensief bespelen van een muziekinstrument aan bod komen;
- een complete lijst van alle bestaande landelijke concoursen, festivals, structurele masterclasses;
- een uitgebreide literatuur- en repertoirelijst voor deze groep die als richtlijn kan worden gehanteerd;
- de mogelijkheden noemen die er zijn om financiële ondersteuning te vragen, voor het volgen van extra lessen etc.;
- het verwerven van een geschikt instrument. Dus bijvoorbeeld Stichting Eigen Muziekinstrument, Nationaal Instrumentenfonds, particuliere en landelijke ondersteuning.

B1.7 Ouderparticipatie

Door Wiesje Miedema

Voor het opleiden van jonge leerlingen tot zelfstandige strijkers kunnen (groot-)ouders van grote waarde zijn. Ze kunnen echter ook enorm in de weg lopen.

Daarom is het van belang om naast de lessen aan de leerlingen ook de ouders te helpen bij de begeleiding van hun kinderen.

Jonge leerlingen kunnen niet zelfstandig plannen en studeren. Daarom is het met name in de eerste jaren belangrijk dat de ouders op een positieve manier betrokken worden bij de lessen van de kinderen. Of de ouders wel of niet bij de lessen zitten is een keuze die iedere docent zelf moet maken, en die per kind en ouder kan verschillen. Zaak is wel om te zorgen dat ouders op de hoogte zijn van wat op de korte en de lange termijn van hun kind wordt gevraagd. Dus wat wordt er deze week gestudeerd, waar werken we naartoe en hoe zijn de vorderingen.

Instructies aan ouders kunnen schriftelijk (in een huiswerkschrift of lesbrief), of mondeling in de les gegeven worden, maar het is ook van belang om ouders voordat er wordt begonnen met lessen te instrueren over wat hun rol is bij de lessen.

Ouders moeten stimuleren en faciliteren. En dat stimuleren moet op een positieve opbouwende manier gebeuren. Het helpt als ze zorgen dat er een rustige plek in huis is om te studeren en duidelijke afspraken met hun kind maken over wanneer er gestudeerd wordt. Ze mogen best ambitieus zijn, maar dat moet dan wel overeenstemmen met de ambitie en de aanleg van de leerling. Het komt voor dat ouders ambitieuzer zijn dan de leerling en dat kan weerstand bij de leerling oproepen. Het komt ook voor dat ouders veel minder ambitieus zijn dan de leerling en vinden dat het vooral leuk moet zijn. Dan is het de taak van de docent om de ouders uit te leggen dat vooruitgang boeken veel leuker is dan op het zelfde niveau blijven.

Erg jonge leerlingen kunnen goed samen met een ouder studeren. Naarmate ze vorderen komen er steeds meer handvaten om zelfstandig thuis te werken, en daardoor treden de ouders steeds meer op de achtergrond. Het stimuleren en faciliteren blijft belangrijk, met name bij het plannen van het studeren rond al het schoolwerk en andere activiteiten.

Bijlage 2 Methodieken en literatuur

B2.1 Viool

Voor het overzicht bij elke fase is er een kolomindeling gehanteerd.

In kolom 1 staat de naam van de componist, de titel/naam van de compositie staat in kolom 2 en de uitgever/verkrijgbaarheid staat vermeld in kolom 3.

Oriënterende fase

Bekende en onbekende kinderliedjes

Gilgen, D.	Geigen macht spass	Amadeus Verlag
Schilt-Plate, A.	Aanloopje	Broekmans & Van Poppel
Willems, L.	Mini Viool	Broekmans & Van Poppel

Fase A

Methodes en etudes

Baklanova, N.	Etudes	Ruslania
Cohen, M.	Scaley monsters	Faber Music Limited
	Super studies deel 1 en 2	Broekmans & Van Poppel
	Space it!	Broekmans & Van Poppel
Ebers, C.	Viool leren spleen	Carmen Ebers
Entezami, R.	Melodische etuden	Carl Fisher
Fortunatov, R.	Etudes	Ruslania
Nelson, S.M.	Technitunes	Broekmans & Van Poppel
Pracht, R.	Etudes opus 15, deel 1 en 2	Broekmans & Van Poppel
Willems, L.	Mini viool	Broekmans & Van Poppel
Wittop Koning, A.	Tovernoot (vioolmethode voor kinderen vanaf 4 jaar)	Broekmans & Van Poppel
Wohlfahrt, F.	60 Etudes opus 45 deel 1	Broekmans & Van Poppel
	40 Elementar etuden opus 54	Broekmans & Van Poppel

Speelstukken en concerten

Baklanova, N.	Uit Leichte Stucke: Wiegelied,	
	Reigen, Romanze, Mazurka	Broekmans & Van Poppel
Carse, A.	Classic Carse (M. Cohen)	Broekmans & Van Poppel
	Fiddle Fancies	Broekmans & Van Poppel
Cohen, M.	Super pieces delen 1 en 2	Broekmans & Van Poppel
Colledge, K. + H.	Fast forward	Broekmans & Van Poppel
	Shooting stars	Broekmans & Van Poppel
	Stepping stones	Broekmans & Van Poppel
	Waggon wheels	Broekmans & Van Poppel
Elgar, E.	6 Easy pieces opus 22	Broekmans & Van Poppel
Ebbenhorst Tengbergen, E. van	Als 1000 sterren schijnen (St.Nicolaas & Kerstliedjes)	Broekmans & Van Poppel
Gretchaninoff, A.	In aller Frühe	Broekmans & Van Poppel
Gurci, A.	Ciarda	Bladmuziekshop.nl

Keyser, P. de/ Waterman,.	F. The young violinist's repertoire Book Violin Playtime	Faber Music Limited Broekmans & Van Poppel Musicland
Lumdsen, C.	Witches potion deel 1 en 2	Boosey & Hawkes
Nelson, S.M.	Right from the start String songs Tetratunes	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Orthel, L.	Little Suite	Donemus
Pracht, R.	Der Kleine Künstler	Broekmans & Van Poppel
Ruegger, C.	Hungarian Caprice	Rubank
Concerten		
Küchler, F.	Concertino opus 11 Concertino opus 15	Bosworth Musikverlag Bosworth Musikverlag
Millies, H.	Concertino in de stijl van Mozart Indian concerto	Bosworth Musikverlag De Haske
Rieding, O.	Concerto in b opus 35 Concerto in G opus 34 Concerto in D opus 36	Edition Peters Bosworth Musikverlag Bosworth Musikverlag
Seitz, F.	Concerto in D opus 22 Concerto in G opus 13	Edition Peters Broekmans & Van Poppel
Kamer- en orkestmuziek		
Badings, H.	Trio cosmos I t/m X	Schott Musik Verlag
Bartok, B.	Enkele vioolduo's	Broekmans & Van Poppel
Dale, G.	Fiddlers Three (3 violen) 2 String quartets	Broekmans & Van Poppel
Huws-Jones, E.	Jigs, Reels and Hornpipes (variabele bezetting ook viool, piano)	Broekmans & Van Poppel
Nelson, S.M.	Fours Pairs Threes Tunes for my string quartet Tunes for my string trio	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Pleyel, I.J.	Vioolduo's	Boosey & Hawkes
Sassmannshaus, E. Kammermusik für Anfänger	Spielbuch für Streicher 2 violen, viool/alt, viool/cello/ 3 violen, 2 melodie instrumenten en basso continuo	Broekmans & Van Poppel Broekmans & Van Poppel
Orkestmuziek		
Miedema, W.	Romance voor Strijkorkest Symfonia Classico Winterfeest	Eigen beheer Wiesje Miedema Eigen beheer Wiesje Miedema Eigen beheer Wiesje Miedema

Fase B

Methodes en etudes

Cohen, M.	Superstudies II Technique takes off	Faber Music Limited Broekmans & Van Poppel
Dezaire, N.	Position 2 Position 3 Position Shifts	De Haske De Haske De Haske
Dont, J.	Etudes opus 38 A/B	
Geringas, Y.	Shifting	Broekmans & Van Poppel
Kayser, P.C.	Etuden opus 20, deel I	Breitkopf & Härtel
MacKay, N.	Tweede positie Derde positie Position changing	Stainer & Bell Limited Stainer & Bell Limited Oxford University Press
Nelson, S.M.	Moving up Moving up again	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Poilleux, E.	20 Etudes	Broekmans & Van Poppel
Pracht, R.	Etudes opus 15, deel II en III	Broekmans & Van Poppel
Sitt, H.	Etudes opus 32 deel II (2 ^e , 3 ^e , 4 ^e , 5 ^e positie) deel III (positie wisseling)	Broekmans & Van Poppel Broekmans & Van Poppel
Trott, J.	Melodious double stops deel 1	Broekmans & Van Poppel
Venzl, J.	Lagenschule op 78 (2 ^e t/m 7 ^e positie)	Broekmans & Van Poppel
Willems, L.	Dubbelgrepen voor viool	Broekmans & Van Poppel
Wohlfahrt, F.	Etudes opus 45, deel II	Broekmans & Van Poppel

Speelstukken en concerten

Bartok, B.	Für Kinder	Broekmans & Van Poppel
Bohm, C.	Perpetuum mobile	Kendor Music
Borowski, F.	Chanson de Berceau	Broekmans & Van Poppel
Corelli, A.	Sonates (keuze)	Edition Peters
Fiocco, J.H.	Allegro	Broekmans & Van Poppel
Gurci, A.	Ciarda	Bladmuziekshop.nl
Huws-Jones, E.	Got those position blues?	Broekmans & Van Poppel
Jardanyi, P.	Hongaarse dans	Editio Musica Budapest
Kroll, W.	Donkey Doodle	G. Schirmer Inc.
Martinu, B.	Sonatine	Alphonse Leduc
Mollenhauer, E.	The boy Paganini	Broekmans & Van Poppel
Portnoff, L.	Russische fantasie no. 2	Bosworth Musikverlag
Pracht, R.	Leichte instructive Vordrachtstücke	Broekmans & Van Poppel
Rieding, O.	Gipsies March opus 23/2	Bosworth Musikverlag
Serio, A.	Allegro giocoso	Broekmans & Van Poppel
Telemann, G.P.	Sonatines	Amadeus Verlag
Telemann, G.P.	Sonatine in F	Grunwald

Concerten

Bacewicz, G.	Concertino	De Haske
Bach, J.S.	Concert in a	Broekmans & Van Poppel
Haydn, J.	Concert in G	Broekmans & Van Poppel
Komarovski, A.	Concert in A	Edition Peters

Rieding, O.	Concertino opus 21 (Hongaars)	Broekmans & Van Poppel
	Concerto opus 24	Broekmans & Van Poppel
	Concertino opus 25	Broekmans & Van Poppel
Seitz, F.	Concerto opus 15	Broekmans & Van Poppel
	Concerto opus 22	Edition Peters
Sugar, R.	Concertino	Broekmans & Van Poppel
Telemann, G.P.	Concerto in a	Broekmans & Van Poppel
	Concerto in G	Broekmans & Van Poppel
Vivaldi, A.	Concert opus 3 no. 3 in G	Amadeus Verlag
	Concert opus 3 no. 6 in a	Schott Musik Verlag
	Concert opus 3 no. 8	Edition Peters
	Concert opus 3 no. 11	Schott Musik Verlag
	Concert opus 3 no. 9 in D	Amadeus Verlag

Kamer- en orkestmuziek

Badings, H.	Trio cosmos X, XI, XII, XIII	Schott Musik Verlag
Forbes, W.	Easy Stringquartets	Oxford University Press
Huws-Jones, E.	Ceilidh collection	Broekmans & Van Poppel
	Jazz, blues & ragtimes	Boosey & Hawkes
	Klezmer fiddler	Boosey & Hawkes
	Sevdah (muziek uit Bosnie)	Boosey & Hawkes
	The American fiddler	Boosey & Hawkes
	The Tango fiddler	Boosey & Hawkes
	The Latin-American fiddler	Boosey & Hawkes
Metz, L.	Moderne vioolduetten (samenspel deel IV)	Broekmans & Van Poppel
Nelson, S.M.	Quartet Club I en II	Boosey & Hawkes
Pejtsik, A.	Violin Trio's (ook 2 violen + alt, of 2 violen + cello)	Editio Musica Budapest
Szokolay, S.	Hungarian children songs (2 en 3 violen)	Broekmans & Van Poppel
Telemann, G.P.	Concert in D (4 violen)	International Music Company

Orkestmuziek

Scheepers, H.	Little Story	Mansarda Sintra
	Ouverture	Mansarda Sintra
	Zonnestein Symfonie	Mansarda Sintra

Fase C

Speelstukken en concerten

Accolay, J.B.	Concert in a	Dowani International
Brahms, J.	Hongaarse dans no. 2	Stainer & Bell Limited
Dvorak, A.	Sonatine	Amadeus Verlag
Dvorak, A.	Romantische stukken	Edition Peters
Elgar, E.	Chanson du matin & Chanson de la nuit	Novello and Co Ltd.
Fauré, G.	Berceuse	Schott Musik Verlag
Händel, G.F.	6 Sonaten	Editio Musica Budapest
Have, W. ten	Allegro Brilliante	Bosworth Musikverlag
Haydn, J.	Concert in G	Broekmans & Van Poppel
Kreisler, F.	Tempo di Minuetto	Schott Musik Verlag

Massenet, J.	Meditation uit Thaïs	Edition Peters
Mlynarski, E.	Mazurka	Carl Fisher
Oginski, M.	Polonaise	Tallinn
Svendsen, J.S.	Romance	Schott Musik Verlag
Sarasate, P.	Playera	Editio Musica Budapest
Schubert, F.	3 Sonatinen opus 137	Edition Peters
Smetana, B.	Aus der Heimat	Henle Verlag
Telemann, G.P.	Sonaten viool en klavier	Heinrichshofen
Veracini, F.M.	12 Sonaten	Edition Peters

Fase D

Speelstukken en concerten

Bartok, B.	Roemeense dansen	Universal Edition
Beethoven, L. van	Romanze in F of G	Edition Eulenburg
	Sonate opus 12 in D	Broekmans & Van Poppel
Beriot, C.A. de	Concerto in G nr 7	Edition Peters
	Concerto in a nr 9	Hermann
	Szenes de ballet	Broekmans & Van Poppel
Corelli, A.	La folia	Broekmans & Van Poppel
Dvorak, A. /Kreislser, F.	Slavische dansen	Broekmans & Van Poppel
Grieg, E.	Sonate opus 8	Edition Peters
	Sonate opus 13	Edition Peters
	Sonate opus 45	Edition Peters
Haydn, J.	Concert in C	Amadeus Verlag
Hubay, J.	Heire Kati	Bosworth/Fisher
Kabalewski, D.	Concert in C	International Music Company
Kreislser, F.	Liebesfreud	Broekmans & Van Poppel
	Liebesleid	Broekmans & Van Poppel
Mozart, W.A.	Adagio	Schott Musik Verlag
Mozart, W.A. / Casadesus, R.M.	Concert in D Adelaide	Dowani International
Novacek, O.	Perpetuum mobile	Edition Peters
Rachmaninov, S.	Vocalise	Boosey & Hawkes
Reger, M.	Suite in oude stijl	Broekmans & Van Poppel
Rode, J.P.J.	Koncert nr. 7	Broekmans & Van Poppel
Sarasate, P. de	Malaguena	Editio Musica Budapest
	Romanza Andaluza	International Music Company
Schubert, F.	Rondo in A	Bärenreiter
Svendsen, J.S.	Romance	Schott Musik Verlag
Telemann, G.P.	Fantasien	Amadeus Verlag
Tsjaikovski, P.I.	Melodie uit Souvenir d'un Lieu Cher	Faber Music Limited
Viotti, G.B.	Concert nr. 23	Edition Peters
Vitali, G.B.	Chaconne	Bärenreiter

Kamer- en orkestmuziek Fase C en D

Bacewicz, G.	Kwartet voor 4 vl	PWM Edition
Bach, J.S.	Trionsonaten 1-6 2vl vc kl C	Hofmann
Campagnoli, B.	6 Duette opus 14 2vl	Edition Peters
Corelli, A.	6 Kammersonaten 2vl,kl	Schott Musik Verlag
Dvorak, A.	Terzett 2vl va	Bärenreiter
Haydn, J.	Drei Duette opus 99 2vl	Universal Edition

Nardini, P.	Strijkkwartetten	Broekmans & Van Poppel
Pachelbel, I.	Kanon en gigue 3vl vc kl	Edition Peters
Reger, M.	Drei Duos opus 131b	Broekmans & Van Poppel
Telemann, G.P.	Concerto voor 4 vl in C	Musicland
	Concerto voor 4 vl in G	Schott/Amadeus
	Concerto voor 4 vl in D	International MusicCompany
Vivaldi, A.	Concerto grosso	Broekmans & Van Poppel
Viotti, G.B.	Duette 2vl	Edition Peters

B2.2 Altviool

Fase A

Methodes en etudes

Applebaum, S.	Stringbuilder deel 1 en 2	CPP/Belwin Music
Blackwell, K. en D.	Viola time Joggers	Oxford University Press
	Viola time Runners	Oxford University Press
	Viola time Scales	Oxford University Press
Bruce – Weber, R.	Die Frohliche Viola deel 1	Schott Musik Verlag
Cohen, M.	Scaley monsters	Faber Music Limited
	Space it!	Faber Music Limited
	Super studies deel 1 en 2	Faber Music Limited
Diversen	Selected Studies	De Haske
Entezami, R.	Melodische etuden	Broekmans & Van Poppel
Herfurth, P.	A Tune a day (for viola)	Broekmans & Van Poppel
Johnson, S.	Young Strings in action deel 1 (Rolland methode)	Boosey & Hawkes
Pracht, R.	Leichte Etudes opus 15, I en II (voor alt deel 1 en 2 in een; deel 2: 2 ^e en 3 ^e positie)	Halter Verlag Bärenreiter
Sassmanshaus, E.	Early Start deel 1 en 2	
Seitz, F.	Opus 22 (staat voor alt in Suzuki Violaschool 4)	Edition Peters
Wohlfahrt, F.	Elementar etuden opus 54 Etudes opus 45 deel 1	International Music Company

Speelstukken en concerten

Colledge, K.	Fast forward	Boosey & Hawkes
	Shooting stars	Boosey & Hawkes
	Stepping stones	Boosey & Hawkes
	Waggon wheels	Boosey & Hawkes
Doktor, P.	First solos for the violaplayer (ook een paar duo's voor 2 alten)	G. Schirmer Inc.
Elgar, E.	6 Easy pieces	Broekmans & Van Poppel
Küchler, F.	Concertino opus 11	Broekmans & Van Poppel
	Concertino opus 15	Bosworth Musik Verlag
Nelson, S.M.	Right from the start	Boosey & Hawkes
	String songs	Boosey & Hawkes
	Tetratunes	Boosey & Hawkes
Norton, C.	Microjazz for Starters	Boosey & Hawkes
Rieding, O.	Concertino in b opus 35	Bosworth Musik Verlag
	Concert in G opus 34	Bosworth Musik Verlag
	Concert in D opus 36	Bosworth Musik Verlag
Seitz, F.	Concert in G opus 13	Ass Music
Suzuki, S.	Viola School deel 1 en 2 (veel leuke stukjes)	Summy-Birchard Inc.
Wilkinson, M.	Viva Viola	Faber Music
Wilkinson, M./Hart, K.	First Repertoire for Viola	Faber Music

Kamer- en orkestmuziek

Huws-Jones, E.	The 12 days of Christmas (2 alten)	Boosey & Hawkes
Rieding, O.	Concert opus 21 (Hongaars)	Broekmans & Van Poppel
Stringcompanions	Deel 1 Duetten voor viool-altviool	Rubank

Zie ook jeugdcatalogus FASO-bibliotheek: orkestmuziek voor beginners, o.a. Nico Brandon en Hans Scheepers. www.faso.eu

Fase B

Methodes en etudes

Applebaum, A.	Stringbuilder third and fifth position Stringbuilder second and fourth position	Belwin Edition Belwin Edition
Blumenstengel, A.	24 Etudes opus 33	International Music Company
Borsarello, J.	Debut en gammes pour alto deel 1 (ook voor viool)	Broekmans & Van Poppel
Bruce - Weber, R.	Die Frohliche Viola deel 2	Schott Musik Verlag
Campagnoli, B.	41 Caprices opus 22	Edition Peters
Carse, A.	School of Progressive studies book 3 : 1-1/2- 2 ^e positie School of Progressive studies book 4: 1 ^e - 3 ^e positie	Stainer & Bell Limited Stainer & Bell Limited
Dezaire, N.	Position 2 Position 3 Position Shifts (zie ook viool)	De Haske De Haske De Haske
Kayser, P.C.	Etuden opus 20 deel I	International Music Company
Novello, V.	Scales	Passion Music Limited
Pracht, R.	Etudes opus 15 deel II en III	Broekmans & Van Poppel
Scheepers, H.	Toonladders en technische basis-oefeningen (zie ook viool)	Mansarda Sintra
Sitt, H.	Etudes opus 32	Edition Kunzelmann
Vieux, M.	10 Etudes	Broekmans & Van Poppel
Wohlfahrt, F.	Etudes opus 45 deel II Etudes opus 45 deel II (2 ^e , 3 ^e , 4 ^e , 5 ^e positie) Etudes opus 45 Deel III (positiewisseling)	International Music Company International Music Company International Music Company

Speelstukken en concerten

Corette, M.	Sonate in Bes	Amadeus Verlag
Diversen	Stringcompanions deel 2	Rubank
Dungen, J. van den	Magical Colours	De Haske
Harrison, H.	Amazing solos Altitude 1	Edition Robert Martin
Horn, S.	The sporades voor 3 alten	Corde Music publications
Hummel, B.	Albumblatt Kleine suite opus 19 c	Simrock Original Editions
Mogill, L.	12 Duets 2 alten	C. Schirmer Inc.

Mozart, W.A.	12 Duos viool-alt KV 487 (oorspr. voor bassethoorn)	Breitkopf & Härtel
Nelson, S.M.	Keytunes	Boosey & Hawkes
Pepusch, J. C.	Sonate voor viool-alt en b.c.	Schott Musik Verlag
Poser, H.	Sonatine opus 54	Sikorski
Suzuki, S.	Deel 4: Seitz concert opus 22	Summy-Birchard Inc.
	Deel 4: Vivaldi concert in d	Summy-Birchard Inc.
Telemann, G.P.	Concert voor 2 altviolen en b.c in G	Amadeus Verlag

Kamer- en orkestmuziek

Bach, Bartok, Beriot, Händel, Hindemith, Mozart	Vioolduo's	verschillende uitgevers
Telemann, G.P.	Concert in D (4 violen)	International Music Company

Zie ook jeugdcatalogus FASO-bibliotheek: orkestmuziek voor het B-niveau o.a. Nico Brandon en Hans Scheepers. www.faso.eu

Fase C

Dancla, J.B.C.	3 Concertstukken	Edition Peters
Glazunov, A.K.	Elegie	Belaieff Frankfurt
Kalliwoda, J.W.	6 Nocturnes opus 186	Edition Peters
Komarovski, A.	Concert in e	Edition Peters
Marcello, B.	Sonate in e	International Music Company
Nardini, P.	Concert in e	Cranz
Seitz, F.	Concert in D opus 15	http://sheetmusic2print
Tartini, G.	Sonate in g	Maurice Senart
Telemann, G.P.	Altvioolconcert in G	Broekmans & Van Poppel

Fase D

Bach, J. Chr.	Concerto in c	Edition Salabert
Beethoven, L. van	Notturmo	Schott Musik Verlag
Bloch, E.	Suite Hebraique	G. Schirmer Inc.
Bruch, M.	Romance, opus 85	Henle Verlag/ Masters Music
Glinka, J.W.	Sonate in d	Musica Rara
Händel, G.F. / Casadesus	Altvioolconcerto in si mineur	Broekmans & Van Poppel
Leclair, J.M.	Sonate le Tombeau in c	Hermann
Schubert, F.	Concert in C	Schott Musik Verlag
Telemann, G.P.	Altvioolconcert in G	Amadeus Verlag
Vieuxtemps, H.	Sonate in B opus 36	Amadeus Verlag

B2.3 Cello

Fase A

Methodes en etudes

Akerman, A.	Tricks to Tunes deel 1, 2 en 3 (geïntegreerd samenspel)	Broekmans & Van Poppel
Benoy, A.W./ Burrowes, L.	The first-year violoncello method	Novello & Co Ltd.
Bouret, O.	Méthode de violoncello débutante	Edition Lemoine
Dotzauer, J.F.F.	Violoncelloschule	Edition Peters
Duncan, C.	Rhythmic studies for beginning cello, level I	
Francesconi, G.	Violoncello tutor, deel 1	Edizioni Suvini Zerboni
Friss, A.	Violoncello Schule, band I	Broekmans & Van Poppel
Grant, F.	Beginner's guide to the cello	Ludwig Music
Grant - Dotzauer	Fundamentals of violoncello technique, deel I	Ludwig Music
Herfurth, P.	A Tune a day, deel 1	Boston Music
Hirzel, S.	Violoncello schule, 1	Bärenreiter
Knaven-Rats, E.	Ik speel de cello, deel 1	Broekmans & Van Poppel
Langin, F.	Praktischer Lehrgang für das Violon- cello, deel 1 en 2	Breitkopf & Härtel
Linde, H.P.	Violoncello fiber, deel 1 en 2	Edition Peters
Mantel, G. en R.	Cello mit Spass und Hugo	Schott Musik Verlag
Marton, A.	Einführung in das Lagenspiel (auditief)	Bärenreiter
Mengler, W.	Mit dem Cello auf Entdeckungsreise	Bosworth Musikverlag
Nelson, S.M.	String songs	Boosey & Hawkes
	Tetratunes	Boosey & Hawkes
Passchier, M.	Abacadabra cello	AC Black
Piatti, A.	Method for cello deel 1	Stainer & Bell Limited
Rickard, G./Cox, H.	Sing, clap and play, deel 1, 2 en 3	Oxford University Press
Rolland, P./Nelson, S.M.	Young strings in action, deel 1	Boosey & Hawkes
Rolland, P.	Prelude to string playing	Boosey & Hawkes
Sassmanshaus, E.	Früher Anfang auf dem Violoncello, deel 1,2 en 3	Bärenreiter
Smith, D.	Cello-sight-reading, volume 1	Broekmans & Van Poppel
Suzuki, S.	Cello School, volume I	Summy- Birchard Inc.
Thorp, J.	A flying start for strings/cello deel 1, 2 en 3 (geïntegreerd samenspel)	Flying Strings

Etudes

Bourin, O.	Méthode de violoncelle	Broekmans & Van Poppel
Dotzauer, J.J. F.	113 Cello Etüden, deel 1	Edition Peters
Feuillard, L.R.	Jeune Violoncellistes, Etudes deel 1	Edition Delrieu
	Technique Violoncelle, deel 1	Edition Delrieu
Lee, S.	First steps for cello (2 celli), opus 101	Stainer & Bell Limited
	Vierzig leichte Etüden, opus 70 (2 celli)	Bärenreiter

Popper, D. Stutschewsky, J.	15 Etüden, opus 76 I Neue Etüdensammlung für Violoncello deel 1	International Music Company Schott Musik Verlag
--------------------------------	---	--

Speelstukken en concerten

Blackwell, K. en D.	Cello time Joggers Cello time Runners	Oxford University Press Oxford University Press
Deác, S.	First duo's for cello	Theodore Presser comp.
Cole, H./Shuttleworth, A.	Playing the cello	Novello & Co. Limited
Colledge, K. en H.	Fast forward Stepping stones Waggon wheels	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Dezaire, N./Mussies, M.	English & Irish Duets for Cello (of cello/alt)	De Haske
Diversen	25 bekende kinderliedjes voor cello met CD	De Haske
Diversen	Play along Cello, popular tunes with piano (and cd) accompaniment	De Haske
Doflein, F.E.	Spielbuch für Violoncello (Leichte Duette und Soli)	Broekmans & Van Poppel
Dotzauer, J.J.F.	3 Sonates, opus 108	International Music Company
Duncan, C.	Easy solos for beginning cello, level 1	Mel Bay Publications Inc.
Feuillard, L.R.	Le jeune violoncelliste, deel 1A en 1B	Editions Delrieu
Fletcher, S.	New times for strings	Boosey & Hawkes
Gordonkamuzsika	Musik für Violoncello	Editio Musica Budapest
Guignard, E.	20 Kleine Stücke für Anfänger	Hag Verlag
Harrison, H.	Amazing solos	Boosey & Hawkes
Löhr, C.	Vorhang Auf fürs Cello (solo's en duo's in de kleine greep)	Broekmans & Van Poppel
Lovell, J. / Page, P.	Four strings and a bow, deel 1 en 2	Bosworth Musikverlag
Martindale, M./ Cracknell, R.	Enjoy playing the cello	Oxford University Press
Martinu, B.	Suite Miniature	Alphonse Leduc
Nelson, S.M.	Piece by piece cello en piano Right from the start String songs Technitunes Times you know 1	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Norton, C.	Microjazz for starters	Boosey & Hawkes
Oxford, M.	Pop go the classics, bekende thema's	Portland
Pejtsik, H.	Violoncello Musik für Anfänger (Cello en Piano)	Editio Musica Budapest
Rapp, R.	Alte Meisterwerke für junge Cellisten, deel 1	Schott Musik Verlag
Rolland, P./Rowell, M.	Prelude to string playing	Boosey & Hawkes
Schlemuller, H.	Die allerersten Vortragstücke des jungen Cellisten, opus 19, deel 1 en 2	Broekmans & Van Poppel

Such, P.	Klassische Stücke für Anfang, deel 1	Schott Musik Verlag
Ticciati, N.	The Young cellist, deel 1 en 2	Oxford University Press
Toovey, A.	My cello tunes (7 solostukjes)	Broekmans & Van Poppel
Tortelier, P.	Cello Book 1 (with second cello ad lib.)	Chester Music
	Cello Book 2 (first positions pieces)	Chester Music
Trowell, A.	Morceaux Faciles Band 1 en 2	Schott Musik Verlag
Wedgwood, P.	Jazzin'About, fun pieces	Faber Music Limited
	J.S.Bach for the cello, ten pieces in the first position	Hal Leonard Cooperation

Concerten/concertino's

Breval, J.B.	Concertino no. 4	Editions Delrieu
	Concertino no. 5	Editions Delrieu

Kamermuziek

Bartok, B.	18 Duo's	Universal Edition
Davidsson, E.	Die Basler Reihe (1998)	Tonar og steinar (Iceland)
	Duetten en trios deel 1	Tonar og steinar (Iceland)
	Duos pour violoncelles (1995)	Tonar og steinar (Iceland)
De'ak, S.	First duo's for cello	Broekmans & Van Poppel
Fletcher, S.	New tunes for strings	Boosey & Hawkes
Gordonkaduok	Violoncello duo's	Editio Musica Budapest
Nelson, S.M.	Pairs for cello	Boosey & Hawkes
	Right from start	Boosey & Hawkes
	String songs	Boosey & Hawkes
	Threes and fours	Boosey & Hawkes
	Tunes you know, deel 1	Boosey & Hawkes
Regner, H.	15 Leichte Duette für 2 Violoncelli	Schott Musik Verlag
Renaigle, J.	12 Leichte Violoncello Duette, deel 1	Otto Henrich Moetzel
Sassmannshaus, E.	Fruhes Duospiel, deel 3	Bärenreiter
Tambling, Ch.	Tunes for two	Kevin Mayhew Limited

Fase B

Methodes en etudes

Basler-Novzak, S./ Stein, S.	Spaas an Doppelgriffen für junge Cellisten, deel 1	Schauer
Benoy, A.W./ Burrowes, L.	The second year violoncello method	Novello & Co. Limited
Cole, H./Shuttleworth, A.	Playing the cello, deel 1 en 2	Novello & Co. Limited
Dotzauer, J.J.F./ Klingenberg	Violoncelloschule, deel 2	Litolff/ Peters
Francesconi, G.	Deel 3	Edizioni Suvini Zerboni
Friss, A.	Violoncello tutor, deel 2	Editio Musica Boedapest
Hirzel, S.	Violoncello Schule, deel 2 en 3	Bärenreiter
Knaven-Rats, E.	Ik speel cello deel II, een celloboek voor samen en alleen	Broekmans & Van Poppel

Koch, E.	Violoncello spielend lernen, Band 2, eine Schule für Kinder	Sikorski Verlag
Langin, F.	Praktischer Lehrgang für das Violon- Cellospiel, deel 3	Breitkopf & Härtel
Mantel, G. en R. Mengler, W.	Cello mit Spass und Hugo Band 2 Mit dem Cello auf Entdeckungsreise Band 2	Schott Musik Verlag Bosworth Musikverlag
Marton, A.	Einführung in das Lagenspiel	Bärenreiter
Munnik, D.	Spelen in de duimpositie	Broekmans & Van Poppel
Piatti, A.	Method for cello, deel 2	Stainer & Bell Limited
Pinkston- Moore, P. T.	Finger trips for cello	Broekmans & Van Poppel
Sassmanshaus, E.	Früher Anfang band 2 en 3	Bärenreiter
Smith, D.	Sight-reading, deel 1 en 2	Broekmans & Van Poppel
Suzuki, S.	Celloschool volume 2	Summy-Birchard Inc.
Etudes		
Baklanova, N.	Dallamos fekvésvalto gyakorlatok (posities 1 t/m 4 met pianobeg.)	Editio Musica Budapest
Dotzauer, J.J.F.	113 Cello Etüden, deel 1	Edition Peters
Feuillard, L.R.	Technique Violoncelle deel 1 en 2	Editions Delrieu
Jako, J.	Daumenübungen für violoncello	Editio Musica Budapest
Kummer, J.	10 Etuden Melodiques opus 57	Editio Musica Budapest
Lee, S.	First steps for Cello opus 101 40 Easy Etudes for Violoncello, opus 70	Stainer & Bell Limited Bärenreiter
Nölck, A.	14 Etudes élémentaires, opus 139	Bosworth Musikverlag
Popper, D.	15 Leichte Etüden für Violoncello, opus 76, band 1	International Music Company
Stutschewsky, J.	Neue Etüden-sammlung für Violoncell (1/2)	Broekmans & Van Poppel
Wilkomirski, B.	Zwölf Etuden in der 1 ^e Lage	Krakau 1953
Speelstukken en concerten		
Bartok, B.	Gyermekeknek	Editio Musica Budapest
Blackwell, K. en D.	Cello Time Runners (3)	Oxford Univesity Press
Breval, J.B.	Concertino nr. 4 Concertino nr. 5 Sonate in C	Broekmans & Van Poppel Editions Delrieu International Music Company
Cirri, G.	Drei Sonaten für violoncello und bassocontinuo	Wilhelmshafen 1970
Cole, H./ Shuttleworth, A.	Playing the cello	Novello & Co. Limited
Doflein, E.	Spielbuch für Violoncello (Leichte Duetten und Soli)	Schott Musik Verlag
Diversen	Disney Solo's for cello (+ cd)	Disney Music Company
Dungen, J. van den	Magical colours, cello (+ cd)	De Haske
Fesch, W. de	Sonate in d, opus 8	Moeck Verlag
FeuilLard, L.R.	Jeune Violoncelliste deel 1, deel 2A, deel 2B	Editions Delrieu
Fletcher, S.	Book 2: New tunes for cello	Boosey & Hawkes
Harrison, H.	Amazing solos	Boosey & Hawkes
Hindemith, P.	3 Leichte Stücke	Schott Musik Verlag

Klengel, J. Lloyd Webber, J. Lovell, J./Page, P. Marcello, B.	Sonatina no. 1, opus 48 The Romantic Cello Four strings and A Bow, deel 3 Sonate in c Sonate in C en G	International Music Company Chappel Bosworth Musikverlag Schott Musik Verlag Edwin Kalmus & Co. Inc. Faber Music Limited
Max, W./Hubicki, M. Moffat, A.	Cello carol time Alte Meister für junge Cellisten, deel 2	Schott Musik Verlag Broekmans & Van Poppel Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes Portland Editio Musica Budapest Boosey & Hawkes Edition Peters
Nelson, S.M.	Keytunes Piece by piece, cello en piano Technitunes for cello	Doblinger Verlag Broekmans & Van Poppel Stainer & Bell Limited Carl Fischer
Oxford, M. Pejtsik, A./Lengyel Roland, P./Rowell, M. Romberg, B. Schwertberger, G.	Pop go to classics Music für Violoncelle Prelude to stringplaying Sonate no 1, opus 43 (celli) Hello cello, deel 1 (jazz e.d., voor 1 of 2 celli)	Schott Musik Verlag Oxford Univesity Press Chester Music Schott Musik Verlag Faber Music Limited
Squire, W.H.	Danse Rustique Romance Tarantella	
Such, P.	Klassische Stücke für Anfang, deel 2	
Ticciati, N. Tortelier, P. Trowell, A. Wedgewood, P.	The young cellist, deel 3 Cello book 3 Morceaux Faciles Band 3 en 4 Jazzin' about	
Verzamelalbums		
Bach Händel/Haydn/ Mozart / Schubert	Cellobuch met Werken	Heilblut, Wilhelmshafen, 1979
Concerten/concertino's		
Breval, J.B. Romberg, B.	1 ^e en 2 ^e Concertino 2 ^e Concertino	Editions Delrieu Broekmans & Van Poppel
Kamermuziek		
Applebaum, S. Kummer, F.A.	Duets for strings 3 Duette, opus 22 12 Duette, opus 105	CPP/Belwin Mills International Music Company International Music Company
Mozart, W.A./Danzi, F.	24 Kleine Duo's nach Oper- Melodien	Broekmans & Van Poppel Boosey & Hawkes
Nelson, S.M. Offenbach, J. Rentmeister, J. Romberg, B. Schwertberger, G.	Technitunes 6 Duo's für Violoncelli Leichte Violoncello Duette, deel 2 Sonaten, opus 43 (2 celli) Hello Cello deel 1 en 2	Schott Musik Verlag Heinrichshofen Edition Peters Doblinger Verlag
Fase C		
Methodes en etudes		
Benoy, A./ Sutton, L.	Introduction to thumb position	Oxford University Press

Cossmann, B. Feuillard, L.R.	Violoncello Studien Methode du jeune violoncelliste Tägliche Übungen	Schott Musik Verlag Editions Delrieu Editions Delrieu
Francesconi, G. Friss, A. Hirzel, S. Klengel, J. Knaven-Rats, E. Marton, A.	Deel 2 en 3 Celloschule, deel 3 Violoncelloschule, deel 3 en 4 Tägliche Übungen Ik speel Cello, deel 2 en 3 Einführung in die Daumenlage Einführung in das Lagenspiel	Edizioni Suvini Zerboni Editio Musica Budapest Bärenreiter Breitkopf & Härtel Broekmans & Van Poppel Bärenreiter Bärenreiter
Sevcik, O.	Studies, opus 1 Studies, opus 2 Lagenwechsel und Tonleiter Vorstudien, opus 8	Bosworth Musikverlag G. Schirmer Inc. Bosworth Musikverlag
Etudes		
Baklanova, N.	Dallamos fekvésvalto gyakorlatok (posities 1 t/m 4 met pianobeg.)	Editio Musica Budapest
Dotzauer, J.J.F. Feuillard, L.R.	113 Cello Etüden Technique Violoncello, deel 3 en 4	Edition Peters Editions Delrieu Bärenreiter
Grutzmacher, F. Jako., J. Lee, S. Munnik, D.	Etüden, opus 38, deel 1 Daumenübungen für Violoncello 12 Melodische Etüden, opus 113 Spelen in de Duimpositie, deel 1 en 2	Editio Musica Budapest Schott Musik Verlag Broekmans & Van Poppel
Stutschewsky, J.	Neue Etuden sammlung, deel 2 en 3	Schott Musik Verlag
Speelstukken en concerten		
Bach, J.S. Barrière, J.	Suite no. 1 en 2 Sonate no. 1 Sonate no. 2 Sonate no. 3	Edition Kunzelmann Bote & Böck Bote & Böck Bote & Böck
Duport, J.P. Eccles, H. Fauré, G. Fesch, W. de Glasunov, A. Händel, G.F. Kodaly, Z. Marcello, B. Saint-Saens, C. Schwertberger, G.	Sonate in a Sonate in g Sicilienne opus 78 Sonates Chant du ménestrel Sonate no. 1 in g Adagio in C Sonate no. 4 in g Le cygne, Allegro appassionato Hello cello, deel 2 (jazz e.d., voor 1 of 2 celli)	Editions Delrieu Masters Music Publ. Inc. Editio Musica Budapest Moeck Verlag Broekmans & Van Poppel International Music Company Editio Musica Budapest Edwin Kalmus & Co. Inc. Gabricelli
Tschaikovsky, P.I.	Nocturne, opus 19	Doblinger Verlag Wollenweber
Concerten		
Rieding, O. Vivaldi, A.	Concert in B mineur opus 35 Concert in a, RV 422	Bosworth Musikverlag Broekmans & Van Poppel

Kamermuziek

Albeniz, I.	3 Stücke für Violoncelli	Kunzelmann
Boismortier, J.B.	Sonate in c (2 celli)	Delrieu/Simrock
Cervetto, G.	Trios	Amadeus Verlag
Kodaly, Z.	10 Trio's	Editio Musica Budapest
Kummer, J.	Drei Duette, opus 22	International Music Company
	Vier Duos	Edition Kunzelmann
Marcello, B.	6 Sonaten (2 celli)	Bärenreiter
Popper, D.	Suite, opus 16	Masters Music Publ. Inc.
Thomas-Mifune, W.	6 Vergnügliche Etüden für 2 Violoncelli	Broekmans & Van Poppel

Fase D

Methodes en etudes

Bunting, C.	Essay on the Craft of Celloplaying, deel 1 Prelude, Bowing, Coordination deel 2 The left Hand.	Broekmans & Van Poppel Broekmans & Van Poppel
Feuillard, L. R.	Tägliche Übungen	Schott Musik Verlag
Flesch, C.	Das Scalensystem	Broekmans & Van Poppel
Klengel, J.	Technische Studien, deel 4	Breitkopf & Härtel
Knaven-Rats, E.	Ik speel Cello deel 3	Broekmans & Van Poppel
Stutschewsky, J.	Studien Spieltechnik, deel 1	Schott Musik Verlag
Tortelier, P.	How I play, how I teach	Chester Music

Etudes

Dotzauer, J.J.F.	113 Cello Etüden, deel 2	Edition Peters
Duport, J.L.	21 Etüden	Edition Peters
Franchomme, J.	12 Etüden, opus 35	Editio Musica Budapest
Grutzmacher, F.	Etüden, opus 38, deel 2	Bärenreiter
Piatti, A.	12 Caprices, opus 25	Henle Verlag
Popper, D.	40 Etuden, opus 73	International Music Company
Servais, F.	Six caprices, opus 11 (met tweede stem)	International Music Company
Stuschewsky, J.	Neue Etüden-sammlung für Violoncell (3/4)	Schott Musik Verlag
Thomas-Mifune, W.	3 Vergnügliche Etüden für Violoncell solo	Broekmans & Van Poppel

Speelstukken en concerten

Bach, J.S.	Suite no. 2 Suite no. 3 Suite no. 4	Edition Kunzelmann Schott Musik Verlag Universal Edition
Bruch, M.	Kol Nidrei	International Music Company
Cassado, G.	Requiebros	Schott Musik Verlag
Davidoff, C.	At the Fountain, opus 20/2	International Music Company
Dvorak, A.	Rondo, opus 94 Waldesruhe, opus 68	Henle Verlag Simrock Original Editions

Popper, D.	Dance of the Elves, opus 39	International Music Company
	Tarantella, opus 33	International Music Company
	Gavotte no 2, opus 23	International Music Company
Respighi, O.	Adagio con variazione	International Music Company
Schumann, R.	Adagio und allegro	Masters Music Publ. Inc.
Vivaldi, A.	6 Cello Sonates	Diverse uitgaven
Concerten		
Bocherini, L.	Celloconcert in G dur	Broekmans & Van Poppel
Haydn, J.	Celloconcert in C dur	Dowani International
Vivaldi, A.	Concerto Sol Maggiore P.V. 120 – F. III, no 12	Spartan

B2.4 Contrabas

Methodes en speelstukken

Toelichting

Onderstaand alfabetisch overzicht geeft een dwarsdoorsnede van de gepubliceerde lesmethodes en etudes, waaruit docenten naar believen kunnen putten.

<http://www.trinitycollege.co.uk/site/?id=1054->

Opgemerkt moet worden dat de sonates die IMC heeft uitgebracht voor de bas, in feite dezelfde zijn als die voor cello. De sonates klinken dan een octaaf lager dan de componist heeft bedoeld. Transposities met sleutel verwisseling (tenor i.p.v. bas sleutel) leveren betere resultaten op. De sonates klinken dan een kwart lager dan op de cello en liggen dan in een gunstiger positie. Nu we in een periode zijn dat transposities met muzieknotatieprogramma's worden gemaakt, zijn er al talloze stukken voor de bas gereed gemaakt door de pioniers van de bas.

Omdat de markt tamelijk klein is zijn ze vaak nog niet uitgegeven.

Er zijn uiteraard bij de betere muziekwinkels allerlei stukken, zowel origineel voor de bas als transcripties te vinden.

Alfabetische lijst methodes voor contrabas

Allen-Gillespie	Easy Double Bass (Lode Leide) (Bk-Cd) (13 Pieces beginner double bass player)	De Haske
Akerman, A.	Tricks to Tunes (Groepsonderwijs gemengde strijkinstrumenten) Piano begeleidingen en docenten boek	L & S Music
Braun-Kummer-Seiling	Vier Beginnt (voor groeps en individueel onderwijs)	Schott Music
Dabczynski-Meyer	Sight-Read it for Strings	Alfred Music
Dillon-Kjelland	Strictly Strings Vol.1, 2, 3 (met CD)	Alfred Music
Drew, L.	The Etude Book for Double Bassists	Master Music
Gazda, D.	String Town Tunes for the Developing Ensemble Viool, altviool, cello, bas met CD Docenten handleiding met partituren en cd	Carl Fischer
Goodborn-Duckett-Rogers	Team Strings Vol.1,2,3 (Bk-Cd) Voor viool, altviool, cello, bas	International Music Company
Grossmann, Th.	Kontrabass Spielbuch (Vorstufe-Erweiterung) (Bk-Cd)	Hug & Co

Grossmann, Th.	Kontrabass ABC Vol.1, 2, 3 (Bk-CD's en Piano partij klassiek en pop)	Hug & Co
Hartley, K.	Double Bass Solos 1 (50 Melodieën van de halve tot 6e positie)	Oxford University Press
Hartley, K.	Double Bass Solos 2 (60 stukken uit het orkestrepertoire)	Oxford University Press
Koop-Schroeter	Jedem Kind ein Instrument	Schott Music
Lagercrantz, L.	Double Bass ABC 3 delig	Colour Strings
Levinson, E.	School of Agility	Carl Fischer
Libon, Ph.	2 Studies (Sankey)	International Music Company
Lillywhite-Marshall	Abracadabra for Double Bass	A&C Black London
Meulen, R.v.d.	Double Bass Starter	De Haske
Michel, J.D.	Fur alle Falle Bass!	Schott Music
Montag, L.	Double Bass Tutor Vol.1,2,3 A/B/C, 4	Editio Musica Budapest
Petracchi, F.	Simplified Higher Technique	Yorke Edition
Postel-Vinay, E.	Methode de Contrebasse	Lemoine
Rabbath, F.	Nouvelle Technique de la Contrebasse Vol.1, 2, 3, 4 (Bk-Cd)	A. Leduc
Reinke, G.	Enjoy the Double Bass	Schott Music
Rossi, L.	35 Selected Studies (T.Martin) (Kreutzer, Libon, Mayseder, Spohr, Rode)	International Music Company
Sassmannshaus-Close	Early Start on the Doublebass Vol.1, 2, 3 Duits en Engels	Bärenreiter
Schlink, Th.	Kontrabass! Schule fur Kinder und Jugendliche 1 &2 bevat ook jazz bass standards. Piano partij en illustraties	Breitkopf & Härtel
Simandl, F.	New Method Vol 1& .2	Carl Fischer
Simandl, F.	30 Etudes met pianobegeleiding	Carl Fischer
Slama, A.	66 Etuden in all major and minor scales	Carl Fischer
Stiles, S.	Three improvisation in String Teaching	Broekmans & Van Poppel
Storch-Hrabe	57 Studies Vol.1& 2 (Zimmermann)	International Music Company
Sturm, W.	10 Studies Op.20 Vol.1 & 2 (Zimmermann)	International Music Company
Suzuki, S	Bass School 1,2,3,4,5	AMP
Vance-Constanzi	Progressive Repertoire for the Double Bass Vol.1,2,3 (Bk-Cd)	Carl Fischer
Wolf M.B.	Grundlagen der Kontrabass Technik	Schott

Jazz/ Latin methodes voor contrabass alfabetisch

Arubia-Jarvis	Effective Etudes for Jazz Bass (Bk-Cd)	Kendor Music
Brown, R.	Ray Browns Bass method	Hal Leonard
Carter R.	Building Jazz Lines	Hal Leonard
Coolman T.	The bottom line	J. Abersold
	Double Bass /Bass Guitar Bk-Cd)	
O' Farrel L Goines	Afro-Caribbean&Brazilian Rhythms	
	For the Bass	Carl Fischer
	(I. O'Farrell- L.Goines-L.Traversa- N.Matta-S.Marks)	
Fuqua, E.	Walking Basics	Sher Music Co.
	(Fundamentals of Jazz Bass Playing)	
	(Bk-Cd)	
Geyn, H.v/d	Comprehensive Bass Method for Jazz	
	Players	Baseline Music
	Vol.1 & 2 (Book and Midi Files)	
Geyn, H.v/d	12 Jazz Etudes for Doublebass	
	(Bk-Cd)	Baseline Music
Goldsby, J.	The jazz book- Technique and	
	Tradition	BPM Library
	(bk-Cd)	
Goldsby, J.	Jazz Bowing Techniques	BPM Library
	for Improvising Basists (bk-Cd)	
McKee, A.	Jazz Bass On Top	Hal Leonard
Philipps, T.	Jazz et Contrebasse	Homespun
	Essential Techniques DVD	
Overthrow-Ferguson	The Total Jazz Bassist (Bk-Cd)	Alfred Publishing
	Bass Guitar (Electric) & Double Bass	
Patitucci, J.	60 Melodic Etudes for Acoustic &	
	Electric Bass	Carl Fischer
	Double Bass & Bass Guitar (Electric)	
Patitucci, J.	Ultimate Playalong for Bass	Carl Fischer
	(Bk-Cd) Level 1,2	
Snidero, J.	Jazz Conception 21 Etudes	Advance Music
	for Jazz Phrasing- Interpretation,	
	Improvisation)	
Strictly Strings	Pop-Style Solos Double Bass	
	(Bk-Cass)	Highland Etling
Traversa, L.	A Study in Contemporary Music	
	for the Bass	Carl Fischer

Bijlage 3 Toetsvoorbeelden

B3.1 Viool

Fase A

Zwakkere leerling

Toonladder D over 1 octaaf 2x portato, 4x portato

Cohen, M.

Etude uit superstudies, deel 1

Faber Music Limited

Gemiddelde leerling

Toonladder G over 2 octaven Los, 2 gebonden 4 gebonden 4x détaché

Drieklank majeur en mineur

Cohen, M.

uit Superstudies deel 2. no. 2

Faber Music Limited

Snelle leerling

Toonladder D groot over 2 octaven 2, 4 gebonden 4x détaché

gebroken tertsen

drieklanken

Cohen, M.

uit Superstudies deel 2, no. 6

Make it snappy'

Faber Music Limited

Fase B

Zwakkere leerling

Toonladder over 2 octaven in de 3e positie

Met 2 gebonden legato, 4x spiccato

Gebroken tertsen

Kuchler, F.

Uit Concertino opus 15, deel 3

Bosworth Musikverlag

Gemiddelde leerling

Toonladder over 2 octaven majeur en mineur 4x en 3x spiccato , legato: 2 en 4 gebonden

Drieklanken

Gebroken tertsen

Cohen, M.

Etude uit Technique takes off

Faber Music Limited

Vivaldi, A.

Concert opus 3 no. 6 deel 1

Varner

Snelle leerling

Toonladder over 3 octaven majeur en mineur los 3 en 6 gebonden.

Martele en spiccato

Drieklanken

Gebroken tertsen

Cohen, M.

More technique takes off

Faber Music Limited

Rieding, O.

Concert opus 24 deel 3

Bosworth Musikverlag

Fase C

Techniektoets bestaande uit:

- een toonladder van twee of drie octaven, keuze uit majeur of mineur toonsoorten, met:
- basisstreeksoorten: legato, detaché, staccato, martelé, spiccato
- bijpassende drie- en vierklanken, en een gebroken terts-toonladder
- octaven en tertsen over 2 octaven

Keuze uit de etudes zoals:

Dancla, Ch.	15 Etudes, opus 68 (2 violen)	Edition Peters
Dont, Ch.	24 Etudes, opus 37	International Music Company
Kreutzer, R.	42 Etudes	Edition Peters
Mazas, J.F.	Etudes Brillantes opus 36	International Music Company
Polo, E.	Studi a cordidoppi	Casa Ricordi
Trott, J.	Melodious Double stops deel 2	Broekmans & Van Poppel
Wohlfahrt, F.	Opus 45	Carl Fischer

Zwakkere leerling:

Wohlfahrt, F.	Etude	Broekmans & Van Poppel
Poilleux, E.	Etude	Broekmans & Van Poppel

Laatste deel uit een Rieding of Seitz concert

Gemiddelde leerling

Bach, J.S.	Concert in a	
Dancla, J.B.C.	Etude	Edition Peters
Haydn, J.	Concert in G	
Mazas, J.F.	Etude	International Music Company
Nolck, A.	Hongaarse dans	
Polo, E.	1 t/m 5	Casa Ricordi
Stanley, J.	Siciliana, Allegro uit Sonate op. 4 no. 1	

Snelle leerling

Accolay	Concert in a	
Have, W. ten	Allegro Brilliant	
Mazas, J.F.	Etude	
Kreutzer, R.	Etude	
Polo, E.	1 t/m 10	

Fase D

Techniektoets bestaande uit:

- toonladder in mineur en majeur drie octaven
 - met eventueel extra uitgebreide streektechniek
- sautillé, staccato, ricochet, legato martelé, detaché, spiccato, portato
- drie- en vierklanken, gebroken terts-toonladder, chromatieke toonladder,
- dubbelgreettoonladder-twee octaven: tertsen, sexten, octaven

Keuze uit twee etuden van een verschillend karakter zoals:

Dont, Ch.	24 Vooroefeningen voor Kreutzer en Rode etuden	Edition Peters
Fiorillo	36 Etuden	Edition Peters
Kreutzer, R.	42 Etuden	Edition Peters
Martinu, B.	Ritmische etuden	Schott Musik Verlag
Mazas, J.F.	Opus 36bd 2 of 3	Editio Musica Budapest
Polo, E.	Studi a cordidoppi	Casa Ricordi
Rode	24 Caprices	Schott Musik Verlag

Zwakkere leerling

Misschien geen examen laten doen, maar een leuk programma laten spelen op een uitvoering of ensemble avond

Gemiddelde leerling

Beriot, Ch. de	Concert no. 9 deel 1	IMC of Peters
Brahms, J.	Hongaarse dans no. 2	
Kreisler, F.	Tempo di minuetto	
Kreutzer, R.	Fiorillo etude	
Viotti, G.B.	Concert no. 23 deel 1	IMC of Peters

Snelle leerling

Beriot, Ch. de	Scene de ballet
Schubert, F.	Sonatine

B3.2 Altviool**Fase A****Zwakkere leerling**

Drieklank majeur mineur		
Cohen, M.	Superstudies for viola deel 2 Bijv. Saturday night stomp	Faber Music Limited
Norton, C.	Microjazz for starters	Boosey & Hawkes
Wilkinson/Hart	Keuze uit First repertoire for viola	Faber Music Limited

Gemiddelde leerling

Toonladder C		
Chedeville, P.	Frohliche Tanze fur 2 Bratschen	Hug Zurich
Pracht, R.	Keuze uit Leichte Etudes opus 15 deel 1	Halter Verlag

Snelle leerling

Cohen, M.	Etuden uit Superstudies	Faber Music Limited
Valentine, R.	Sonate in a	Broekmans & Van Poppel

Fase B

Zwakkere leerling

Pracht, R.	Opus 15 deel 1 (laatste 10 etudes)	Broekmans & Van Poppel
Suzuki, S.	Keuze uit Violaschool deel 2	Broekmans & Van Poppel
Wohlfahrt, F.	Keuze uit Etudes opus 45	International Music Company

Gemiddelde leerling

Corrette, M.	Sonate in Bes	Amadeus Verlag
Hummel, B.	Albumblatt	Simrock Original Editions
Pracht, R.	Etudes opus 15 deel 2 (2 ^e /3 ^e pos)	Halter Verlag
Wohlfahrt, F.	Keuze uit Etudes opus 45	International Music Company

Snelle leerling

Blumenstengel	Etudes opus 33	International Music Company
Cohen, M.	Etudes Technique takes off	Faber Music Limited
Telemann, G.P.	Concert in G	Amadeus Verlag
Sitt, H.	Album leaves	International Music Company

Fase C

Zwakkere leerling

Cohen, M.	Keuze uit Technique takes off	Faber Music Limited
Poser, H.	Sonatine opus 54	Sikorski

Gemiddelde leerling

Dancla, C.	Etudes opus 68 (2 alten)	Edition Peters
Kalliwooda, J.	Nocturnes	Edition Peters
Suzuki, S.	Keuze uit Violaschool deel 5	Summy Birchard Inc.
Vaughan Williams, R.	Fantasia on Greensleeves	Oxford University Press

Snelle leerling

Hindemith, P.	Trauermusik	Schott Musik Verlag
Mazas, J.F.	Etudes speciales	Editio Musica Budapest
Palaschko, J.	Studies opus 55	International Music Company

B3.3 Cello (Zeister Muziekschool)

a. instrumentale vorming:

Keuze door de commissie uit het uitvoeren van 3, 4, 5 of 6 stukken van verschillend karakter op het niveau van de bij het leerplan behorende literatuurlijst.

Fase A: toonladder/3-klank – samenspel – technisch- vrije keuze

Fase B: idem, maar met 2 vrije keuze

Fase C: idem, maar 3 vrije keuze, waarbij 1 uit de 20^e/21^e eeuw

Fase D: idem, maar 3 vrije keuze, waarbij 1 uit de 20^e/21^e eeuw en een deel uit een soloconcert.

b. receptieve vorming:

Mondelinge behandeling van de uitgevoerde weken, waarbij de leerling moet blijk geven de in het leerplan genoemde leerstof te beheersen. Leerlingen die de theorielessen behorende bij het (HaFa-)theorie-examen A, B, C, D gevolgd hebben en het daarbij horende schriftelijke succesvol hebben afgelegd, krijgen voor dat deel dispensatie bij de toetsing.

c. creatieve vorming:

Door middel van een eigen werkstuk (compositie, improvisatie, opstel etc.) inzicht verschaffen in de mate van creatieve ontwikkeling.

Piccolo toets

Het komt steeds vaker voor dat leerlingen op jongere dan gemiddelde leeftijd met instrumentaal onderwijs beginnen (5 à 6 jaar). Zij mogen een normale toets 1 doen als zij de normale leeftijd (11 à 12) hebben bereikt. Daarvoor mogen zij een voorbereidende toets doen: de Piccolo-toets.

Afhankelijk van het leerkringniveau moet voor een individuele toets gedacht worden aan 30, 35, 40 of 45 minuten.

Bij toetsing in groepsverband kan gewerkt worden met aangepaste tijden. De beoordeling van de individuele leerling in een groep zal vooral door solomusiceren verkregen moeten worden.

Begeleiding

Het uit te voeren repertoire met begeleiding **dient ook met begeleiding uitgevoerd te worden**, waarbij deze begeleiding ook door leerlingen kan worden gespeeld.

Voorbeeld programma's

Fase A, duur 30 minuten inclusief beoordeling:

- toonladders en drieklanken (zie fase leerplan)
- technisch: Popper - 15 Etüden opus 76, 1 nr. 2 International Music Company
- samenspel: Trowell - Morceaux Faciles Opus 4, deel 1, nr. 2 (alleen kleine greep) of deel 2, nr. 4 (met grote greep) Schott Music Verlag
- vrije keuze: K&D Blackwell, Cello time runners (deel 2), deel naar keuze. Oxford University Press

Fase B, duur 35 minuten inclusief beoordeling:

- toonladders en drieklanken (zie fase leerplan)
- technisch: Baklanova - Keuze uit Dallamos Fekvesvalto Edition Musica Budapest
- samenspel: Trowell - Morceaux Faciles Opus 4, deel 3, nr. 7 (Arioso) Schott Music Verlag
- vrije keuze: K&D Blackwell - Cello time sprinter deel 3, nr. 27 (Wild West). Oxford University Press
- vrije keuze: Bréval - Sonate in C, deel 1 International Music Company

Fase C, duur 40 minuten inclusief beoordeling:

- toonladders en drieklanken (zie fase leerplan)
- technisch: Baklanova – Keuze uit Dallamos Fekvesvalto Edition Musica Budapest
- Stutschewsky - Neue Etüden-sammlung, deel 2, nr. 11 Schott Music Verlag
- samenspel: Trowell - Morceaux Faciles Opus 4, deel 4, nr. 12 (Arlequin) Schott Music Verlag
- vrije keuze: Kummer - Three duets, Opus 22, Duet 1, deel 1 International Music Company
- vrije keuze 20^e/21^e eeuw: C. Norton – Big Beats, nr. 5 (Steadicam)
- vrije keuze: Squire – Tarentella Carl Fischer

Fase D, duur 45 minuten inclusief beoordeling:

- toonladders en drieklanken (zie fase leerplan)
- technisch: Dries Munnik – Broekmans & van Poppel
Spelen in de duimpositie deel 2,
etude naar keuze en/of
Stutschewsky - Neue Etüden-sammlung,
deel 3, nr. 23 Schott Music Verlag
- samenspel: Tsjaikovski - Nocturne opus 19, no. 4 Wollenweber
- vrije keuze: Kummer - Three duets, opus 22, International Music Company
Duet 3, deel 2 (Swiss theme)
- vrije keuze 20^e/21^e eeuw: M. Reger - Sikorski 362
2 Stücke opus 79^e Caprice en/of Romanze Edition Kunzelmann
- vrije keuze: J.S. Bach - Cellosuite 1 of 2 Breitkopf 2938
- vrije keuze concert: J. Klengel - Concertino in C
opus 7, deel 1

Bij tussentijdse en eindbeoordeling dient een uniform stramen te worden gehanteerd, waarin de relatie met doelstellingen en leerplannen duidelijk aanwezig is.

Voor beeld van een totale toetsprocedure zie bijlage 4.

B3.4 Contrabas

Toelichting

Onderstaande toetsvoorbeelden geven een indicatie van het niveau van grotere muziekscholen zoals Trinity College in het Verenigd Koninkrijk wordt gehanteerd.

Daar wordt overigens gewerkt met de volgende niveau's: Initial en Grade 1 t/m 8.

Aangezien de meeste muziekscholen in Nederland geen subsidie meer krijgen is het onderwijs op de bas ofwel afwezig of dermate ongelijk over de muziekscholen dat in deze richtlijnen gekozen is voor een vergelijk met het meer gestructureerde traditionele onderwijs. Uiteraard zal iedere docent zijn methode en materiaal aanpassen aan het niveau en de behoefte van de leerling. <http://www.trinitycollege.co.uk/site/?id=1054->

Toetsvoorbeelden Contrabas Voorbereidend niveau

Anderson, G.E./

Prost, R.S.	Alles für 1 Streicher, 1	Siebenhüner
Meulen, R vd	Double Bass Starter	De Haske
Nelson	Right from the Start for double bass and piano	Boosey & Hawkes
Norton	Micro Jazz For Beginners	Boosey & Hawkes
Rhoda	The ABC's of Bass book 1	A&C Black
Traditionals	Abracadabra Book 1	A&C Black
Traditionals	Essential Elements 2000	Hal Leonard
Traditionals	The Essential String Method 1, 2	Boosey & Hawkes
Traditionals	Bass is best Book1	Yorke Edition
Traditionals	Ready Steady, Go	BMP 502

Toonladders en drieklanken

D groot en A groot tot en met de sext

Toetsvoorbeelden Contrabas A niveau

Traditionals	The Essential String Method Book 3,4	Boosey & Hawkes
Traditionals	Abracadabra Book 1	A&C Black

Traditionals	Ready Steady, Go	BMP 502
Traditionals	Abracadabra Book 1	A&C Black
Traditionals	Pour les jeunes contrabassists vol.1	Billaudot
Jean-Loup Dehant	La Contrebasse classique Vol.A	Combre
Norton	Micro Jazz For Beginners	Boosey & Hawkes
Osborne	The really easy Bass book	Faber Music Limited
Salles B.	Pieces classiques 1A, 1B	Billaudot
Tucker, R.J.	ABC' s of Bass book 1	C.Fischer

Toonladders en drieklanken

A, C, D majeur, A en D mineur tot en met de sext
Drieklanken D, A en C

Voor de gevorderde leerling G, F, Bes majeur een heel octaaf
E mineur en G mineur tot en met de sext

Toetsvoorbeelden Contrabas B niveau

Caroll	Five simple pieces for double bass and piano	Stainer & Bell Limited
Diverse	La Contrebasse classique vol. B	Combre
Diverse	35 easy pieces	Yorke
Osborne	The double bass sings	Piper
Nelson	Technitunes	Boosey & Hawkes
Norton	Micro Jazz For Beginners	Boosey & Hawkes
Osborne	Junior Jazz book 1	Recital
Traditionals	Subterrenian Solos	BMP
Traditionals	The Essential String Method 5,6	Boosey & Hawkes
Diverse	ABC' s of Bass book 2	C. Fischer
Wedgwood	Jazzin' about	Faber Music Limited

Toonladders en drieklanken

A, C, D majeur, A, D en G mineur een heel octaaf/ of 12
Drieklanken A,C, d en G
Dubbelklanken D snaar met kwint en sext

AMV

Gehoortest beginners

- 1) Het kunnen aanvullen van de weggelaten grondtoon na het horen van het akkoord en fragment van 4 maten in 2/4 of 4/4/ maat.
- 2) Ritme van de melodie klappen na het twee keer te hebben gehoord
- 3) Kunnen onderscheiden of de melodie legato of staccato werd gespeeld
- 4) Identificeren van de hoogste van drie tonen

A

- 1) Na kunnen klappen van een melodie van 4 maten in 2 of vierkwartsmaat
- 2) Kunnen zeggen of de laatste noot van de melodie hoger of lager was
- 3) Kunnen zeggen of de melodie legato of staccato gespeeld werd
- 4) Kunnen vaststellen of er een alteratie werd gespeeld na twee keer luisteren

AII en B

- 1) Luisteren naar een melodie in 2 en 3 kwartsmaat en kunnen aangeven om welke maatsoort het gaat met handbeweging van een slag in twee of in drie
- 2) Kunnen zeggen of de laatste noot van de melodie hoger of lager was
- 3) Kunnen zeggen of de melodie majeur of mineur is
- 5) Crescendo en decrescendo kunnen vast stellen
- 6) Vaststellen van een alteratie

Toetsvoorbeelden Contrabas C niveau

Bach, J.S.	Four Preludes	Recital Music
Beethoven, L. van	Sonatine (solos for the double bass)	C. Schirmer Inc.
Boccherini, L.	Menuet Pieces Classiques)	Billaudot
Dragonetti	Solo in D	Doblinger
Marcello, B.	Sonate nr. 6 in G	International Music Company
Vivaldi, A.	Sonate nr. 1 in Bes	International Music Company

Orkestrepertoire

Bach, J.S.	Vioolconcerten en Orkestsuites
Beethoven, L. van	Symfonie 1 t/m 5
Brahms, J.	Symfonie 1, 2
Dvorak, A.	Symfonie nr. 8, 9
Haydn, J.	Diverse symfonieën
Mozart, W.A.	Overture Die Zauberflöte

Toonladders en drieklanken

E, A, C, G, D , F , Bes majeur en mineur over twee octaven

Toetsvoorbeelden Contrabas D niveau

Bottesini, G.	Rêverie	International Music Company
Bottesini, G.	Elegie	International Music Company
Cimador	Concert in G	Yorke
Dragonetti, D.	12 Walsen	Henle
Dragonetti , D.	Concert	Doblinger
Eccles, H.	Sonate in G klein	International Music Company
Keyper, F.A.L.	Romance & Rondo	Yorke
Lorenzitti, B.	Gavotte	BMP
Vivaldi, A.	Diverse sonates	International Music Company

Orkestrepertoire

Bach
Haydn
Mozart
Beethoven
Schubert
Mendelssohn
Berlioz
Bruckner
Tsjaikovsky

Toonladders en drieklanken (over twee octaven)

C, G, D, A, E, B
F, Bes, Es, As, Des

Bijlage 4 Voorbeeld toetsprocedure

Voorbeeld van een totale toetsprocedure (Zeister Muziekschool)

A. Tussentijdse controle (rapporten)

1. Deze halfjaarlijkse controle door de eigen docent volgens een uniform stramien wordt gerapporteerd aan de leerling c.q. de ouders en de directie.
2. Centraal hierbij staat de vraag welke vorderingen de leerling maakt t.o.v. de doelstellingen die worden nagestreefd.
3. De rapportage richt zich op de leergebieden en de daarin te onderscheiden aspecten, zoals deze in de leerplannen zijn vermeld:

het instrumentale gebied:

- motivatie en attitude
- technische vaardigheden: studievaardigheid, houding en motoriek techniek (in engere zin), individueel spel : van blad, uit het hoofd, prima vista, improviserend, samenspel
- creativiteit
- kennis en inzicht

het auditieve gebied:

- vaardigheden

het receptieve gebied:

- kennis en inzicht
- vaardigheden
- motivatie en attitude

Voor een concrete vormgeving van het bovengenoemde kan verwezen worden naar rapporten zoals die in gebruik is en dat geschikt is voor zowel de interne, als de externe rapportage.

B. Eindbeoordeling

1. Het moment van de eindbeoordelingen wordt in principe vastgesteld **aan het eind van elke** in het leerplan omschreven **leerkring** (bij de thans geldende plannen dus na resp. 3, 6 en 9 jaar).
2. Indien de eindbeoordeling wordt gerelateerd aan de tussentijdse controles kan bij de **eindbeoordeling het instrumentale gebied centraal** geplaatst worden. De andere leerstofgebieden kunnen dan aan de orde komen in relatie tot het gespeelde programma.
3. Omdat het musiceren het meest directe en concrete resultaat van het onderwijs is, zal de eindbeoordeling zich in hoofdzaak op dit musiceren dienen te richten. Dit musiceren geschiedt tijdens de lessen, voorspeelavonden en uitvoeringen. Aangezien de laatste twee vormen te specifieke doelen hebben en tevens daardoor beperkingen met zich meebrengen, ligt het voor de hand **aansluiting te zoeken bij de lessituatie**.

4. Bij de eindbeoordeling is naast de **eigen docent** ook iemand **namens de directie** aanwezig en een **andere docent** (in principe - maar niet noodzakelijk - van hetzelfde instrument).
5. De te hanteren **criteria** voor niveaunormen worden **aangereikt door de leerplannen** en bijbehorende literatuurlijsten, waarbij de drie leergebieden als uitgangspunt dienen.

Het beoordelingsonderzoek bestaat uit de volgende elementen:

a. instrumentale vorming:

Het uitvoeren van 3, 4 of 5 stukken van verschillend karakter op het niveau van de bij het leerplan behorende literatuurlijst.

Leerkring I: samenspel, technisch, vrije keuze

Leerkring II: idem, maar met 2 vrije keuze

Leerkring III: idem, maar 3 vrije keuze, waarbij 1 uit de 20^e eeuw.

b. receptieve vorming:

Mondelinge behandeling van de uitgevoerde werken, waarbij de leerling moet blijk geven de in het leerplan genoemde leerstof te beheersen. Leerlingen die de theorielessen behorende bij het HaFa-examen A, B, C, D gevolgd hebben en het daarbij horende schriftelijke succesvol hebben afgelegd, krijgen voor dat deel dispensatie bij de toetsing.

c. creatieve vorming:

Door middel van een eigen werkstuk (compositie, improvisatie, opstel etc.) inzicht verschaffen in de mate van creatieve ontwikkeling.

Piccolo toets

Het komt steeds vaker voor dat leerlingen op jongere dan gemiddelde leeftijd met instrumentaal onderwijs beginnen (5 à 6 jaar). Zij mogen een normale Toets 1 doen als zij de normale leeftijd (11 à 12) hebben bereikt. Daarvoor mogen zij een voorbereidende toets doen, de Piccolo-toets.

De organisatie van de eindbeoordeling

1. Plaats

Hoewel de werkgroep eigenlijk geen mogelijkheid – behalve lesbezoek door de directeur – wil uitsluiten, geeft zij er wel nadrukkelijk de voorkeur aan om de toetsing **voor alle leerlingen in gelijke omstandigheden** te laten plaatsvinden en deze ook enig cachet mee te geven: indien de leerling daar al eens gespeeld heeft, is de beste plaats daarvoor volgens de werkgroep de Zaal. **In praktijk blijkt de ‘eigen leskamer’ de meest geschikte locatie.**

2. Tijdstip

In verband met de schoolorganisatie is een **centrale toetsingsweek** vastgesteld. Zo ontstaat de mogelijkheid in een kort tijdsbestek alle toetsen af te handelen en alle daarbij onmisbare medewerkers aanwezig te hebben. Tevens wordt voorkomen, dat de toetsen een te grote en langdurige druk op de schoolorganisatie en haar medewerkers uitoefenen. Consequentie voor deze keus is, dat in de toetsingsweek de normale lessen - komen te vervallen.

3. Duur

Afhankelijk van het leerkringniveau moet voor een individuele toets gedacht worden aan **30, 35 of 40 minuten.**

Bij toetsing in groepsverband kan gewerkt worden met aangepaste tijden. De beoordeling van de individuele leerling in een groep zal vooral door solomusiceren verkregen moeten worden.

4. **Begeleiding**

Het uit te voeren repertoire met begeleiding **dient ook met begeleiding uitgevoerd te worden**, waarbij deze begeleiding ook door leerlingen kan worden gespeeld.

5. **Procedures**

Afspraken zijn gemaakt voor de gevallen waarin:

- a. niet aan de normen wordt voldaan
- b. uitstel verstandig en verantwoord is
- c. leerlingen het leerplan sneller doorlopen of jonger zijn dan gemiddeld
- d. leerlingen bij aanmelding niet meer het beginniveau hebben

Motivaties en beoogde effecten van toetsing

Externe motivaties en effecten

1. Het begrip 'school c.q. instituut' krijgt (nog) **meer inhoud** en wordt **duidelijker zichtbaar**. De voordelen van een muziekschool t.o.v. particuliere lespraktijken en andersoortige circuits worden beter geprofileerd indien naast bijv. de orkest- en ensemblefaciliteiten ook inzicht in en garanties voor de kwaliteit van het onderwijs in de praktijk worden vormgegeven.
2. **In elke onderwijsvorm** en bij vele recreatieve activiteiten **wordt getoetst**. Een instituut waar onderwijs wordt gegeven, leerplannen en rapportages worden gehanteerd, kan hierop geen uitzondering zijn. Voor beleidmakers is e.e.a. onlosmakelijk met elkaar verbonden.
3. Controle op de geformuleerde doelstellingen en vastgelegde leerplannen – op grond waarvan de middelen ter financiering ter beschikking worden gesteld - is des te meer een **garantie en legitimatie voor school en overheid voor een verantwoord gebruik** van deze middelen.
4. Hantering en bewaking van lokaal vastgelegde niveaus maken **plaatsbepaling** naar regionale en landelijke normen en kaders **duidelijker en gemakkelijker**.

Interne motivaties en effecten

Voor de leerling

1. Leerlingen zullen zich **bewuster** worden van muzikale ontwikkeling.
2. Leerlingen worden **gestimuleerd** tot grotere ontplooiing van creativiteit en zelfwerkzaamheid.
3. Leerlingen hebben (nog) meer gerichte momenten om naar toe te werken, waardoor de **studiezin meer geprikkeld** zal worden.
3. Leerlingen zullen minder afhankelijk zijn van een 'toevallige' plaatsing: **generale criteria** bevorderen duidelijkheid, zekerheid, rechtvaardigheid en objectiviteit.

Voor de docent

1. Door de relatie tussen toetsing en doelstellingen/leerplannen kan het **doelgerichter werken** bevorderd worden. De vigerende leerplannen zullen beter worden nageleefd en aspecten als receptieve vorming, creativiteitsontwikkeling en zelfwerkzaamheid kunnen worden gestimuleerd.
2. **Samenwerking** tussen en binnen vakgroepen zal noodzakelijker worden.
3. **Verschillen** in opvatting binnen vakgroepen worden zichtbaar en zo **bespreekbaar**.
4. Toetsing kan een middel zijn om te leren kritiek te uiten en te verdragen. Tevens kan het een bijdrage leveren aan **zelfonderzoek en persoonlijke tussenevaluatie**.
5. **Garantie** voor het niveau waarop gewerkt mag, kan en moet worden.

Bijlage 5 Suggesties voor leren samenspelen

Componist/ samensteller	Titel	Uitgever
Akerman, A.	Tricks to tunes Een uit 3 delen bestaande methode voor de gehele vioolfamilie 'from down under'. Apart docentenboek met piano-begeleidingen.	Broekmans&Van Poppel
Applebaum, S.	String builder Een methode voor alle strijkinstrumenten die los behandeld kan worden, maar ook gezamenlijke ensemblestukken bevat.	Belwin Edition
Dillon, J.	Strictly Strings Een complete en uitgebreide methode voor alle strijkers (incl bas) waar aan gekoppeld diverse samenspelboeken. Zeer complete uitwerking naar orkestspel	Alfred Music Publishing
Herfurth, P.	A tune a day Zeer bekend hoewel bij strijkers weinig gebruikt. Goed toepasbaar.	Boston Music
Nelson, S.M.	Tetratunes Technitunes In viool/alt/cello/bas versie die parallel loopt en zowel individueel als in groepsverband te gebruiken zijn. Met pianopartij (optioneel).	Boosey & Hawkes Boosey & Hawkes
Rolland, P.	Young strings in action Individuele en groepslesmethode in viool/alt/cello en basversie. Diverse stukken in heterogeen/homogeen samenspel toepasbaar.	Boosey & Hawkes
Sassmanshaus, E.	Early start on the violin, viola and cello Celloboek is toepasbaar op bas (m.u.v. de c-snaar) omdat deze methode vooral van uit de dalende terts werkt. Er hoort een apart samenspelboek bij.	Bärenreiter
Suzuki, S.	Suzuki school De didactische visie van Suzuki is onlosmakelijk verbonden met het juiste gebruik van het lesmateriaal	Summy Birchard Inc.

Torp, J.	A flying start for strings Met ensembleboek. De meeste stukken hebben een toonsoort die zich leent voor heterogeen samenspel, maar zijn overwegend gericht op homogeen samenspel. Celloversie bruikbaar voor bas.	Flying Strings
	Orchestra Expressions (complete samenspelmethode, met docentenboek)	Flying Strings

Music for Strings

De in de serie “**Music for Strings**” uitgegeven composities en arrangementen voor strijkorkest (met en zonder piano) gaan uit van de persoonlijke visie van Hans Scheepers op het vanaf jonge leeftijd samenspelen in orkestverband: plezier in het samen musiceren en speelbaarheid van het materiaal zijn de belangrijkste kenmerken van deze werken.

Alle composities en arrangementen zijn geschreven voor het zogeheten Tweede Strijkorkest van de Muziek - en Dansschool in Amstelveen. De bezetting bestaat uit: eerste, tweede en derde viool, cello, contrabas met in de meeste werken een ondersteunende pianopartij. De pianopartij heeft een begeleidende functie. Het materiaal is zeer geschikt voor elementair ensemblespel en klankontwikkeling. De partijen zijn aantrekkelijk om te spelen en de muziek is voor kinderen zeer begrijpelijk. De derde vioolpartij is over het algemeen iets eenvoudiger dan de eerste en de tweede zodat alle orkestleden op hun eigen niveau kunnen participeren in het geheel. Deze partij wordt ook als optionele alt viool partij meegeleverd.

De uitgaven in deze serie zijn ingedeeld in drie niveaus:

Niveau A: alle vioolpartijen in de eerste positie

Niveau B: de eerste vioolpartij in de derde positie

Niveau C: de eerste vioolpartij in de vierde positie

Orkestmuziek Hans Scheepers

Ardeleana (strijkorkest met piano)

Celebration (strijkorkest)

Czardas (strijkorkest met piano)

Fun2Play (strijkorkest met piano)

Let's play a Happy Tune (strijkorkest met piano)

Little Story (strijkorkest met piano)

Little Symphony (strijkorkest)

Ouverture (strijkorkest met piano)

Rondeau / Henry Purcell / arr. Hans Scheepers (strijkorkest)

Scales and Arpeggios (strijkorkest met piano)

Snarenspeel ('Playful Strings') (strijkorkest)

Symphony / William Boyce / arr. Hans Scheepers (strijkorkest)

Twee Volksmelodieën uit Transsylvanië (strijkorkest met piano)

Zonnestein Symfonie (strijkorkest met piano)

Met geluidsopnamen zie <http://www.mansarda-sintra.com/>

Bijlage 6 Van viool naar altviool

Door Judith Wijzenbeek

Over de praktische verschillen tussen viool en altviool

Inleiding

Er zijn drie soorten altleerlingen:

1. de zogenaamde Edelbratschen, dat wil zeggen de kinderen die meteen voor de donkere klank van de altviool kiezen
2. de leerlingen die op wat oudere leeftijd op altviool overstappen (waarschijnlijk de grootste groep)
3. de leerlingen die af en toe altvioolspelen in kamermuziek of in een orkest.

De overstap van viool naar altviool moet zorgvuldig gebeuren omdat snel blessures kunnen ontstaan.

Juist leerlingen die ook viool spelen, hebben de neiging te denken: dat doe ik wel even, het is hetzelfde als viool alleen alles is wat groter. Zonder goed te voelen wat ze doen forceren ze hun linkerhand. Qua streek is het heel verleidelijk om voor een enorme, maar holle klank te gaan, zonder diepte (over-resonans)

Het is belangrijk dat de leerling gaat zoeken naar een heldere maar diepe klank, het zoeken naar de kern van de toon. Met name omdat de altviool in kamermuziek vaak een belangrijke functie heeft binnen het akkoord. Wat hierbij kan helpen is het beeld van een barokcellist die zijn instrument tussen de knieën heeft (als het ware omarmt).

Een hulpmiddel kan ook zijn: volg het hout van de stok. Denk de streek in de vorm van een banaan. Een oefening hiervoor is een toonladder spelen waarbij elke toon vier keer in het midden van de stok gestreken wordt.

Handige tip

Duik in je instrument en stel je voor dat je er de klank uit wilt trekken.

Het gaat hierbij om het voelen van weerstand, het geven van druk alleen volstaat niet.

Een andere oefening om dit te leren voelen is een afstreek te beginnen met een haar en dan langzaam in de snaar te zakken en hierbij het punt van weerstand te zoeken.

Hierbij de pols iets laten zakken zodat je als het ware de pols volgt.

Op deze manier meerdere afstreken achter elkaar maken waarbij een toon met kern maar zonder over-resonans ontstaat.

Vervolgens dezelfde oefening maar met puncteren waardoor er stoksnelheid bij komt.

Het advies voor wat de linkerhand betreft, is om vooral niet op een grotere alt te laten spelen dan 36- tot 37-en een half.

Verder moet het vioolframe idee van opzetten vanaf de 1^e vinger worden losgelaten.

Het altframe heeft als basis de 2^e vinger en de duim komt dan ook meestal in de richting van de 2^e vinger. Het kan nodig zijn de duim onder de hals te brengen en hiermee de altviool te liften bijvoorbeeld bij positiewisselingen.

De spanning moet verdeeld worden tussen het punt waar de altviool in balans is op schouder of sleutelbeen en de linkerhand. Dit balanspunt kan gewonden worden door met de kaak over de

kinhouder te aaien tot de alt een natuurlijk plekje vindt en zich voegt naar de speler in plaats van andersom.

Op de altviool zijn halve positie en 2^e positie heel belangrijk. Deze moeten dan ook extra geoefend worden. De pols mag niet, in een drang om te rekken, naar buiten gedraaid worden. Dit leidt tot peesontstekingen.

Eerder moet je denken vanuit terugdenken vanaf de 4^e vinger.

Het laten liggen van de vingers, wat veel wordt toegepast bij de viool, moet enigszins worden losgelaten. Denk eerder aan soepel 'bouncen' van de ene vinger naar de andere.

Altviool voor kinderen

Jurriaan van Roon schrijft dat er een klant belde met de vraag of hij wel eens had gehoord over speciale alten voor kinderen. Studieviolen zou je kunnen aanpassen op zo'n manier dat het een altklank zou produceren. Jurriaan liet zich inspireren door een artikel over dit onderwerp in ARCO - het blad van de ESTA (European String Teachers Association) en ging in zijn werkplaats aan de slag. 'Het idee is zo eenvoudig dat het mij bijna ergerde dat ik het niet zelf had bedacht! Zó simpel, zó effectief' vertelt hij.

Iedereen kent de werking van de gewone kam: klanktransmissie naar de klankkast.

De stapel dient er, grofweg gezegd, voor het achterblad bij de trilling te betrekken.

Bij de kinderalten wordt de kamvoet aan sopraanzijde (de kamvoet vlak bij de stapel) direct in contact gebracht met de (nu langere) stapel. Vervolgens gaat deze kamvoet met daaraan vast de stapel door een gat direct richting achterblad. Uiteraard is het gat in het bovenblad ruim groter dan de diameter van de stapel want het is niet wenselijk dat er enig contact is met het bovenblad. Het sopraanregister wordt dus genegeerd bij deze instrumenten.

Het spreekt voor zich dat deze operatie uitsluitend uitgevoerd dient te worden bij instrumenten van eenvoudige makelij. Maar ook bij deze eenvoudige instrumenten is het effect direct hoorbaar. Zo zijn van 1/4 violen kleine alten gemaakt. Deze worden dan 1/8 alt genoemd (je rekent vanaf de grote alt terug, dus een 4/4 viool wordt 3/4 alt, etc.). Savarez maakt snaren in de Corelli-Crystal-serie speciaal voor dit doel, tot de 1/8 maat.

Menig enthousiast jong mens speelt inmiddels op zo'n kleine, aangepaste alt.

Bron

Jurriaan van Roon

Contrada Musica vioolbouwers Amersfoort

Bijlage 7 De overgang van basgitaar en cello naar contrabas

De meeste bassisten hebben jarenlang andere instrumenten gespeeld voordat zij de contrabas ter hand namen. Dat komt omdat het instrument beter tot zijn recht komt met een grotere snaarlengte en klankkast. Toch zijn er inmiddels al geruime tijd mini-basjes in de handel en worden ook kinderen in de gelegenheid gesteld hun voorkeur een meerjarige aanloop te nemen naar de bespeling van het grootste strijkinstrument.

Er is ook een andere route, er zijn basgitaristen die het volle geluid van de contrabas ontdekken en bereid zijn er de nodige extra moeite voor te doen om zelf het geluid te produceren dat de basgitaar met minder fysieke moeite uit de luidsprekers haalt. Het strijken vraagt nog eens een extra investering en er is een andere categorie spelers die eerst cello heeft gespeeld, maar meer neigt naar de lage tonen.

Als zij zich aanmelden bij een contrabasleraar wordt hen meestal verteld dat de vingerzettingen die zij eerder op de (bas)gitaar of cello hebben gebruikt niet kunnen worden gebruikt op de bas. Het is echter maar de vraag of afleren van het systeem dat zij gebruikt hebben verstandig is. Historisch onderzoek naar speeltechniek heeft aangetoond dat er verschillende methodes zijn geweest en dat er nog steeds geen standaardisering heeft plaatsgevonden. Nog steeds zijn er de Italiaanse en Duitse school, de eerste gebruikt de 3^e vinger systematisch in alle posities en de tweede pas in de duimposities, de eerste gebruikt net als de Franse school de bovenhandse strijkstok en de tweede de onderhandse strijkstok, een traditie die nog geënt is op de gambatraditie.

In 1909 publiceerde de Hamburgse professor Friedrich Warnecke (1856-1931) twee boeken met als titel *Ad Infinitum* waarin hij de scholen in Europa en Amerika in kaart bracht. [*Ad Infinitum Der Kontrabass, Seine Geschichte und seine Zukunft. Probleme und deren Lösung zur Hebung des Kontrabaßspiels* Faksimile-Neudruck 2005 Paperback ISBN10 3-938601-00-0 & ISBN13 978-3-938601-00-6]

Warnecke kwam tot de conclusie dat de Praagse en Weense basdocenten er geen aanspraak op konden maken methodisch het gelijk aan hun kant te hebben, aangezien de Italianen de grootste virtuozen hadden voortgebracht zoals Domenico Dragonetti (1763-1846) en Giovanni Bottesini (1821-1889) die andere methodieken gebruikten.

In zijn 'Neue Schule des Kontrabass-spiels' (1888) publiceerde hij zijn bevindingen; de combinatie van de Praagse en de Italiaanse scholen. Later onderzoek naar een twintigtal basconcerten, geschreven in de bloeitijd van de Weens klassieke tijd, zou aantonen dat op de bas vingerzettingen werden gebruikt zoals op de basgamba, violone en violoncel. [Focht, Josef. 'Historische Facetten des Wiener Kontrabasses'. Michaelsteiner Konferenzberichte 64: Geschichte, Bauweise und Spieltechnik der tiefen Streichinstrumente. Ed. Monika Lustig. Stiftung Kloster Michaelstein, 2004.]

De logische conclusie van Warnecke dat alle vingers gebruikt kunnen worden kan nog verder worden onderbouwd. Corrette's 'Méthode pour apprendre à jouer de la Contrebasse' (1773) gaf 1-2-3 als vingerzetting, zoals Bismantova eerder in zijn 'Regole per suonare il Contrabasso' (1694). Domenico Dragonetti gebruikte systematisch alle vingers en de duim. De methode 'Spiel auf dem Contrabass' van Dr. Nicolai gepubliceerd in 1816) gebruikt evenals Friedrich Christoph Franke in zijn 'Anleitung, den Contrabass zu spielen' (1820) alle vier vingers. Vaclav Hause (1764-1845) was de eerste basdocent aan het Praags conservatorium (1811-1845) die een driedelige 'Contrabass-Schule' publiceerde in 1809 waarin hij als vingerzetting 1-2-4 voor twee halve tonen met weglating van de 3e voorschreef.

Franz Simandl (1840-1912) afkomstig van het conservatorium in Praag, werd lid van het Weense hoforkest en basdocent aan het Weens conservatorium van 1869-1910. In zijn methode uit 1874 propageerde hij eveneens de vingerzetting 1-2-4 voor twee halve tonen, waarbij pas in de duimposities gebruik wordt gemaakt van de 3^e vinger.

Terwijl het 1-2-4 systeem in het Duitstalige cultuurgebied de overhand kreeg, zou in Italië de variant 1-3-4 het meest gebruikt worden. Bonifazio Asioli (1769-1832) zou dat als eerste beschrijven in zijn 'Elementi per il Contrabasso' (1820) en Giovanni Bottesini (1821-1889) deed dit later in zijn 'Metodo di Contrabasso' (1869).

Dat het gebruik van alle vingers en duim op het klavier niet vanzelfsprekend was kunnen weinigen zich voorstellen. Toch werd dit pas een eeuw nadat J.S. Bach dit als eerste had ontwikkeld de standaard. (Carl Cerny (1791-1857) schrijft dat hij werd aangenomen als leerling van Beethoven op voorwaarde dat hij de methode van C.P.E. Bach zou bestuderen, waarin het gebruik van het onderzetten van de duim wordt uitgelegd). Het gebruikelijke spel op het klavier met alleen de vier vingers verdween.

Luigi Bocherini (1743-1805) en Jean Louis Duport (1749-1819) zouden het gebruik van alle vingers en de duim op de celloets systematisch toepassen. De onderhandse greep op de cellostrijkstok (die volgens de musicoloog Charles Burney in de 18^e eeuw nog door de helft van de cellisten werd gebruikt) is geheel verdwenen.

De bas bleef het minst gestandaardiseerde instrument, zowel in de bouw- als speeltechniek. Vaak als hybride van de gamba- en vioolfamilie gebouwd, zou de onderhandse greep dominant blijven in midden Europa, terwijl de Italianen, Fransen, Nederlandse en Engelse bassisten de Franse bovenhandse greep gebruikten. De strijd tussen de verschillende scholen werd versterkt door de nationalistische oorlogen (de Frans Pruisische in 1872, WO I in 1914-1918). Tot op de huidige dag bestrijden verschillende scholen elkaar zonder logische argumenten. De internationale conventies van BASSEUROPE gehouden in Parijs 2008, in Berlijn 2010, in Kopenhagen 2012 en in Amsterdam 2014 blijken een probaat middel tegen de oude richtingenstrijd, omdat zowel docenten en studenten binnen het tijdsbestek van een week de verschillende methodes kunnen vergelijken. Er is geen enkele reden jongeren tot het ene of het andere systeem te bekeren. Tot voor kort werd (bas)gitaristen en cellisten dringend aangeraden het Simandl systeem te leren terwijl zij hun vertrouwde systeem kunnen blijven gebruiken. Docenten worden geacht adaptief onderwijs te kunnen geven en waar nodig verouderde methoden te vervangen of aan te vullen. Veel basmethodes zijn nogal dogmatisch zodat de muzikale fragmenten veelal gereduceerd worden tot de vingerzettingen van de betreffende school.

Baspartijen uit cantates en concerten van J.S. Bach en tijdgenoten als Händel, Telemann en Vivaldi en symfonieën van Haydn, Mozart en Beethoven boden vroeger al een aantrekkelijker leerschool dan de etudes van de basscholen. Zijn de etudes voor piano van Chopin kleine kunstwerken, de etudes voor bas zijn meestal mechanisch en gortdroog. De docent kan beter stukken selecteren die voor de leerling meer aansprekend zijn. De professionals kiezen steeds uitdagender stukken en hebben de beschikbare hoeveelheid transcripties inmiddels fors uitgebreid.

Methodes die het samenspel in het strijkkwintet vanaf het begin integreren zullen de beste resultaten geven. De harmonie en fanfare orkesten hebben in Nederland een lange traditie van het vroeg inzetten in het samenspel. Een soortgelijke praktijk voor strijkers is hier nog niet algemeen en verdient aanbeveling.

Bijlage 8 Checklist Opleidingswerkplan

Door Jan van den Eijnden

Een opleidingswerkplan is een werkdocument waarin op instellingsniveau bepaalde principes en kenmerken van de strijkersopleiding zijn vastgelegd. Het plan kan gerelateerd zijn aan deze inhoudelijke richtlijnen en bevat de volgende onderdelen:

1. Algemene beschrijving van doel en uitgangspunten van de betreffende lokale of regionale opleiding
2. Beschrijving van de inhoudelijke aspecten:
 - a. Leerdoelen, leerinhoud en leeractiviteiten
 - b. Opleidingsfasen en leerjaren
 - c. Eindtermen per leerfase
 - d. Didactische leer- en werkvormen en onderwijskundige organisatie (ook team-teaching)
3. Beschrijving van het leerlingvolgsysteem – toetsing en rapportage
 - a. Inhoud en opzet rapportage aan leerling/ouders (evt. orkest)
 - b. Leerlingvolgsysteem, gericht op begeleiding van de leerroute van de leerling
 - c. Kwaliteitsborging van de muzikale leerprocessen
 - d. Beschrijving van veranderingsdoelen op korte en lange termijn
4. Beschrijving van organisatieaspecten van de opleiding
 - a. Vastlegging van functies, taken en verantwoordelijkheden van:
 - i. Docenten
 - ii. Leidinggevenden
 - b. Beschrijving van interne overlegsituaties:
 - i. Docenten - onderling
 - ii. Docenten – leiding
 - iii. Docenten – leerlingen
 - c. Beschrijving van externe overlegsituaties
 - i. Leiding – amateurkunstveld
 - ii. Leiding – (primair/voortgezet) onderwijs
 - iii. Leiding – ouders
 - iv. Leiding – provinciale en/of landelijke organisaties
 - v. Docenten – amateurkunstveld
 - vi. Docenten – (primair/voortgezet) onderwijs
 - vii. Docenten – ouders
 - d. Planning en beheer van (financiële mogelijkheden) voor onderwijsmiddelen zoals instrumenten en audiovisuele voorzieningen etc.
 - e. Planning van jaarrooster, leslocaties, lestijden, lesvormen, samenspellessen, gehoorscholing en theorielessen, voorspeelmomenten en optredens, projectweken
 - f. Planning en organisatie van tentamens en examens

Gerelateerd aan het opleidingswerkplan zijn vervolgens lesplannen waar, vanuit de beginsituatie van de leerlingen, de praktische en specifieke leerinhouden worden beschreven qua didactisch-methodische planning.

Bijlage 9 Onderzoeksgegevens over muziekonderwijs

Muziek maakt slim

Onderzoek heeft aangetoond dat muziekonderwijs een significante bijdrage levert aan de algemene leerprestaties van kinderen. Het muziekonderwijs betekent voor het individu dus meer dan alleen de mogelijkheid van zelfexpressie. Het bevordert ook concentratie en leercapaciteit, de sensomotorische ontwikkeling en de onderlinge samenwerking.

Op veel gebieden levert muziekonderwijs een bijdrage aan de samenleving die zowel het individu als de sociale cohesie versterkt. In de levensfase voor de tienertijd, voordat keuzes worden gemaakt die sterk door de massamedia zijn beïnvloed, is er sprake van een vorming die wortelt in de eigen culturele tradities. In de regel zal de schoolkeuze van de ouders en de muziek die thuis en op school gemaakt en beluisterd wordt bepalend zijn. De samenstelling van de onderwijscanon heeft een cultureel politieke component; men kiest voor aanpassing aan de populaire cultuur of de eigen traditionele kunstvormen. Opmerkelijk is het voorbeeld van El Sistema, ontwikkeld door de econoom en musicus José Antonio Abreu in Venezuela. In de sloppenwijken van Venezuela wordt sinds 1975 muziekonderwijs gebruikt om het welzijn en leervermogen in de meest brede zin te stimuleren. De overheid financierde een netwerk van 125 jeugdorkesten waarin 250.000 kinderen participeren. De resultaten van dit brede educatieprogramma heeft wereldwijd erkenning en navolging gekregen. In dit programma ligt de nadruk op het aanleren van de lokale traditionele en de Europese klassieke muziekcultuur en bijbehorende kennis en vaardigheden en niet op het aanpassen aan recente pop trends. Het zal duidelijk zijn dat het bijbrengen van klassiek traditionele vaardigheden een fundament legt waarmee in iedere levensfase ook andere keuzes mogelijk worden gemaakt. Zoals het alfabet de mogelijkheid biedt zowel sonnetten als rap (rhythm and poetry) te schrijven, zo biedt de instrumentale lees- en speelvaardigheid een basis voor alle mogelijke varianten. Het is de keuze van de pedagogen om het instrumentarium te kiezen, van steelband tot symfonieorkest. Een onderscheid moet daarbij worden gemaakt tussen de niet genoteerde muziekvormen en de genoteerde. Het ene sluit het andere niet uit zolang in de basisschoolleeftijd het notenschrift is geleerd in analogie met de alfabetisering.
www.muzykmaaktSlim.nl.

Iedereen is muzikaal

Volgens Henk Jan Honing is het herkennen van een liedje is voor de meesten van ons een fluitje van een cent. Maar hoe vanzelfsprekend is dat eigenlijk? In zijn boek *Iedereen is muzikaal* (2012) laat hij zien dat luisteraars muzikaler zijn dan ze zelf denken. Recente onderzoeksresultaten tonen het onomstotelijk aan: pasgeboren baby's hebben gevoel voor ritme, kleuters kunnen de maat houden, en volwassenen hebben een feilloos gevoel voor timing. Deze nieuwe editie (inmiddels de 5^e druk) van *Iedereen is muzikaal* is uitgebreid met een nawoord, een appendix en verwijzingen naar luistervoorbeelden, korte testjes en demonstraties die de luisteraar in de lezer zullen verrassen.

www.iedereenismuzikaal.nl

<http://www.musiccognition.nl/x/TOC.html>

Literatuur

Algemeen Raamleerplan Muziek (LOKV 2001)

Bosker, Dr. R.J. (2005) *De grenzen van gedifferentieerd onderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen

Bijkerk, L. en W. van der Heide (2010). *Haal het beste uit jezelf*. Verhoog je persoonlijke effectiviteit. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Gardner, Howard (1993). *Soorten Intelligentie. Meervoudige Intelligenties voor de 21ste eeuw*. Amsterdam: Nieuwezijds

Heide, van der, W. (2008). *Speels reflecteren*. Den Haag: Lemma.

HenkJan Honing (2012). *Iedereen is muzikaal*. Wat wij weten over het luisteren naar muziek Nieuw Amsterdam Uitgevers. 5^e druk.

Evelein, F. G. (2007a). *Flow en kunsteducatie, leren en oefenen in flow*. Kunstzone: Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs, 2007(5), 21-23.

Evelein, F. G. (2007b). *Coöperatief leren in muziek, activiteiten basisonderwijs*. Baarn: HBUitgevers.

Evelein, F. G. (2009). *Coöperatief leren in muziek, activiteiten voortgezet onderwijs*. Baarn: HBUitgevers.

Kagan, S en M. Kagan (2006). *Meervoudige Intelligentie*. Het complete MI boek. Vlissingen: Bazalt.

Kolb, D.A. (1984) *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. New Jersey: Prentice Hall inc..

Landsberg, M. (2000). *De Tao van het coachen*. Schoonhoven: Academic Service. 6^e druk.

Mets, J. de (2003) *Inkleuren. Een werkboek voor diversiteit in het hoger onderwijs*. Te downloaden via: <http://193.190.56.244/saw/gelijkekansenhogeronderwijs>

Raamleerplan HaFaBra-opleidingen (1996).

Raamleerplan voor viool, altviool en cello. ESTA maart 1999

Overige informatie

Leestips

Viool: Dvd van Qui van Woerdekom. Vioolmethodiek deel 1 t/m 4

Viool: Simon Fischer, verschillende boeken Basics, Practices. Dvd: The secret of tone productions

Cello: Paul Rolland. The teaching of action in stringplaying.

Cello: Phillis Jong. Playing the stringgame

Tortelier, J.P.: How I play, how I teach

C. Bunting, Essay on the Craft of Celloplaying, deel 1 Prelude, Bowing, Coordination en deel 2 The left Hand.

Nieuwe media en interessante sites

Youtube, smart music, Spotify en vormen van e-learning zoals www.muzeikabcd.nl en www.aapnootspel.nl (Frank Fahner & Gerrit Ebbink: leerlingenvolg- en –stuursysteem).

PEP-pakket Kunstfactor

Promotie- en Educatie Pakket over blaasmuziek en slagwerk voor het basisonderwijs, ontwikkeld door Kunstfactor (zie ook www.windkracht6.com). Het PEP-pakket is nu uitgebreid met informatie over (spelen in) symfonie-, strijk-, en accordeonorkest en er is een digitale versie beschikbaar. Te leen via de FASO www.faso.eu

Orchestra Expressions (complete samenspelmethode, met docentenboek). Te leen via de FASO www.faso.eu

www.muzeikmaaktslim.nl

www.kiesjeinstrument.nl

Een aardige tip is op www.kiesjeinstrument.nl/kijk het filmpje van Gilles Apap op te zoeken die zijn eigen cadens uit het Vioolconcert van Mozart speelt. Hij laat hiermee niet alleen veel verschillende muziekstijlen zien maar ook de vele mogelijkheden van de viool.

www.muzeikpromotie.nl

www.muzeiktelt.nl

www.kinderenmakenmuziek.nl

www.iederkindeeninstrument.nl

<http://www.muzeikindeclas.info>

www.iedereenismuzikaal.nl

<http://www.musiccognition.nl/x/TOC.html>

Ontwikkelgroep

Jan van den Eijnden
Wilma van der Heide
Wiesje Miedema
Susanne Jaspers
Judith Wijzenbeek
Roeland Robert
Hans Roelofsen

Met dank aan

Margot Nähring
Ruud van der Meulen
Jurriaan van Roon
(Contrada Musica vioolbouwers Amersfoort)

Diverse websites

Kunstfactor, www.kunstfactor.nl

FASO, www.faso.eu

ESTA, www.estanederland.nl

Instituut voor Kunst en Cultuur Boogie Woogie , www.boogiewoogie.nl

Zeister Muziekschool, www.zeistermuziekschool.nl

Muziek- en Dansschool Amstelveen, www.muziekschoolamstelveen.nl

Overige bronnen

De Kunstlini, www.dekunstlinie.nl

Hofstads Jeugd Orkest, www.vhjo.nl

Het Hellendaal Muziekinstituut, www.hellendaal.com

Kunstencentrum Het Koorenhuis, www.koorenhuis.nl

De Gooische Muziekschool, www.degooischemuziekschool.nl